

TEREZIŇSKĚ LISTY

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

29

2001

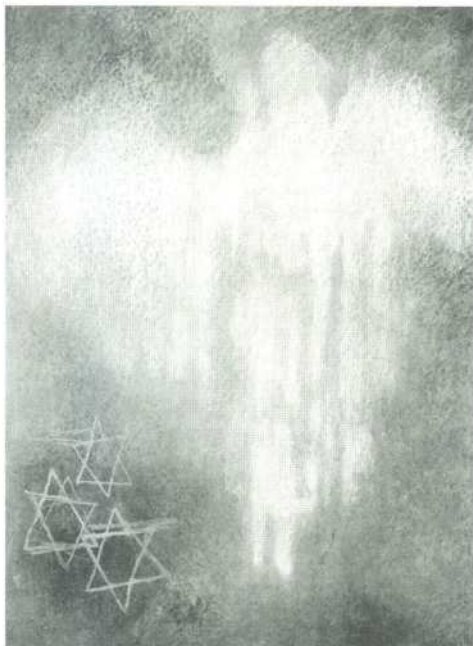
Z akvizic Památníku Terežín za rok 2000:

MILADA ŠINDLEROVÁ

Česká malířka se narodila roku 1923 v Kroměříži. Po skončení druhé světové války začala studovat pražskou AVU u profesorů Jakuba Obrovského a Vlastimila Rady. Profesor V. V. Štech, historik umění, ovlivnil její cestovatelskou vášeň, která se Šindlerové stala důležitým inspirativním zdrojem zvláště v devadesátých letech. Události roku 1948 jí znemožnily realizovat stipendium v mozaikářské škole ve Vatikánu. Po ukončení studií v roce 1952 vstoupila do Spolku výtvarných umělců Mánes a do Umělecké besedy v Praze. V padesátých a šedesátých letech se zúčastnila spolkových i samostatných výstav a několika soutěží v oboru monumentální malby, při nichž uplatnila realistické figurální školení. Zvrat v jejím uměleckém vývoji přinesl rok 1968. Znamenal ukončení výstavní činnosti i členství v uměleckých seskupeních. Do roku 1989 pracovala Šindlerová jako restaurátorka, podílela se na obnově renesančních sgrafit a nástěnných maleb.

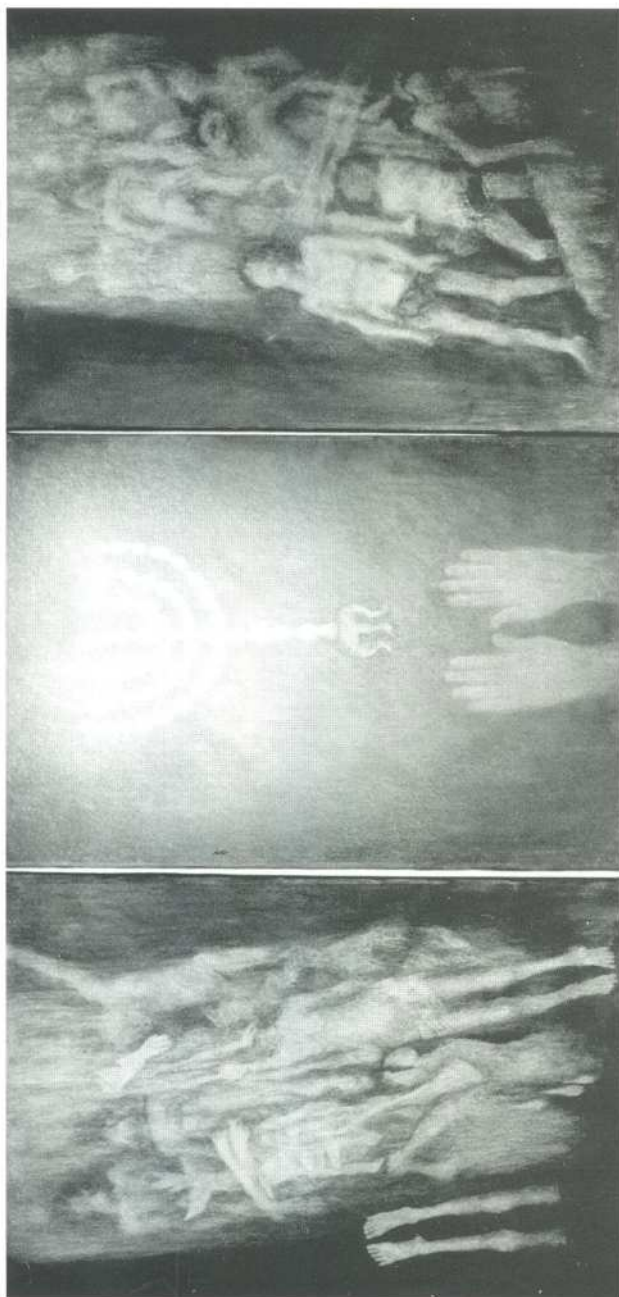
Po roce 1989 obnovila samostatnou výtvarnou činnost. Zaujetí abstraktním světem hudby a tradicí české imaginativní malby (Šíma, Muzika) ji přivedlo k lyrické abstrakci obohacené o symboly reálného světa. Technikou pastelů pokrývá strukturovaný papír vrstvami senzitivních tónů v rytmickém vyzářování, prolínání a víření. Extrahovala je ze zážitků průzračnosti atmosférického chvění a sytosti hřejivých barev, které jí přinesly opakované cesty do Středomoří. Antický cyklus z počátku devadesátých let

Milada Šindlerová: Smutný anděl
z Terezína

Milada Šindlerová: Vzpomínka na
dávné město

Milada Šindlerová: Vzpomínka na Yad Vaskem

TEREZIŇSKĚ LISTY 29

SBORNÍK
PAMÁTNÍKU
TEREZÍN

© Památník Terežín, 2001
ISBN 80-85433-56-7

SPOLUPRÁCE S „TASK FORCE“ A PROJEKT „FENOMÉN HOLOCAUST“

Jan Munk

Projekt „Fenomén holocaust“ byl a je založen na iniciativě prezidenta České republiky Václava Havla, který na základě hodnocení stavu společenského vyrovnávání se s vlastní národní minulostí dospěl k přesvědčení o potřebě otevřeného, ideologickými schématy nezatíženého zkoumání některých aspektů českých dějin období druhé světové války. Nešlo však jen o výzkum těchto „bílých míst“ české historie, ale i o pronikání vědeckých poznatků do výuky českých škol i o stimulování veřejné diskuse o těchto otázkách.

Samotný projekt byl koncipován jako nástroj, respektive organizační báze pro orientaci nově zakládaných výzkumů, zaměřených tímto směrem. Kancelář prezidenta republiky převzala záštitu nad těmito aktivitami a iniciovala ustavení koordinační komise sdružující zástupce hlavních institucí, působících v této oblasti. Předpokládali jsme, že bude možné získat finanční prostředky, které by byly přidělovány jednotlivým týmům, nebo které by v podobě vypisovaných grantů stimulovaly realizaci nových výzkumných záměrů, komisí předem definovaných. Pokud by se to podařilo, vytvořily by se příznivé podmínky pro získání nových poznatků i vydání potřebných knih a studií v poměrně krátkém čase. To se bohužel nepodařilo, nicméně některé z projektovaných výzkumů realizovány byly.

Především z důvodu potřeby koordinace jednotlivých aktivit byla provedena jakási inventura fungujících pracovišť zabývajících se zkoumáním holocaustu, dosud provedených výzkumných i edičních projektů a také evidence dalších výzkumných úkolů. Hned na tomto místě je třeba konstatovat, že tato práce byla zaměřena na hlavní výzkumná centra a tento materiál nezahrnul všechny skupiny či jednotlivce na některých univerzitách či ústavech AV ČR. V praktické činnosti jsou však i tito badatelé vždy napojeni na některé z hlavních center.¹⁾

Druhou, a z hlediska dalších perspektiv daleko důležitější událostí, byla mezinárodní vědecká konference „Fenomén holocaust“, která se konala ve dnech 6. – 8. října 1999 a která zhodnotila současný stav a dosažené výsledky v oblasti výzkumu, vzdělávání i připomínání holocaustu v České republice. Konference byla zahájena prezidentem republiky Václavem Havlem a po prvním dnu v reprezentačních prostorách Pražského hradu se přemístila do Terezína. Hlavním efektem, který příprava i realizace konference přinesla, bylo navázání spolupráce s tzv. „Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research“. Jedná se o jakousi alianci vlád jednotlivých členských zemí, které se vzájemně zavázaly, že budou doma i v zahraničí podporovat výzkum, vzdělávání a připomínání holocaustu. Původně tuto ali-

anci vytvořila švédská, britská a americká vláda, ke kterým se vzápětí připojily vlády Německa, Izraele, Polska, Nizozemska, Francie a Itálie. Smyslem tohoto úsilí je poučení se z minulých hrůz a na tomto základě vytvoření předpokladů pro to, aby se něco takového již nikdy neopakovalo.

Na této konferenci byly položeny základy k užší a trvalejší vzájemné spolupráci. Byly zahájeny přípravné práce, které vyústily do zpracování projektu přidružení k Task Force, tzv. „Liaison Project“, jehož dokončení a uzavření bylo oznámeno na Mezinárodním fóru o holocaustu ve Stockholmu (The Stockholm International Forum on the Holocaust), které se konalo 26. – 28. ledna 2000. Fóra se účastnily kromě hostitelů delegace dalších 46 zemí, které v závěrečné deklaraci vyjádřily svou vůli připojit se k úsilí zemí Task Force a podpořit výzkum a vzdělávání o holocaustu ne jako pouhé zkoumání toho, co se v minulosti stalo, ale jako nezbytnost dnešní doby vzdorovat současným hrůzám, jako jsou genocidy v různých částech dnešního světa, etnické čistky, rasismus, xenofobie a antisemitismus dnešních lidí. Povinnost zabývat se holocaustem, podle této deklarace, nepramení jen ze soucitu s utrpením milionů nevinných obětí, ale především z faktu, že tato hrůza je součástí nebezpečí dnešních i budoucích dnů.

V roce 2000 byla zahájena i praktická realizace dohodnutých akcí. Ve spolupráci s Židovským muzeem v Praze a Muzeem romské kultury v Brně byl připraven program poskytující základní historické informace zhruba čtyřem stům učitelů základních a středních škol, kteří projeví svůj zájem o tuto tematiku a přihlásili se na jeden ze dvanácti třídních seminářů. V rámci těchto seminářů byly poskytnuty informace o dějinách židovského osídlení v českých zemích, dějinách antisemitismu i o předpokladech průběhu a dopadu holocaustu v tzv. Protektorátu Čechy a Morava a o úloze terezínského ghetta v procesu genocidy českých Židů. Podobně byly pojednány také dějiny romského osídlení a vyvraždění českých Romů za druhé světové války.²⁾

Série seminářů byla zahájena v březnu a skončila na začátku prosince roku 2000. První krok na cestě vytyčené programovými materiály Task Force byl učiněn. Další kroky by měly následovat. Na zahajovací kolo naváže v listopadu 2001 pětidenní seminář, který by měl účastníkům, vybraným z oněch čtyř set učitelů, kteří prošli vstupními semináři, poskytnout možnost doplnit a prohloubit získané znalosti a dovednosti a na druhé straně zprostředkovat metodické zkušenosti předních odborníků na vzdělávání o holocaustu z celého světa. Samozřejmě takovéto vzdělávací akce plánujeme pořádat každoročně a rovněž vstupní třídní semináře budou pokračovat i v následujících letech, ne však v takovém rozsahu jako v loňském roce.

V současnosti se ve spolupráci s Anne Frank House v Amsterdamu připravuje projekt další spolupráce, který by měl spočívat jednak v rozvoji a zkvalitňování dosavadních forem vzdělávacích aktivit, jednak v diverzifikaci samotných seminářů, tzn. ve vytváření programových variant např. podle profesionálního zaměření učitelů, věku žáků či studentů, se kterými tito učitelé pracu-

jí apod. Jako vždy v podobných případech je nezbytné vyjasnit a prodiskutovat celou řadu prozatím nejasných otázek dříve, než dojde k realizaci jednotlivých akcí.

Liaison Project České republiky obsahuje jako zvláštní bod organizaci pravidelných vzdělávacích seminářů pro vysokoškolské studenty a pedagogy, především ty, kteří se podílejí na přípravě budoucích učitelů a středoškolských profesorů. První takový seminář se uskutečnil v Brně, další by měly následovat. Prozatím nerealizovaný je závazek určit jakousi kontaktní osobu (ve většině zemí TF jsou to diplomaté), která by zajišťovala plynulý kontakt s ostatními zeměmi Task Force a sdružovala kolem sebe skupinu expertů a zástupců jednotlivých pracovišť, která se na realizaci projektu této spolupráce podílejí.

Česká republika byla první zemí z bývalého východního bloku, která se k úsilí a programu Task Force přihlásila. Naše připravenost stát se členem a přijmout všechny povinnosti z tohoto členství plynoucí byla deklarována českou delegací již na Stockholmském fóru. Osobně doufám, že v dohledné době budou vytvořeny podmínky, aby se členství České republiky v Task Force stalo skutečností.

Poznámky:

¹⁾ Konkrétně se jednalo o tato pracoviště: Památník Terezín, Institut Tereziánské iniciativy, Židovské muzeum Praha a Ústav soudobých dějin ČAV.

²⁾ Podrobnější informace je možno nalézt v textu N. Štulcové, který je uveřejněn rovněž v tomto čísle Tereziánských listů.

SBÍRKOVÉ FONDY PAMÁTNÍKU TEREZÍN – OHLÉDNUTÍ DO MINULOSTI

Václava Suchá

Budování sbírkových fondů Památníku Terezín je námětem tohoto příspěvku, jehož první část zahrne složité období od roku 1947, kdy vznikl Památník národního utrpení v Terezíně, až do roku 1970. Druhá část přinese informaci o letech následujících až do současnosti a bude uveřejněna v Terezínských listech č. 30.

Počátky sbírkotvorné činnosti Památníku Terezín jsou datovány rokem 1960, kdy byla zavedena úřední inventární kniha a v květnu téhož roku proveden první záznam.¹⁾ Podíváme-li se však pozorněji na jednotlivé zápisy, zjistíme, že většina předmětů byla získána daleko dříve, do knihy zapsána dodatečně a jednotlivé zápisy na sebe časově nenavazovaly. Jaký byl vlastně osud prvních sbírek a co předcházelo vzniku dnešního sbírkového oddělení? Na tyto otázky jsem hledala odpověď v archivu Památníku Terezín, v Ústředním vojenském archivu v Praze a ve sbírkovém oddělení Historického ústavu AČR v Praze.

Vládním usnesením z roku 1946²⁾ byl Vojenský historický ústav – Památník osvobození v Praze pověřen shromažďováním autentických dokladů z 2. světové války. Získal tak velké množství předmětů, písemných dokladů i osobních památek od bývalých vězňů či jejich rodin. O prováděném sběru svědčí příjmové stvrzenky a různá potvrzení vydávaná pracovníky Vojenského historického ústavu dárcům, ale i těm, kteří věci pouze zapůjčili. Doklady obsahují seznamy předmětů, jména a adresy dárců a odkazy na přírůstkovou evidenci muzea Památníku osvobození.³⁾ Výsledkem této celonárodní akce byla výstava „Oběti nacismu“ uspořádaná v roce 1947 v muzeu pražského Památníku osvobození a o dva roky později takto získané předměty tvořily základ nově vzniklého „Muzea útisku českého a slovenského národa v letech 1939–1945“ v Malé pevnosti Terezín.⁴⁾

Krátce po vzniku Památníku národního utrpení v Terezíně v roce 1947⁵⁾ se v Malé pevnosti sešli zástupci ministerstva národní obrany a ministerstva vnitra k projednání převodu tohoto objektu do správy ministerstva vnitra. Následnou dohodou bylo umožněno i zřízení „Muzea útisku“ jako pobočky muzea Památníku osvobození v Praze. Pro potřeby muzea byla vyčleněna budova bývalých kasáren SS v Malé pevnosti. V praxi to znamenalo, že budova a exponáty v ní vystavené (ale i nevystavené a uskladněné na různých místech v pevnosti) patřily ministerstvu národní obrany a ostatní část objektu pevnosti spravovalo ministerstvo vnitra. Na péči o muzeum se podílela obě ministerstva prostřednictvím svých podřízených složek. Na jedné straně to byl Vojenský historický ústav – Památník osvobození, a na straně druhé ustanovený správce Malé pevnosti – příslušník SNB s dalším personálem. Rozdělení kompetencí mělo být

v ideovém plánu zakotveno tak, aby Vojenský historický ústav muzeum spravoval po stránce odborně muzejní a prováděl výměnu a doplňování exponátů. Ministerstvo vnitra mělo zajistit ostrahu budovy proti krádežím a opravy technického rázu. Dále se obě instituce dohodly na muzejním kustodovi, jehož činnost měla spočívat v odborné péči o exponáty a muzeum podle zvláštní instrukce.⁶⁾

Krátce před otevřením muzea (slavnostní otevření se konalo 11. 7. 1949)⁷⁾ byl Památník národního utrpení předán do přímé podřízenosti Krajského národního výboru v Ústí nad Labem.⁸⁾ V protokolu o předání bylo konstatováno, že je nutné ustavit muzejního kustoda a že tento úkol ministerstvo vnitra dosud nesplnilo. Budovu stále hlídali příslušníci SNB ve funkcích vrátných a požadavky správce pevnosti na jeho přidělení, směřované Krajskému národnímu výboru, zůstaly nevyslyšeny. Jenže ani KNV neměl pro personální posílení Památníku kompetence. Vše záleželo na rozhodnutí ministerstva vnitra a to na požadavky zdola nereagovalo.⁹⁾

V polovině roku 1951 rozhodla Hlavní politická správa ministerstva národní obrany o předání budovy „Muzea útisku“ ministerstvu vnitra a KNV Ústí nad Labem. Muzejní sbírky vystavené v muzeu zůstaly i nadále vlastnictvím Vojenského historického ústavu – Památníku osvobození z důvodu zachování celistvosti původně nashromážděného materiálu. Vojenský historický ústav se zavázal ponechat exponáty v muzeu jako zápůjčku, poskytovat odborné rady a expozici doplňovat. Předána byla pouze umělecká díla zakoupená pro expozici a fotozvětšeniny (600 kusů).¹⁰⁾ Za ně požadoval VHÚ od ministerstva vnitra 141 720 Kčs a pro uhrazení této částky vznikly mezi oběma institucemi spory. K vyrovnání nakonec přece jen došlo. Jenže nedorozumění mezi oběma vlastníky na sebe nenechalo dlouho čekat. Například nebyl pracovníkovi VHÚ umožněn přístup k exponátům a správce to zdůvodnil příkazem svého nadřízeného, bez jehož vědomí nesmí nikdo s předměty manipulovat.¹¹⁾

V roce 1952 došlo v muzeu k první krádeži exponátu.¹²⁾ Vojenský historický ústav odmítl zodpovědnost s tím, že Památník převzal za věci odpovědnost a špatně je zabezpečil. Správce PNU argumentoval nedostatkem pracovníků. Následovaly další krádeže. Obě strany se navzájem obviňovaly, ale žádná podstatná náprava v zabezpečení exponátů nenastala.¹³⁾ Problémy nastaly i ve vlastnických vztazích. Například když jeden bývalý vězeň požadoval navrácení zapůjčených předmětů, odkázal jej VHÚ na Památník v Terezíně, jenže ten nebyl vlastníkem věcí a ani neměl přehled o původních majitelích.¹⁴⁾ Předměty mu byly předávány pravděpodobně postupně v letech 1953 až 1955. V tomto ohledu se informace různí.¹⁵⁾

Problémy nebyly ještě zdaleka vyřešeny a Památník národního utrpení opět změnil svého nadřízeného. Od ledna 1958 přešel do správy Okresního národního výboru v Litoměřicích a do přímé podřízenosti Místního národního výboru v Terezíně.¹⁶⁾ V roce 1960 zpracovala Rada ONV návrh statutu a organizačního řádu, do něhož byl dokonce zapracován paragraf I ze zcela nového záko-

na č. 54/59 Sb. o muzeích a galeriích, definující PNU jako „ústav, který na základě průzkumu a tématického vědeckého výzkumu shromažďuje, odborně spravuje, vědeckými metodami zpracovává a osvětově využívá poznatky, předměty muzejní hodnoty.“¹⁷⁾ To ovšem bylo těžké v situaci, kdy ještě v roce 1959 měl Památník pouze jedenáct zaměstnanců – většinou starých lidí, ale dosud žádného odborného pracovníka pečujícího o muzejní materiál.

Nespokojenost se stavem Památníku, v jakém jej převzal od KNV Ústí nad Labem, vyjádřil Okresní národní výbor v Litoměřicích ve zprávě vydané 1. 7. 1960 pod názvem „Zpráva o současné situaci PNU v Terezíně“. Rozeslal ji všem okresním, krajským i ústředním politickým a kulturním institucím a velmi kriticky v ní zhodnotil neodborné vedení Památníku v době jeho podřízenosti ministerstvu vnitra a KNV Ústí n. L. Ve zprávě čteme: „Původní vybavení cel a některá další zařízení byla zužitkována na jiné i soukromé účely. Vězeňského nábytku bylo použito jako paliva a značná část zařízení samotek byla odmontována a zmizela. Další zařízení jako šibenice, strážní věž nad IV. dvorem, drátěné překážky nebyly konservovány, takže dnes jsou buď odstraněny, nebo se rozpadají. Téměř všechny prostory v budovách nepřístupné návštěvníkům jsou zaneseny nejružnějším nepotřebným materiálem, mezi kterým se nachází neošetřeny a jsou ničeny i předměty muzejní hodnoty, cenný materiál, o kterém není žádná evidence. Sklady různých podniků, JZD a armády jsou již likvidovány a přísně se dodržuje zákaz obnovování skladů, který vydal MNV v Terezíně.

Základní chyba byla v tom, že v PNU nebyly uplatňovány muzejní zásady k uchování tak významných a jedinečných památek z doby utření českého národa i příslušníků dalších národů. Nedostatečné a neodborné řízení se táhne od dob, kdy PNU byl řízen ministerstvem vnitra a později KNV v Ústí n. L. a nebyl zapojen do celostátní sítě muzeí ani památek a vymykal se tak odbornému dohledu jak MŠK, Svazu českých muzeí, Státní památkové péči a dalším kompetentním orgánům a odborným metodickým ústavům. PNU má své specifické postavení jako památka ve které jsou uchovány hmotné doklady muzejního charakteru i skutečné muzeum a tak jeho řízení je bezpodmínečně nutné usměrňovat podle zákonů č.22/58 o kulturních památkách a č.54/59 o muzeích a galeriích. Svým umístěním, rozsahem, významem a posláním je významnou památkou a musí být současně i speciálním muzeem.

S politováním však zjišťujeme, že žádný řídicí orgán nedbal výše uvedeného usnesení vlády a nezajistil odborné vedení. Nenašel se nikdo, kdo by včas a důrazně upozornil na uvedené nepřipustné nedostatky, přesto, že pracovníků státních orgánů, ústavů a masových složek bylo více než dost ve stálém a přímém styku s PNU.“¹⁸⁾

Ve stejnou dobu, tj. od 1. 7. 1960, nastoupil do Památníku první odborný pracovník.¹⁹⁾ Zavedl již výše zmíněnou inventární knihu, začal s evidencí předmětů předaných Památníku Vojenským historickým ústavem Praha, ale bohužel u většiny z nich bez bližších informací o původních vlastnících, o místě

a okolnostech vzniku, používání a dalších důležitých informacích nezbytných pro odbornou evidenci sbírkových předmětů. V evidenci sbírek mu ve volných chvílích a v zimním období pomáhala průvodkyně, takže odbornou práci se sbírkami vykonávala osoba neznalá muzejní problematiky.

V roce 1962 byl PNU prohlášen národní kulturní památkou.²⁰⁾ V témže roce vydala Rada ONV v Litoměřicích další návrh Statutu pro Památník. V něm se mimo jiné v paragrafu 6 uvádí, že „Základními útvary Památníku jsou sbírkové, osvětové a hospodářské oddělení“. Ve skutečnosti sbírkové oddělení neexistovalo. V jiném odstavci téhož paragrafu se uvádí: „O správě sbírek platí zvláštní předpisy vydané MŠK č.50.182/60–V/2 z 21. 12. 1960“.²¹⁾ Tímto předpisem byly míněny směrnice pro správu a evidenci sbírek, vydané jako prováděcí předpis k zákonu č. 54/59 Sb. Návrh statutu posuzovala Komise pro řízení PNU, vytvořená jako poradní orgán ředitele. V zápise z jednání o tomto dokumentu se říká: „K navrženému statutu byly četné připomínky a většina soudruhů žádala vypracování nového statutu, který by byl předem rozeslán všem zástupcům zúčastněným se příští porady k nahlédnutí a byl vypracován jako statut národní kulturní památky a nikoliv podle statutů muzeí a galerií. Funkce muzea se bude řídit zákonem 54 a bude dořešena v organizačním řádu.“²²⁾ Sečteno a podtrženo, byla snaha o zařazení Památníku do sítě muzeí smetena se stolu a to za přispění takových odborných institucí, které byly členy komise, jako např. Kabinet muzejní práce, Oblastní muzeum Litoměřice, Státní židovské muzeum Praha, ministerstvo školství a kultury aj.

Ve dnech 11.–12. května 1964 proběhla v Památníku nečekaná prověrka, zaměřená na zjištění způsobu evidence a ochrany sbírek podle směrnice z roku 1960. Členy komise byli zástupci Severočeského krajského národního výboru v Ústí n. L., ředitel Severočeského muzea v Liberci a ředitel Oblastního muzea v Litoměřicích. Komise nemohla konstatovat nic jiného než nedostatky. Řediteli a pracovníkům byly uloženy následující úkoly: „Vybudovat ze stávajících skladištních prostor a stávajícího vybavení ústřední depozitář PNU, oddělit důsledně sklady technického a výstavního materiálu od sbírkových fondů.“ Dále bylo nařízeno zahájit práce na evidenci sbírek podle směrnice a zaevidovat dosud nepodchycený materiál a řediteli uloženo vypracovat jmenovitý plán evidence sbírek.²³⁾ To už dosavadní ředitel nestihl, protože byl z funkce sesazen a SKNV vypsál konkurz na obsazení místa ředitele a dalších vedoucích míst odborníky. Měli jimi být vedoucí historického oddělení, samostatný pracovník v muzeu (také historik), výtvarník a konzervátor. V souvislosti s touto reorganizací byl rozvázán pracovní poměr i s jediným odborným pracovníkem na úseku sbírek (zřejmě i pro konflikty s dosavadním ředitelem a dalšími spolupracovníky).²⁴⁾

Rozhodnutím rady SKNV v Ústí n.L. došlo v roce 1964 ke změně názvu instituce z Památníku národního utrpení na Památník Tereziín a s účinností od 1. 1. 1965 přešla opět do podřízenosti Severočeského krajského národního výboru.²⁵⁾ V plánu úkolů na rok 1965 bylo konstatováno, že řada funkcí v ní

není dosud obsazena a není tudíž jasné, kdo bude stanovené úkoly plnit. Nový ředitel byl zároveň vedoucím historického oddělení a do jeho kompetence spadl i úsek muzea a sbírek. Během roku nastoupili noví pracovníci a téměř okamžitě byli pověřováni vyhledáváním, tříděním a evidencí předmětů do sbírek. Tato činnost se stala noční můrou všech, kteří do Památníku nastoupili jako nic netušící historikové a záhy museli probírat sklady a evidovat nalezené předměty. Touto činností byli pověřováni i pracovníci zařazení na úplně jiných funkcích, např. fotograf, průvodci apod.²⁶⁾

Ve dnech 1. až 20. září 1965 byla pracovníky kontrolního odboru SKNV Ústí n.L. provedena další revize a zjištěny nedostatky v evidenci sbírek. V plánu úkolů na rok 1966 bylo opět uloženo: „...rozřídít a uspořádat sbírkové předměty, materiál a náradí... a nalezené sbírkové předměty předat ke zpracování do muzea.“ V té době byl touto činností pověřen jeden pracovník historického oddělení a v zimních měsících mu pomáhala průvodkyně. Ředitel ve stanovisku zaslaném SKNV zdůvodňoval daný stav tím, že žádný z pracovníků nemá potřebnou kvalifikaci pro odbornou práci na úseku muzejnictví. Odpovědnost za neutěšený stav byla přenášena na jednotlivé pracovníky.²⁷⁾ Následující období se stalo náročným na psychiku některých zaměstnanců, protože dohledávání a zapisování předmětů bylo předmětem každodenních kontrol, jak o tom vypovídají zápisy z porad historického oddělení.²⁸⁾

V polovině roku 1967 byl opět vyměněn ředitel. V komplexním rozboru úkolů pro tento rok byly zdůrazněny takové úkoly, jako je údržba, čistota, rekonstrukce a opravy, výchovné působení, výstavy, semináře učitelů, průvodcovská služba.²⁹⁾ A sbírky? Ani slovo. V projevu nového ředitele proneseném před poradním orgánem Památníku byl zdůrazněn úkol na „...vybudování kvalifikovaného historického oddělení, archivu, osvětového a hospodářsko-technického oddělení.“³⁰⁾ A sbírkové oddělení, které dosud neexistovalo? Opět ani slovo.

Počátkem roku 1969 provedli pracovníci Severočeského muzea v Liberci, tentokrát na žádost samotného ředitele Památníku, prověrku pracoviště muzea, fotoarchivu a fotolaboratoře. Na jejich doporučení bylo muzeum vyčleněno z historického oddělení a stalo se samostatným muzejním oddělením v badatelsko-osvětovém odboru.³¹⁾ Nedostatečné obsazení bylo doplněno, takže jej tvořily dvě pracovnice, z nichž jedna – původně průvodkyně – pracovala na půl úvazku. Pro rok 1970 již byly tomuto samostatnému oddělení stanoveny konkrétní úkoly a bylo posíleno dalším pracovníkem a konzervátory (včetně konzervátorské dílny). V oficiálních dokumentech z následujících let se to ale obzvláště neodrazilo. Například v harmonogramu k vládnímu usnesení č. 446/68 z roku 1974, v části nazvané „muzejní a výstavní činnost“, jsou zmíněny putovní výstavy, nová expozice, ocenění pracovníků Památníku titulem Kolektivů 50. výročí vzniku KSČ a ustanovení kolektivu BSP.³²⁾ Zřejmě nic zajímavého o sbírkách, o čem by se dalo psát.

Co říci závěrem? Středění nadřízených orgánů spravujících Památník, časté

výměny správců a později i ředitelů, nejasněné vlastnické vztahy ke sbírkám, orientace Památníku na ryze ideologické působení a v neposlední řadě i nezařazení Památníku do celostátní sítě muzeí – to všechno mělo za následek dlouhodobou absenci odborné práce se sbírkami.

Prameny a poznámky:

- ¹⁾ Inventární kniha uložená ve sbírkovém oddělení Památníku Terezín obsahuje 1022 inventárních čísel. První zápis je datován květnem 1960. U čísla 349 jsou zápisy ukončeny s tím, že po přepsání čísel 1–349 na karty bude dále pokračováno na kartách pořízených podle nových předpisů o evidenci sbírek. Tento zápis je zapisovatelem datován 19. 10. 1964. Stalo se tak po prověrce provedené v Památníku ve dnech 11.–12. 5. 1964 – viz odkaz č. 21. Přesto zápisy do knihy pokračují až do roku 1968 a končí u inventárního čísla 1022.
- ²⁾ Ústřední vojenský archiv Praha, dále ÚVA, fond VHÚ–1946, karton 4.
Usnesení vlády ze dne 17. 5. 1946.
- ³⁾ Podnikový archiv Památníku Terezín, dále PAPT, karton 2, poř.č. 47.
Taktéž Historický ústav AČR Praha, spisová agenda Památníku osvobození, 1946.
- ⁴⁾ ÚVA Praha, fond VHÚ–1946, karton 18.
- ⁵⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 24.
- ⁶⁾ ÚVA Praha, fond VHÚ–1947, karton 18.
- ⁷⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 25.
- ⁸⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 26.
- ⁹⁾ PAPT, karton 4, poř.č. 80,81.
- ¹⁰⁾ PAPT, karton 4, poř.č. 81. Taktéž ÚVA Praha, fond VHÚ–1951, karton 35.
- ¹¹⁾ PAPT, karton 4, poř.č. 82.
- ¹²⁾ Tamtéž.
- ¹³⁾ PAPT, karton 2,4, poř.č. 47, 83.
- ¹⁴⁾ PAPT, karton 2, poř.č. 47.
- ¹⁵⁾ Více bychom se možná dozvěděli z přírůstkových knih muzea Památníku osvobození, kam byly předměty zapisovány. Ten je bohužel v současné době uzavřen. Část jeho spisové agendy byla převedena do HÚ AČR, ale písemností, které by vnesly do dohadů jasno, se tam nenacházejí.
- ¹⁶⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 28. K předání došlo 20. 1. 1958.
- ¹⁷⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 29. Citace zákona č. 54/59 Sb. o muzeích a galeriích – viz Jiří Žalman, Diskuse, Neměl by být obnoven muzeologický kabinet? Věstník č. 6/2000, s. 8.
- ¹⁸⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 37. Zprávu ze schůze 5.9.1960 obdrželo sedmnáct institucí, např. ministerstvo školství a kultury, Státní ústav památkové péče Praha, Kabinet muzejní práce Praha, Státní židovské muzeum Praha, Vojenský historický ústav Praha, ústřední, krajské a okresní výbory SPB, KSČ, Okresní vlastivědné muzeum Litoměřice, Státní archiv Litoměřice, Krajská galerie Litoměřice a odbory školství a kultury KNV a ONV.
- ¹⁹⁾ PAPT, karton 2, poř.č. 98.
- ²⁰⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 31.
- ²¹⁾ Tamtéž.
- ²²⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 37.
- ²³⁾ PAPT, karton 8.
- ²⁴⁾ Tamtéž.
- ²⁵⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 34, karton 8.
- ²⁶⁾ PAPT, karton 2, poř.č. 40.
- ²⁷⁾ PAPT, karton 8.

²⁸⁾ PAPT, karton 2, poř.č. 138.

²⁹⁾ PAPT, karton 6, poř.č. 14.

³⁰⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 39.

³¹⁾ PAPT, karton 6.

³²⁾ PAPT, karton 1, poř.č. 43. Harmonogram zpracovalo Inspekční oddělení odboru kultury SKNV a předložilo jej do jednání komise školství a kultury SKNV dne 10.10.1974.

THE COLLECTION FUND OF TEREZÍN MEMORIAL – A RETROSPECTIVE VIEW

Václava Suchá

Resume

The subject of this contribution is the build-up Collection Fund of the Museum. In the first part of her work, the author tried to clarify the idiosyncrasies of the period from 1947, the year in which Terezín Memorial was established to commemorate the suffering of the nation in Terezín, until 1970.

Terezín Memorial, however, was not the institution where documentation on WWII was collected, as collection of such materials was in the competence of the Military Historic Institute – Památník osvobození (Liberation Memorial), Prague. Thus, a great number of items and written documentation, as well as personal souvenirs from former prisoners or their families have been compiled. The nationwide campaign resulted in an exhibition titled “The Victims of Nazism” which was held at Liberation Memorial in 1947. Two years later, all the collected and borrowed items were compiled to organize another exhibition at a newly established Museum of the Oppression of the Czech and Slovak Nation’s During the Years 1939 – 1945, held at the Small Fortress of Terezín. Originally, the exhibits were not part of the collections of Liberation Memorial, which reportedly acquired them by transfer in 1951. However, facts are that these items became part of its collections, officially, only in 1960, according to entries in the official Inventory Book, which is deposited at the Collections Department of Terezín Memorial. Most of the collection items – that had been scattered all over the Small Fortress – were acquired and entered in the Inventory Book of the Terezín Memorial during the year 1960, and especially during the following years. Nearly all the items thus acquired lack practically all data on the original owners or on the circumstances and locations of their acquisition.

Several changes in the management of Terezín Memorial; several turns of managers and, later on, directors, along with unclear ownership rights to the collections; politically imposed temporary transformation of Terezín Memorial into a purely political organization; and last but not the least the decision not to include Terezín Memorial in the national network of museums, resulted in long-lasting absence of professional approach and work with the collections. Even after straightening out the initial drawbacks and establishing a separate museum department, at the break of 1969 – 1970, the situation was far from a constructive remedy.

The second part of the contribution, to be published in TL, Issue No. 30, will bring information on the period that followed until the present.

DIE SAMMLUNGSFONDS DER GEDENKSTÄTTE THERESIENSTADT – EIN BLICK IN DIE VERGANGENHEIT

Václava Suchá

Resumé

Das Thema dieses Beitrags ist die Entstehungsgeschichte der Sammlungsfonds der Gedenkstätte Theresienstadt. Im ersten Teil des Beitrags versucht die Autorin, die komplizierte Situation im Jahr 1947 zu schildern, als in Theresienstadt die „Gedenkstätte des nationalen Leidens“ entstand, die bis zum Jahr 1970 existierte.

Die Theresienstädter Gedenkstätte war keine Institution, die Dokumente aus dem zweiten Weltkrieg sammelte, denn bereits im Jahr 1946 wurde damit das Historische Militärinstitut – die „Gedenkstätte der Befreiung“ in Prag auf Grund eines Regierungsbeschlusses betraut. Es gelang so, eine grosse Menge von Gegenständen, schriftlichen Unterlagen und persönlicher Erinnerungsstücke ehemaliger Häftlinge oder ihrer Familien zusammenzutragen. Das Ergebnis dieser staatlichen Aktion war eine Ausstellung „Opfer des Nazismus“ im Jahr 1947, die im Museum der „Gedenkstätte der Befreiung“ veranstaltet wurde. Zwei Jahre später bildeten die so gesammelten oder ausgeliehenen Gegenstände die Unterlage für das Libretto eines neu entstandenen Museums der Unterdrückung tschechischer und slowakischer Volksgruppen zwischen 1939 und 1945 in der Theresienstädter Kleinen Festung. Die Exponate gehörten nicht der „Gedenkstätte des nationalen Leidens“, aber wurden dem Museum angeblich im Jahre 1953–1955 übergeben. In die Evidenz der Sammlungen gelangten sie aber erst im Jahr 1960. Das bezeugt ein amtliches Inventarverzeichnis, das sich in der Abteilung für Sammlungen der Gedenkstätte Theresienstadt befindet. Im selben Jahr und in den folgenden Jahren kommt es zum Sammeln und zur Evidenz einzelner Gegenstände, die an verschiedenen Stellen der Kleinen Festung zerstreut waren. Fast allen so erlangten Sammlungen fehlen Angaben über die einstigen Inhaber, die äusseren Umstände und den Entstehungsort.

Die sich abwechselnden übergeordneten Amtsstellen, die die Gedenkstätte verwalteten, die Auswechslung der Verwalter, die unklaren Beziehungen zu den Sammlungen, die Orientierung der Gedenkstätte auf eine rein politische Institution und nicht zuletzt der Umstand, dass die Gedenkstätte nicht in das ganzstaatliche Netz von Museen eingefügt wurde, all das hatte eine langzeitliche Absenz fachgerechter Arbeit mit den Sammlungen zur Folge. Abhilfe bei den anfänglichen Unzulänglichkeiten wurde auch nicht geschaffen, auch dann nicht, als eine selbständige Museumsabteilung zwischen 1969 und 1970 gegründet wurde. Ein zweiter Teil des Beitrags wird in T. L. Nr. 30 veröffentlicht und wird Informationen über die weiteren Jahre bis in die Gegenwart enthalten.

VZDĚLÁVACÍ ODDĚLENÍ PAMÁTNÍKU NA PRAHU 21. STOLETÍ

Nada Štulcová

Vzdělávací oddělení Památníku Terezín čítalo v roce 2000 již sedmý rok své existence. Svou širokou paletou činností se úspěšně snaží odpovídat na otázku začínající velmi oblíbeným slůvkem „Proč“. V tomto případě se jedná o otázku „Proč se učit o holocaustu?“

Je všeobecně známo, že holocaust patří k nejčernějším kapitolám v historii lidstva. Je velmi těžké se o něm učit a diskutovat. Ale přesto je velmi důležité se mu pokusit porozumět.

Jedním z důvodů, proč se vzdělávací oddělení zabývá přibližováním holocaustu mládeži, dospělým a vůbec všem zájemcům, je snaha o to, aby toto období lidských dějin neupadlo v zapomnění. Neboť pokud by k tomu došlo, všichni ti, kteří spáchali tyto zločiny, by unikli trestu.

Dalším důvodem je připomínat památku miliónů obětí holocaustu. Mnoho lidí po sobě zanechalo z doby uvěznění v Terezíně své deníky, básně, umělecká díla a jiné dokumenty, které nám přibližují jejich utrpení, boj o přežití a snahu o zachování důstojnosti i v těch nejhorších životních chvílích. Tím, že se snažíme předat toto jejich svědectví dnešní generaci mladých, vlastně společně bojujeme proti snaze nacistů označit židovskou rasu za méněcennou.

Holocaust je pro nás varováním. Varováním, které poukazuje na to, jakou sílu může mít antisemitismus a jakou sílu mohou mít předsudky.

Ač se nám to líbí či nelíbí, holocaust je součástí naší historie, je pro nás lekcí o zneužití moderní technologie. Nenechává nás ukolébat se současným mírem v naší části světa, ale stále nám připomíná, že lidstvo má i své stinné stránky.

Prioritou Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín tedy zůstává organizování vzdělávacích programů o holocaustu, v jejichž rámci uvádí toto téma srozumitelnou formou do povědomí široké veřejnosti.

Vzhledem k důležitosti tématu pro současný svět a díky stále se zlepšujícím metodám práce se seminaristy se v roce 2000 podstatně zvýšil počet seminářů pořádaných vzdělávacím oddělením.

Děti, mládež i dospělí sem opět zavítali nejen ze všech koutů naší republiky, ale i ze zahraničí. Ráda bych pro srovnání uvedla několik čísel. V roce 1999 se uskutečnilo celkem 123 seminářů uspořádaných pro české a zahraniční skupiny. V roce 2000 pak rukama pracovníků vzdělávacího oddělení prošlo již přes 190 skupin nejrůznějšího zaměření. Jednalo se o semináře pro mládež, jednodenní a vícedenní, mezinárodní konference, semináře pro učitelské kolektivy z různých lokalit České republiky a celostátní semináře pro učitele „Jak vyučovat o holocaustu“ vyhlášené Ministerstvem školství České republiky, Památní-

kem Terezín, Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze a Muzeem romské kultury v Brně.

Kromě těchto naučných seminářů vykonává oddělení ještě mnoho dalších aktivit souvisejících se vzděláváním. Již v podstatě tradičně každoročně vyhlašuje soutěže, a to výtvarné a literární, organizuje výstavy dětských prací, zpracovává materiály vzniklé při seminářích, vytváří studijní materiály pro jednotlivé skupiny se zaměřením na specifika regionu, ze kterého tyto „badatelé“ přijíždějí, provádí překlady a úpravy textů, podílí se na znovupřístupňování objektů vztahujících se k dějinám terezínského ghetta, snaží se rozšiřovat informace o fungování vzdělávacího oddělení do povědomí veřejnosti prostřednictvím médií.

Některé činnosti ale přesto stále nad ostatními vynikají a o těch bych se chtěla zmínit v následujících oddílech.

Vzdělávací činnost oddělení se zaměřením na školní mládež

Asi největší část svých sil věnovalo vzdělávací oddělení po celý rok 2000 činnosti zaměřené na objasňování zhoubnosti a důsledků rasismu na ty, kteří těmto vlivům podlehnou, zabývalo se tématem mezilidských vztahů, tolerance a rovnoprávnosti ras, národů a kultur.

Všechny tyto myšlenky se pracovníci oddělení snažili předávat mládeži v rámci jednodenních a vícedenních seminářů. Představila se nám tu celá věková škála dětí, od jedenáctiletých až po maturanty. Ti všichni vjížděli do pomyslných bran Terezína za účelem seznámení se s chmurnou historií a zhlédnutí vystavených exponátů.

Vzdělávací oddělení jim při této poznávací činnosti vydatně pomáhalo a navíc se snažilo při své práci ještě akceptovat jedinečnost každého jedince a všem jednotlivým typům co nejvíce vyhovět. Je totiž známo, že lidé jsou schopni různě vnímat mluvené a psané slovo, někteří jsou přímo zaměřeni na potřebu samostatné činnosti, při které se pak nejvíce učí.

Vzdělávací programy pořádané v Terezíně mají poněkud odlišný charakter od vzdělávacího procesu ve škole. Žáci a studenti se zde dostávají do jiného prostředí, nejsou omezováni pravidly, která je nutno dodržovat ve škole. Tato skutečnost je zde v Terezíně bohatě využívána a umožňuje nám upotřebit obrovské množství nejrůznějších metod, které jsou svým charakterem ve školním prostředí nedostupné a neaplikovatelné. Asi největším pozitivem těchto seminářů je možnost pobýt si v daném autentickém prostředí, možnost přímo si na historii sáhnout a přijít s ní do tak těsného kontaktu, že každý odsud odjíždí alespoň trochu ovlivněn, i kdyby jen tím, co zde viděl.

Zastavme se nejprve u jednodenních seminářů. Je nutno předeslat, že účastníci jednodenních seminářů často nebývají z hlediska historického do hloubky příliš připraveni na to, co na místě, kde bylo za 2. světové války shromažďováno

velké množství obyvatelstva židovského původu, vlastně najdou. Jen jaksi podvědomě očekávají, že zde uvidí něco velmi pochmurného. Proto je naším úkolem, abychom takovéto skupiny při jejich jednodenní exkurzi zasvětili do základních informací o místě Terezína v tzv. „konečném řešení židovské otázky“.

Účastníci zavítají nejprve do Muzea ghetta, kde se také nachází Vzdělávací oddělení Památníku Terezín. Zde, v jeho malé studovně, se dostávají dívky a chlapci často poprvé do kontaktu s duchem doby před 60 lety. Tehdy k nim začínají promlouvat zdi města a přicházet jejich vrstevníci, jako byl Petr Ginz, který přímo v budově dnešního Muzea ghetta nuceně žil v letech 1942–1944, či Helga Weisssová-Hošková, mladí básníci Hanuš Hachenburg, František Bass a další. Vždyť jejich záliby byly tolik podobné těm, které má i dnešní mládež. Děti se s jejich osudy seznamují skrze jejich tvorbu, básně, obrázky, časopisy. Pracují s těmito materiály, zamýšlí se nad jejich obsahem a vypovídací hodnotou a své poznatky poté sdělují svým spolužákům. Z děl, vytvořených dětskou rukou, silně vyznívají pocity malých vězňů a právě tím výrazným způsobem promlouvají k dnešní mládeži.

Osudy dětských vězňů jsou vystředány celkovým přehledem o etapě dějin zvané holocaust, přičemž úhel pohledu není ztenčen jen na protektorátní problematiku, ale začíná již rasovými zákony z roku 1935. Pomocí pojmů a mapek obou terezínských pevností, bývalého ghetta a evropských koncentračních táborů, které mají děti před sebou, a vyslechnutím si základních informací je přispíváno k rozšíření jejich vědomostí o dané problematice.

Takto poučení se s vervou jim vlastní vrhají do samostatné práce, která spočívá v hledání odpovědí na zadané otázky v dokumentačních materiálech a v expozici Muzea ghetta. Vzhledem k časovému limitu má tato část programu pouze velmi omezenou délku trvání oproti vícedenním seminářům, ale přesto se účastníkům jeví jako zajímavá.

Za doprovodu lektora oddělení skupina posléze odchází na prohlídku bývalého ghetta. Jejich častá myšlenka je asi tohoto rázu: „Proč jdeme na prohlídku města? To bude nuda!“ Ale není tomu tak. Terezín vypadá jako kterékoliv jiné malé městečko, ale tím, že jim průvodce vypráví, k čemu který dům v terezínském ghettu sloužil, jaké příběhy se ve zdejších zdech odehrávaly, které známé osoby zde pobývaly, je zpravidla tato první pošetilá myšlenka zažehnána. Jiným problémem je také pochopení statutu hlavní pevnosti, tedy města, jako vězení. Procházejíce současnými terezínskými uličkami děti jen velmi těžko chápou, že se mohlo město na počátku čtyřicátých let 20. století stát vězeňskou kobkou, ovšem s průhledem na modré nebe, že lidé, kteří se sice do jisté míry mohli „svobodně“ pohybovat, byli ale ve skutečnosti vězni. „Jak je to možné? Proč neutekli, když se mohli v určitých úsecích volně pohybovat?“ znějí jejich další nejčastější otázky. Čím delší úsek prohlídkové trasy ale mají v nohou, tím více poznávají mentalitu nedobrovolného obyvatelstva a také získávají odpovědi na své otázky. V závěru šestihodinového terezínského maratonu je často vidět na tvářích dětí jisté porozumění a pochopení souvislosti.

Na začátku října minulého roku navštívily Terezín v rámci svého dvoudenního projektu „Poznáváme historii židovského národa“ Speciální školy z Frýdku-Místku. Žáci a studenti těchto Speciálních škol vyžadovali zvláštní přístup a metody práce. Do Terezína dorazili po dni stráveném prohlídkou pražských židovských památek. Díky tomu jim tedy daná problematika nebyla úplně cizí. V Terezíně byli přijati ve Středisku setkávání v bývalých Magdeburských kasárnách. Zde se nejprve zúčastnili krátké besedy nad mapou terezínské pevnosti a kresbami Helgy Weissové-Hoškové. Tyto obrázky zachycují pomocí veselých barev dosti hrůzné podmínky pro přežití, jež tu tehdy panovaly téměř všude. Třinácti- až osmnáctiletá mládež nad nimi živě diskutovala a poté se o závěry z těchto minidiskusí podělila s ostatními. Následovala prohlídka Muzea ghetta, film a návštěva Malé pevnosti.

Nyní bych vám chtěla nabídnout některé z jejich postřehů a dojmů, získaných zde v Terezíně. Tyto myšlenky byly dány na papír po návratu z exkurze.

Tomáš Hruboš z 9. třídy uvádí: „Když jsme přijeli do Terezína, měli jsme přednášku o tom, jak tady žili Židé. Chodili jsme k magnetické tabuli a říkali, co vidíme na obrázku, který nám rozdala paní učitelka z Terezína. Ty obrázky kreslily děti, co tady bydlely. Potom jsme viděli, jak hrozně bydlely maminky se svými dětmi a také věznici. Doufám, že to bylo naposledy, kdy byli lidé takto mučeni.“

Petr Žvak ze stejné třídy mimo jiné říká: „V Terezíně jsme se dověděli zajímavé věci při vyprávění o životě Židů v terezínském ghettu. V muzeu se mi líbily obrázky, básně a hrozně bylo bydlení Židů. Nechtěl bych nic takového prožít.“

Krátkou úvahu na téma ‚Co si myslím o Terezíně‘ napsal Vítězslav Kocur z 2. ročníku Praktické školy: „Lidé – Židé, kteří tam žili, to neměli lehké. Spíš to byl pro ně konec radosti a života. Neměli volnost jako my dnes. Viděli jsme, jaké měli obyvatelé Terezína problémy s hygienou a spaním. Když jsem přijel z Terezína domů, měl jsem špatný pocit a byl jsem zamklý. Bylo to pro mne poučení, že válka a život v ghettu je dnes hrozbou pro lidi.“

Své vzpomínky na Terezín doplnily děti i několika kresbami a kolážemi, z nichž malá ukázka je v obrazové příloze.

S podobnými pocity odjíždějí téměř všichni, jejich myšlenky se často vracejí k malým terezínským dětským vězňům, k vrstevníkům a mají neodvratitelný pocit nutnosti tyto své vzpomínky zanést na papír v podobě písemné či formou kresby, stejně tak, jako tomu bylo i u lidí, kteří atmosféru terezínského ghetta zažili na vlastní kůži a po osvobození a jakémisi začlenění do života cítili, že

se musí ze svých zážitků vypovídat. Často se dnes tito „otrlí“ čtrnácti- až šestnáctiletí mladí lidé přiznávají k tomu, že sice o válce, o terezínském ghettu a o Malé pevnosti již slyšeli, ale nikdy si to nedovedli takto představit, nechápou, proč tomu nebyl tehdy nikdo schopen zabránit. Velice často se u nich objevuje pocit či přesvědčení, že už se do Terezína vrátit nechtějí. Terezín je pro ně opravdu spjat s utrpením. Začtème se ještě do řádků vzniklých rukama Žáků Základní školy Chodov.

„Procházíme kamennou branou Malé pevnosti, která je nazvána Bránou smrti. Když si představím, že každý vězeň, který tudy prošel, byl vlastně odváděn na popraviště, kde byl zabit, zavřu oči a vidím, jak mě vedou a každým krokem se blíží má smrt. Vědomí, že kam šlápnete vy, chodili ti, kteří si ale cestičku zpět už nenašli, je děsivá. Snad je tato brána odvedla do krásnějšího světa. Do světa míru a pohody,“ **uvádí G. Svatošová.**

Také H. Vejvalková ze stejné školy vyjádřila své pocity: *„Vidět Terezín pro mě bylo velkým a silným zážitkem. Nikdy jsem si neuměla představit utrpení tolika lidí. Tito lidé nemohli sami o sobě rozhodovat. Žili ze dne na den. Nevěděli, co s nimi bude. Obdivuji je, protože museli být velmi silní, museli mít velkou motivaci žít. Jenom doufám, že si tohle lidé jednou uvědomí a utrpení miliónů lidí se už nikdy nebude opakovat. Když jsem se zde tak procházela, cítila jsem..., snad to ani neumím vyjádřit. Lítost? Soucit? Žal? Co bylo nejhorší z nejhoršího? Že by to, že byli odkázáni na náladu vězňitelů? Na trošičku jídla? Na vzduch, který si ulovili?“*

Tuto sadu dojemných vzkazů bych ráda uzavřela jedním, jenž v podstatě popisuje současnou situaci Terezína:

„V Terezíně bylo hezky, trochu prosvěcovalo sluníčko. Klidné městečko. Když se podíváte na Terezín celkově, říkáte si, co by se tu mohlo stát?“ **Takto Terezín působil na P. Nunovou.**

Opuštíme nyní „jednodenní návštěvníky“ a zaměřme se na ty, kteří se rozhodli věnovat pobytu v Terezíně delší čas. Vícedenní semináře jsou z výukového hlediska mnohem hodnotnější. Program je samozřejmě obsáhlejší a v jeho rámci se lektori nemusí omezovat pouze na faktografii, ale jejich dalším záměrem je působit také na pocitovou stránku jedince.

Účastníci jsou skrze některé vhodné psychoanalytické aktivity konfrontováni s realitou života lidí označovaných, lidí zařazených do malých skupin, lidí vyčleněných ze společnosti. To je pak nutí zamýšlet se nad problematikou a odlišnými rysy velkých a malých skupin, nad jejich výhodami a nevýhodami, vztahy mezi nimi. Na tuto diskusi pak navazujeme rozbořem textu, který buď konkrétně zmiňuje a uvádí některé prvky z období počátků rasové nesnášenli-

vosti ve 30. letech minulého století nebo toto období svým tématem pouze připomíná.

Pro mladší školní věk se jedná o příběh „Příšery“,¹⁾ který je upravenou verzí alegorie holocaustu od Eve Bunting. Pomocí příběhu zvířátek z mýtiny, které podle různých společných znaků postupně odnáší Příšery pryč, malí žáci poznávají nedostatky zvířecí a potažmo i lidské společnosti. Před nimi defilují zvířátka vyznačující se různými charakterovými vlastnostmi, které jsou tak podobné těm, kterými disponují lidé. Jde zejména o lhostejnost, pomluvy, nevěnování pozornosti problémům druhých. Děti říší zvířat velmi dobře rozumí a je pro ně touto cestou mnohem jednodušší pochopit obdobné záležitosti i u lidí. Dětem je po přečtení příběhu a diskusi o něm dán prostor k tvůrčí činnosti, a sice k ilustrování titulní strany knížičky, která je záměrně ponechána prázdná. Na základě svého dojmu z četby děti malují různé obrázky, velmi často samotné Příšery, někdo zvířátka či pouze potůček. Dětskou fantazii se snažíme podporovat také úkolem vymyslet pokračování příběhu hlavní postavy – Malého zajíčka.

Pro starší žáky základních škol je připraven text s názvem „Proč?“. Jde o fiktivní vyprávění z počátku 40. let. Hlavním hrdinou je patnáctiletý chlapec Petr. Není ještě označen židovskou hvězdou, ale jeho život je již postaven naruby díky obrovskému množství zákazů a příkazů a vůbec kvůli celé politické situaci. Nechápe, proč se tak děje právě jemu. Proč ne některým jeho vrstevníkům, kteří by si to podle jeho uvažování plně zasloužili. Snaží se vzepřít svému osudu a porušit jeden z četných zákazů. Odhodlá se jít do kina. Jeho snaha je však zmařena a jen se potvrzují existující celospolečenské problémy. Také zde následuje sada otázek k diskusi, jež mají svým obsahem přivést čtenáře k poznání některých rysů holocaustu.

Krátký příběh z New Yorku sedmdesátých let²⁾ je pak určen středoškolákům. Ti zpravidla již prošli ve škole při hodinách dějepisu historií až po současnost, takže mají alespoň základní přehled o významných událostech. V příběhu určeném pro ně se jedná o vraždu mladé dívky, Kitty Johnson, která umírá po třech útocích vytrvalého vraha. Umírá, protože ostatní obyvatelé domu si raději ničeho nevěšimají. Jeden z nich pak sám policii říká: „Nechtěl jsem být do toho zapleten.“ I zde se nachází paralela s událostmi holocaustu. Není však přímo popsána, ale studenti ji na základě svých znalostí z výuky hledají a pokoušejí se ji definovat a zamyslet se nad ní.

Pomocí výše zmíněných textů se tedy snažíme nejprve navodit atmosféru období holocaustu a přenést vědomí studentů do reality třicátých a čtyřicátých let 20. století. Následuje beseda, která objasňuje podmínky a příčiny vzniku nacismu a jeho zhoubnou ideologii, která vedla až k vyhlazování obyvatelstva, a to nejen židovského původu. Vše je opět doplněno prohlídkou expozic a bývalého ghetta.

Poté následuje samostatná práce účastníků. Každá skupina dostane složku

s určitým tématem. Ta jsou například následující: Děti a mládež v Terezíně, Transporty, Dětská opera „Brundibár“, Život v terezínském ghettu, Výtvarné umění v ghettu, Děti z Bialystoku, osobnosti (Karel Poláček, Valtr Eisinger, Arnošt Lustig, Helga Hošková-Weissová, Petr Ginz, Hana Greenfield, atd.). Složky obsahují otázky, které tvoří základní rámec výsledné práce a které směřují práci skupiny ke zjištění podstatných informací. Dalšími úkoly jsou tzv. hledání stop a vytvoření plakátu ke zvolenému tématu.

„Hledání stop“ představuje fólie s určitým objektem či místem z Terezína. Úkolem je najít jej podle předlohy přímo v terénu, zjistit k čemu sloužil v době ghetta a porovnat jeho stav v období trvání ghetta (podle obrázku) a nyní.

Všechny skupinky se pak většinou navzájem strhnou k velkému pracovnímu nasazení a do pozdních večerních hodin v tzv. půdním divadle bývalých Magdeburských kasáren tvoří, sepisují a malují. Při prezentaci následující den pak nastupují před publikum, jež je tvořeno jejich spolužáky a učiteli, a sdělují ostatním poznatky o svých tématech.

Po této, pro skupinu snad nejvýznamnější části vzdělávacího programu, následuje návštěva Malé pevnosti. I sem přicházejí děti s určitým úkolem, a to pokusit se na základě svých dosavadních poznatků porovnat obě pevnosti, co do vzhledu, účelu, způsobu zacházení s nedobrovolnými obyvateli a jak asi která z nich působila na jejich psychiku.

Celá exkurze je zakončena vyhodnocením semináře. Studenti i vyučující odjíždějí zpravidla velmi spokojeni a často se i do Terezína vrací. Odjezd však pro většinu z nich neznamená konec zabývání se problematikou Terezína a holocaustu vůbec. Často je jejich návštěva zde součástí dlouhodobějšího projektu, na kterém pracují již ve škole před příjezdem do Terezína a následně ho dotvářejí do podoby seminárních prací, výstav, prezentací pro spolužáky, rodiče a širší veřejnost. V jiných případech jsou pak lektory zde v Terezíně vyzváni, aby své dojmy z pobytu sami ztvárnili a případně své ohlasy zaslali zpět do Terezína.

Do úspěchů vzdělávacího oddělení se dá tedy také započítat fakt, že se mu za dva či tři dny podařilo přiblížit mladistvým kamenný a hrozivý Terezín jako vhodné místo pro vnímání historie. Po celé České republice již existuje několik škol, pro které se stalo vyslání nejstarších žáků na návštěvu do terezínského ghetta a Malé pevnosti tradicí. Jedná se například o základní školy z Chodova, Klášterce nad Ohří, Bělé pod Bezdězem či První jazykovou základní školu Horáčkovou z Prahy.

Velmi zajímavá práce je také se skupinami dvojjazyčnými. Takovéto skupiny sem přicházejí ze škol, které mají družbu s podobnou školou v zahraničí, v Německu, v Holandsku a v dalších zemích. Veškerá činnost (beseda, samostatná činnost, prohlídky) je pak zaměřena zejména na jazyk mladých hostů. Tato skutečnost není vůbec na závadu, celý program je oživen a v neposlední řadě přispívá se i ke zdokonalování českých hostitelů v dané řeči.

Jak vyučovat o holocaustu

Rok 2000 se pro Památník Terezín nesl kromě jiných událostí zejména ve znamení realizace projektu série seminářů „Jak vyučovat o holocaustu“. Vzdělávací oddělení hrálo v tomto úkolu dosti podstatnou roli, a proto bych vás s ním chtěla podrobněji seznámit.

V učebních osnovách se čas od času objevují různá „nová témata“, jejichž metodika není ve velké míře zpracována a učitelé si pak mohou klást otázky typu „Jak mám poutavě učit o...?“ nebo „Jaké pomůcky si mám vytvořit?“ či „Jak správně působit na dětské postoje a myšlení?“

Ukázalo se, že mezi tématy, u kterých se mnohý učitel musí pozastavit a zapřemýšlet, je také holocaust. Pomoc při nalezení odpovědi na otázku „Jak učit o holocaustu?“ se rozhodlo nabídnout několik institucí zabývajících se touto problematikou. Jedná se o spolupráci MŠMT s Památníkem Terezín, Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze a Muzeem romské kultury v Brně. Společně byl vytvořen projekt pod názvem „Jak vyučovat o holocaustu“. Jednalo se o seminář koncipovaný pro pedagogy a školské pracovníky.

Je nutno podotknout, že uskutečnění takovýchto seminářů bylo výsledkem dlouhodobého úsilí o znovupřipomenutí tragédie, která proběhla před více než 55 lety, tragédie, která vešla do dějin lidstva pod názvem holocaust. Jedním z velkých impulsů pro jejich uspořádání se stala konference „Fenomén holocaust“, pořádaná na Pražském hradě a v Terezíně v říjnu 1999 pod záštitou prezidenta republiky, pana Václava Havla.

Samotné semináře byly odstartovány o pět měsíců později, v březnu roku 2000. Díky obrovskému zájmu ze strany učitelů byl původní počet termínů zvýšen ze 7 na 12. Celkem se jarní a podzimní série zúčastnilo na 400 pedagogů a školských pracovníků.

Díky tomuto projektu se po dvanáct dopolední zaplňovaly prostory Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze. Zde kurz začínal a účastníci získávali zejména základní informace o judaismu a antisemitismu v Čechách a na Moravě do roku 1939, a to v podání externích i interních lektorů zdejšího muzea – Dr. Blanky Rozkošné, Mgr. Jakuba Grygara a Mgr. Michala Frankla. Učitelé navíc nebyli ochuzeni ani o volnější část programu, při které se snažili proniknout do psychologických aspektů genocidy s pomocí doc. PhDr. Pavla Říčana a Dr. Heleny Klímové.

V podvečerních hodinách se všichni přesunuli do Střediska setkávání, které sídlí v bývalých Magdeburských kasárnách, jež jsou součástí Památníku Terezín. Učitelé zde byli ubytováni a ještě večer si vyslechli přednášku doc. Dr. Vojtěcha Blodíga, CSc. o místě Terezína v „konečném řešení židovské otázky“. Ta pak pravidelně vyvolala bouřlivou diskusi na dané téma.

Sobota byla naplněna nejrůznějšími činnostmi. Nejprve účastníky Mgr. Ludmila Chládková seznámila s problematikou dětských vězňů terezínského ghet-

ta a s činností vzdělávacího oddělení vůbec, nastínila možnosti spolupráce škol s oddělením, práci se školními skupinami, přehledy soutěží pořádaných vzdělávacím oddělením i perspektivy dalšího vývoje. Poté se účastníci s dalšími pracovníky vzdělávacího oddělení, Mgr. Ilonou Smékalovou a panem Karlem Rožcem, odebrali na prohlídku objektů Památníku Terežín spojených s existencí ghetta, tj. Muzea ghetta a samotného bývalého ghetta.

Všichni se pak zúčastnili jedné z nejcennějších výukových metod – setkání s pamětníkem, který přežil holocaust. Součástí programu byly také ukázky metodického zpracování vyučovacích hodin na téma holocaust. Ukázky zabezpečili externí lektori Památníku Terežín – Mgr. Jana Klímová, Mgr. Ludmila Šebková, Mgr. Pavla Vavroušková, Mgr. Petr Došek a Mgr. Naďa Štulcová, z nichž se někteří zúčastnili vzdělávacích kurzů zaměřených na tuto problematiku v United States Holocaust Memorial Museum v USA a v památníku holocaustu Yad Vashem v Izraeli.

Na základě svých poznatků z Prahy a Terežína účastníci posléze sami vytvářeli jednotlivě či ve skupinách metodické postupy vyučovacích hodin pro různé předměty na základní i střední školy, jež následně prezentovali před svými kolegy. Někteří z účastníků se výukou holocaustu zabývali samozřejmě již před účastí na tomto semináři a ti pak většinou s sebou přiváželi výsledky své práce a inspirovali tak ostatní k další činnosti.

Poslední den byl věnován historii a tradicím Romů a genocidě Romů za 2. světové války. Náplň dne zajišťovali pracovníci Muzea romské kultury v Brně, Mgr. Petr Lhotka a Helena Danielová.

Poutavá přednáška spojená s besedou byla vystřídána návštěvou Malé pevnosti. Pevnost jim byla představena nejen jako místo určené pro politické vězně z různých zemí, ale i jako místo, kde byli vězněni i Židé, kteří sem byli posíláni především z trest z terezínského ghetta. Učitelé také touto prohlídkou získávají ucelenou představu o fungování obou pevností a také o možnostech, které jsou jim nabízeny při plánování exkurze se svými žáky.

Po poledni účastníci, kteří pocházeli zpravidla ze všech koutů naší republiky, opustili Terežín. Odvezli si s sebou velké množství výukového a studijního materiálu, který pro ně připravily všechny výše zmíněné organizace: CD-ROM Dějiny Židů v Čechách a na Moravě, padesátistránkový dokumentační materiál sestavený Památníkem Terežín a obsahující fotokopie různých dokumentů, mapek, literárních a obrazových ukázek z doby fungování terezínského ghetta, čítanku autorek Marie Bezchlebové, Anity Frankové a Evy Štichové „Cesta – cíl neznámý“, knihu Ctibora Nečase „Holocaust českých Romů“ a v druhém pololetí pak i „Soubor metodických návrhů ze semináře pedagogů Jak vyučovat o holocaustu I.“.

V tomto případě se jednalo o práci Vzdělávacího oddělení Památníku Terežín, které na základě samostatné činnosti pedagogů zpracovalo jejich ukázkové přípravy a vytvořilo tento sborníček. Jak se uvádí i v jeho předmluvě, všichni si jsou vědomi skutečnosti, že uvedené přípravy a projekty vznikaly spon-

tánně ve vymezeném čase v rámci semináře. Tento čas nebyl příliš dlouhý a navíc neměli učitelé ke zpracování příprav ani optimální podmínky, jako by tomu bylo přímo ve škole nebo doma. Tím spíše byla pak oceněna zodpovědnost a nápaditost v přístupu k tomuto úkolu. Přípravy nepodléhaly hodnocení odborných metodiků, byl a je to pouze doplněk k metodické činnosti ve školách.

Soubor obsahuje příklady vypořádání se s problematikou holocaustu nejen v hodinách dějepisu, ale i při českém jazyce, občanské a výtvarné výchově. Dokonce jsou zde i náznaky možností probírání tématu v rámci vyučování cizích jazyků a přírodovědných předmětů.

Do Souboru byly vybrány ty práce, které se posuzovatelům zdály opravdu zajímavé. Některé metodiky si totiž byly nezávisle na sobě velmi podobné jak tématem, tak i způsobem zpracování. V tom případě jsme do Souboru zařadili jen jednu z nich, která tuto skupinku reprezentuje.

Podívejme se podrobněji na uspořádání sborníku. Jednotlivé přípravy se týkají nejen nejrůznějších událostí z období 30. let a 2. světové války, ale některé z nich byly zpracovány se záměrem přiblížit žákům židovské svátky, zvyky a pověsti. Podle témat byly metodické postupy rozděleny do následujících kapitol: Ghetto Terezín – aktivity vězněné mládeže, Židé – jejich tradice a zvyky, Česká literatura a holocaust, Holocaust, Činnosti po návštěvě Terezína, Projekt. Poslední byla nazvána „Dobré nápady“ a do té byly vybrány pouze části z prací pedagogů – a to právě ty „dobré nápady“, které pomáhají vyučujícím oživit hodinu. Větší část návrhů na vyučovací hodiny je určena především pro základní školy.

Jak jsem se již zmínila, v druhém pololetí tyto „metodiky“ dostávali účastníci již přímo při semináři. Ti, kteří se zúčastnili jarní série kurzů, obdrželi Soubor poštou.

Vybavení všemi těmito cennostmi odjížděli učitelé spokojeni, neboť není snad lepšího způsobu seznámení se s historií, než moci si „v ní“ pobýt a dýchat její atmosféru v místech, kde se přímo odehrávala. Byli obohaceni o nové dojmy, nejrůznější nápady a aktivity pro práci se svými žáky a studenty.

Seminářů se zúčastňovali také zástupci mezinárodní organizace Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, zabývající se tím, aby lidé nezapomínali na utrpení šesti milionů nevinných lidských obětí, které v období holocaustu přišly o život. A právě tuto myšlenku se snažili účastníkům předat také všichni organizátoři a lektori, podílející se na přípravě seminářů. Že se to do jisté míry zdařilo, svědčí i fakt, že někteří pedagogové absolvující jeden z těchto seminářů již zavítali do Terezína i se svými žáky a strávili zde v rámci vzdělávacího programu jeden či dva dny.

Soutěže pro mládež a výstava „Holocaust očima českých dětí“

Jak jsem se již zmínila, i rok 2000 se stal svědkem vyhlášení, průběhu a vyhodnocení soutěží pro mládež, což bylo ještě v září završeno přípravou výstavy ze všech již proběhnuvších ročníků soutěží.

Opět byla dětem zadána témata, na jejichž základě pak tvořily své práce. Zatímco se mladí literáti zamýšleli nad pravdivostí výroku „Každý den je bohatstvím“, výtvarníci přemítali o tom, zda-li „Život je skříňka pokladů“.

Své práce pak zaslalo na adresu vzdělávacího oddělení na 400 soutěžících z 59 škol celé České republiky.

Poté následovala pro porotu velmi těžká práce. Jejím úkolem bylo vybrat několik těch nejlepších a ohodnotit je cenami z fondu Hany Greenfieldové, která je jejich spoluzakladatelkou, organizátorkou a štědrým sponzorem již od roku 1994. Vyhodnocení proběhlo za její účasti v tzv. půdním divadle bývalých Magdeburských kasáren v červnu.

V září přijela paní Greenfieldová opět do Terezína. Tentokrát s nápadem na realizaci výstavy, která bude sestavena právě z dětských prací ze všech ročníků výtvarných soutěží. Tato výstava by pak měla putovat do Spojených států amerických.

Opět nastal okamžik těžkého vybírání. Vybírání toho nejlepšího z nejlepšího, výstava měla mít pouze omezený rozsah. Po dlouhém rozmýšlení padla volba na 26 různě velkých obrázků od autorů z mnoha škol. Nebyly vybrány náhodně, ale jejich obsah promlouval. Výstava totiž není jen zachycením utrpení pramenícího z dějinné tragédie, pojmenované holocaust, ale pokud byste procházeli kolem jednotlivých obrazů, tak jak jsou za sebou sestaveny, zjistili byste, že se vám něco snaží vyprávět, že sledují jistou vývojovou linii. Kolekce se jakoby skládá ze dvou částí. První by mohla být popsána slovy „tragédie, smutek“. Z rámů na nás hledí obličejje plné beznaděje, zoufalství, nezodpovězených otázek „Proč?“, sledujeme pochmurné obrázky ukazující uloupené dětství, hračky i rodiče a vžíváme se do pocitů úplné izolace a osamocení. Z druhé části na nás číší naděje a neutuchající touha po životě. Tyto vjemy pak návštěvníkovi navozuje kromě konkrétních obrazů i barevné ladění kreseb. Od tmavé, černé a šedé ponurosti se dostáváme až k veselým odstínům oranžové.

Autoři dílek jsou velmi mladí, jedenácti- až sedmnáctiletí, ale přes toto jejich mládí na obrázcích vidíme, že oni přesně cítí, jaký vybrat motiv k dokreslení hrůz holocaustu, jakou použít barvu k vyjádření určité nálady a atmosféry. Ačkoliv jsou tedy mladí, snaží se postavit se k tématu tváří v tvář a neodvracet od historie očí a v konečné fázi mu dát i konkrétní formu v podobě obrazů, čímž přispívají k uchování vzpomínek na toto období.

Vlastní výběr kreseb dále následovala práce na dalších prvcích spojených s pořádáním výstavy. Důležité bylo zvolení názvu, který měl co nejpřesněji vystihovat téma a původ výstavy. Kolekce byla tedy pojmenována „Holocaust

očima českých dětí“ a byl vytvořen katalog v angličtině, který ji na její pouti doprovází. Katalog obsahuje průvodní slovo k výstavě, seznam autorů a ukázky některých z výtvarných prací.

V prosinci 2000 započala výstava svoji pouť v Muzeu holocaustu v Los Angeles. Dále bude cestovat po dalších městech a místech Spojených států amerických, aby seznámila americký národ s tím, jak vnímají tragédii holocaustu české děti.

Seznam autorů a kreseb:

- Antůšková Daniela**, Bílina, „*Touha po domově*“
Bartošová Martina, Bohušovice n. O., „*Domů*“
Beránková Jitka, Terezín, „*Princezny s hvězdami se nesmějí zabít*“
Blažková Ivana, Nové Kopisty, „*Budeme žít?!*“, „*Čtyři barvy*“
Borecká Kateřina, Bílina, „*Děti válku nechtějí*“
Bradnová Růžena, Trávčice, „*Stíny minulosti*“
Brunclíková Michaela, Bílina, „*Vzpomínky na rodiče*“
Brůnová Lenka, Litoměřice, „*Ještě je naděje*“
Dudková Kamila, Terezín, „*Proč?*“
Holá Alena, Litoměřice, „*Křič*“
Hlobeňová Anna, Česká Lípa, „*Pomůže mi někdo?*“
Kaplanová Soňa, Hrobčice, „*Děti byly, jsou a budou*“
Knapová Kateřina, Kolín, „*Světlo*“
Koubová Tereza, Litoměřice, „*Marné volání*“
Machová Veronika, Litoměřice, „*Žijeme!*“
Marková Lucie, Heřmaničky, „*Naděje a život*“
Musilová Pavlína, Chodov, „*Světlo pro život*“
Němcová Kateřina, Litoměřice, „*Paprsek života*“
Paterová Barbora, Bílina, „*Maminko, vrať se nám*“
Slabý Jaromír, Litoměřice, „*Co nás čeká*“
Šárik Josef, Litoměřice, „*Vzpomínky na život*“
Šlorová Michaela, Litoměřice, „*Žít a přežít*“
Štorchová Martina, Litoměřice, „*Naděje*“
Vančová Michaela, Teplice, „*Zrození*“
Zahajský Zbyněk, Litoměřice, „*Žít a přežít*“

Na základě alespoň malého přehledu akcí Vzdělávacího oddělení Památníku Terezín je patrné, že programy uspořádané v roce 2000 patřily opět mezi ty úspěšné, setkaly se s velmi kladným ohlasem mezi pedagogy a studenty. Oddělení navazuje na svoji předešlou činnost, rozvíjí ji, rozšiřuje a obohacuje. Jeho pracovníci diskutují o problematice vzdělávání o holocaustu se svými zahraničními kolegy a předávají si zkušenosti. To vše pak umožňuje nabízet zá-

jemcům širokou paletu nových možností v poznávání historie spjaté s Terezií-
nem.

Poznámky:

- ¹⁾ Bunting, E.: *Terrible Things: An Allegory of the Holocaust* in: Morgan, S.: *Teaching the Diary of Anne Frank*, Scholastic Professional Books, 1998.
- ²⁾ Upraveno podle *Non-Jews Who helped Jews*, in: *The Holocaust, Teacher's Resource Manual*, Globe Fearon Educational Publisher, 1998.

EDUCATIONAL DEPARTMENT OF THE TEREZÍN MEMORIAL AT THE THRESHOLD OF THE 21ST CENTURY

Nada Štulcová
Resume

The new Millennium arrived to find the Educational Department of Terezín Memorial busy with its activities. Over its seven years of existence, the Department has developed a considerable range of activities. In addition to individual educational seminars, the Department organizes annual literature and arts competitions, as well as exhibitions of children's work, creates study materials for group programs, processes materials created independently by individuals, and edits and translates numerous texts. The Department also participates in the restoration of sites related to the history of the Terezín Ghetto, making them accessible to the public.

Students of elementary, middle, and high schools have the opportunity to visit Terezín for one- or two-day seminars. The number of groups coming to view the former Terezín Ghetto and the Small Fortress has increased steadily over the years. In 2000, the staff of the Educational Department handled over 190 groups of various special interests.

In the course of these seminars – time permitting – young “researchers” acquaint themselves with the history of the Terezín Ghetto. This learning process involves not only bare facts, but also active participation in various seminar programs – ranging from discussions of the basic Holocaust-related concepts to independent assignments. The independent assignments involve research and study of the lives of the people who had lived in the Ghetto, study of the reality of the Ghetto as such, and sharing the results of such research with others. Long-term seminars, spanning several days, enable the lecturers to impact more effectively on the participants' emotions, with the aid of suitable selected texts and authentic materials or artistic presentations of the individual themes.

Another type of educational activity is participation in the organization of seminars, titled *How to Teach About the Holocaust*, for teachers and educational workers. A total of twelve of these seminars were held in the year 2000. Teachers from all over the Czech Republic attended the seminars. The three-day seminars took place in various locations. The first day of each seminar was held at the Educational and Cultural Center of the Jewish Museum in Prague, the following two days took place at the Meeting Center of the Terezín Memorial. Thematically, the lectures, discussions, and independent assignments concentrated on Jewish history, and on the role of Terezín as part of the so-called “Final Solution et the Jewish Question”, as well as the history and genocide of the Romanies (Gypsies). The teachers also had the opportunity to meet survivors of the holocaust. During the seminar, the teachers were handed out numerous educational and study materials, videocassette, and CD-ROM aides. Tying onto experiences gained during the seminar, several of the teachers have visited Terezín with their classes to attend a one- or two-day seminar.

It has become almost a tradition for the Educational Department to announce a competition for young writers and artists at the beginning of each calendar year. These competitions are organized in cooperation with Mrs. Hana Greenfield, who attends the annual announcement of the winners in June. Last year, however, she visited Terezín Memorial a second time in September, with an initiative to display the competition entries of all of the classes in an art exhibition. The idea was realized the following month as a collection of drawings was displayed under the title “*The Holocaust Through Czech Children's Eyes*”, accompanied by a catalogue. In mid-November, the exhibition was shipped to the Holocaust Museum in Los Angeles.

DAS BILDUNGSREFERAT DER GEDENKSTÄTTE AN DER SCHWELLE DES 21. JAHRHUNDERTS

Nada Štulecová
Resumé

Das neue Jahrtausend brachte für das Bildungsreferat der Gedenkstätte Theresienstadt viele neue umfangreiche Tätigkeitsbereiche. In den sieben Jahren der Existenz dieser Abteilung der Gedenkstätte hatte sich die Anzahl der Aktivitäten ungemein erhöht. Neben bildungsfördernden Seminaren veranstaltete die Abteilung alljährlich literarische und künstlerische Preisausschreiben, organisiert Ausstellungen von Arbeiten der Kinder, erstellt Studienmaterial für Besuchergruppen und bearbeitet jene, die aus einer selbständigen Tätigkeit entstanden sind, korrigiert und übersetzt Texte. Die Abteilung nimmt auch an einer Erneuerung des Zugangs zu Objekten teil, die mit der Geschichte des Ghettos in Zusammenhang stehen.

Schüler von Grund-Mittel- und Hochschulen können Theresienstadt im Rahmen von ein bis zweitägigen Seminaren besuchen. Die Anzahl von Reisegruppen, die zur Besichtigung des ehemaligen Theresienstädter Ghettos und der Kleinen Festung eintreffen, steigt von Jahr zu Jahr.

Im Jahr 2000 wurden von Mitarbeitern des Bildungsreferates über 190 Gruppen verschiedenster Interessensrichtungen gezählt.

Im Lauf dieser Seminare – je nach Dauer – machen sich die jungen „Forscher“ mit der Geschichte des Theresienstädter Ghettos vertraut. Es werden ihnen nicht nur die nackten Tatsachen mitgeteilt, sondern die Teilnehmer gestalten das Programm des Seminars mit, in Form von Gesprächen über die Grundbegriffe, die sich auf den Holocaust beziehen und später mit einer selbständigen Arbeit. Unter selbständiger Arbeit muss man Nachforschungen und Überprüfungen des Schicksals ehemaliger Ghettoinsassen, bzw. Kenntnisse über das Leben im Ghetto überhaupt verstehen. Die Ergebnisse ihrer Nachforschungen teilen dann die Teilnehmer den anderen mit.

Mehrtägige Seminare ermöglichen den Lektoren die Teilnehmer des Seminars auch gefühlsmäßig zu beeinflussen, wobei ausgewählte Texte, authentisches Material, sowie die künstlerische Bearbeitung des Themas unterstützend wirken.

Eine weitere Aktivität des Bildungsreferates besteht darin, dass Seminare für Lehrer und Angestellte im Schulwesen unter dem Titel „Wie soll man über den Holocaust unterrichten?“ stattfinden. Im Jahr 2000 fanden insgesamt 12 solcher Seminare statt. Die Teilnehmer bestanden aus Lehrern aus allen Teilen der Tschechischen Republik. Die Seminare waren dreitägig und wurden an mehreren Orten abgehalten. Am ersten Tag im Bildung- und Kulturzentrum des Jüdischen Museums in Prag, an den weiteren zwei Tagen in der Begegnungstätte der Gedenkstätte Theresienstadt. Das Thema der Seminare und der selbständigen Arbeiten betrafen die Geschichte der Juden, den Stellenwert der Theresienstadt bei der sogenannten „Endlösung der Judenfrage“ einnahm, sowie die Geschichte des Genozids der Roma. Die Lehrer hatten auch die Möglichkeit mit Überlebenden zusammenzukommen, die die Schrecken des Holocaust überstanden hatten. Im Verlauf des Seminars erhielten die Lehrer Lehr- und Studienmaterial, eine Videokassette und eine CD-ROM. Im Zusammenhang mit ihrer Teilnahme an diesen Seminaren sind etliche Lehrer mit ihren Schülern auf ein- oder zweitägige Seminare nach Theresienstadt gekommen.

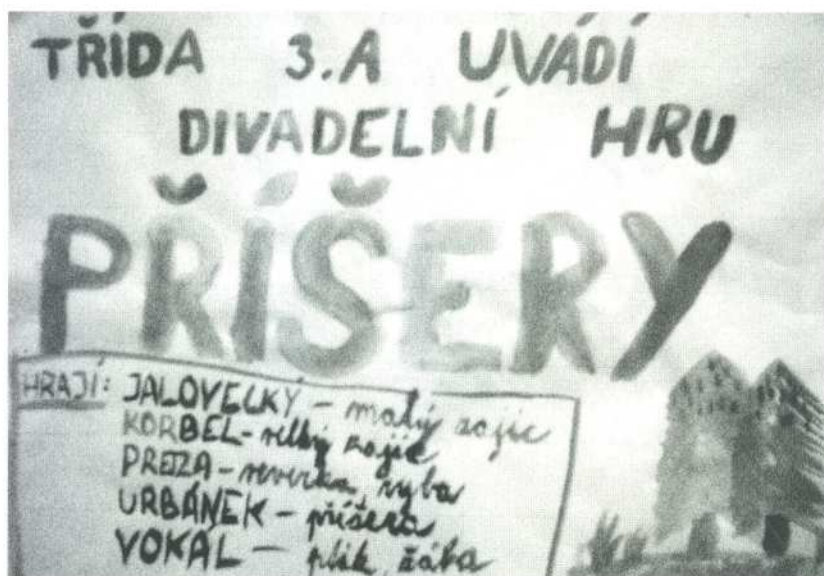
Es wurde allmählich zur Tradition, dass das Bildungsreferat jedesmal zu Jahresbeginn ein Preisausschreiben für die Jugend initiiert und zwar ein literarisches und eines für bildende Kunst. Die Preisausschreiben werden in Zusammenarbeit mit Frau Hana Greenfield organisiert, die auch im Juni an der feierlichen Nominierung der Sieger teilnimmt. Im vergangenen Jahr kam sie ein zweites Mal – diesmal im September – nach Theresienstadt, mit der Initiative eine Ausstellung von Bildern und Zeichnungen, zu veranstalten unter der Bezeichnung „Holocaust, mit den Augen tschechischer Kinder gesehen“, begleitet von einem Katalog. Nachher in der Mitte November wurde die Sammlung nach Los Angeles ins Holocaust-Museum abgeschickt.

Žáci mělnické Základní školy J. Matiegky při samostatné práci v rámci dvoudenního vzdělávacího semináře. Půdní divadlo bývalých Magdeburských kasáren

Prezentace výsledků samostatné činnosti žáků 9. třídy ze ZŠ Břečťanová, Praha. Půdní divadlo bývalých Magdeburských kasáren

Plakát k divadelnímu představení podle alegorického příběhu o holocaustu „Příšery“, který nastudovali studenti nymburského gymnázia

Scénické provedení alegorie „Příšery“

Děti a mládež v Terezíně

Zjistěte odpovědi na následující otázky a své poznatky sdělte ostatním.

Úkoly:

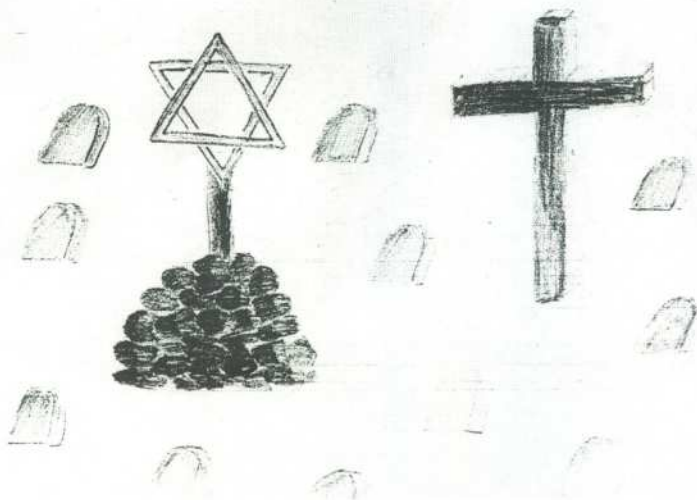
1. Na mapu terezínského ghetta naznačte, kde byly umístěny dětské domovy.
2. Jak byly děti a mládež v Terezíně ubytovány?
3. Jak to bylo s výukou dětí a mládeže v Terezíně?
4. Pokuste se zamyslet nad problematikou věkového rozvrstvení lidí v Terezíně. Měly zde děti nějaké výhody?
5. Začtěte se do ukázek z dětské poezie vzniklé v Terezíně, zamyslete se nad tím, co je v básních zachyceno, jaká témata jsou námětem, zarecitujte některé z nich ostatním.
6. Nakreslete ke svému tématu „Děti a mládež v Terezíně“ na velký papír poutač (může zde být název, nějaké obrázky, které napoví, o čem mluvíte,...), tento plakát nám pak ústně popíšete při své prezentaci.
7. Hledání stop
 - V terénu (přímo ve městě a okolí) se pokuste najít budovu, místo, které máte na fólii.
 - Zakreslete místo do plánu Terezína.
 - Určete místo, odkud byla fotografie či kresba pořízena.
 - Porovnejte stav místa či budovy dříve a nyní, v čem se liší a shodují.
 - Připravte si souvislou informaci o svém pátrání pro ostatní.

Ukázka plakátů vytvořených k zadanému tématu v rámci samostatné práce seminaristů

TEREZÍN

Terezín stoužil v době války jako pušnost, k které posílali
kidy, a lidi, kteří se nějak provinili do koncentračních
laborii. V Terezíně byla malá záhra na pivě, a když
už někdo přišel, byl poslán do strážnické podměstky,
se klauzích měli lidi přivážet byly strážníci. Místnosti,
se klauzích keli byly chladné a moudelní. Jižta
dostávali málo a mogli se jen jedinou kydni.
Když jsem viděla do jak mali místnosti napsali
"dušičky lidi", bylo my jich líto. Když jsem se do Terezína
převážla já, uvěři bych se napsáta. Předokázali se
představil, jak tam někteří lidi mohli přivážet, asi
mili někteří lidi. Přijevši na tom je, že se ho
někteřa vacháta vlastní nedávno.

Památník Terezín – Středisko setkávání
Magdeburská kasárna, Tyršova ulice

Jak vyučovat o holocaustu

Seminář pro pedagogy a školské pracovníky

8. – 10. září 2000

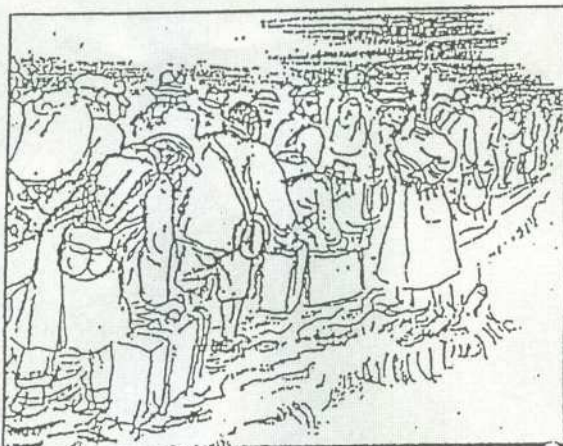
Leo Haas: „Transport“

Ministerstvo školství České republiky
Památník Terezín
Vzdělávací a kulturní centrum Židovského muzea
v Praze
Muzeum romské kultury v Brně

Pozvánka na seminář pro pedagogy „Jak vyučovat o holocaustu“

Seminář pro pedagogy „Jak vyučovat o holocaustu“. Beseda účastníků semináře se žáky roudnické Základní školy K. Jeřábka se týkala jejich práce, v jejímž rámci pátrali po osudech „zmizelých roudnických židovských sousedů“

Leo Haas: „Transport“

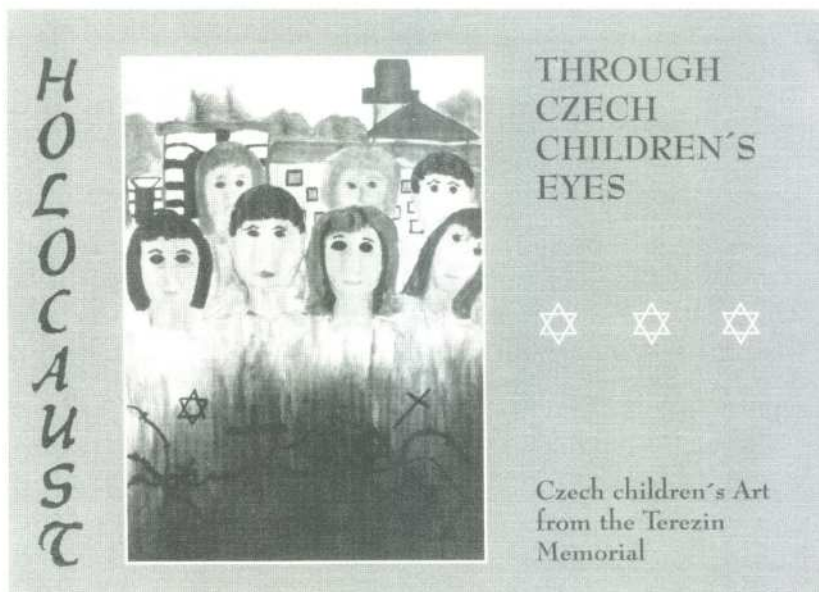
**SOUBOR METODICKÝCH NÁVRHŮ
ZE SEMINÁŘE PEDAGOGŮ
„JAK VYUČOVAT O HOLOCAUSTU“**

I.

BŘEZEN - ČERVEN 2000

**VZDĚLÁVACÍ ODDĚLENÍ
PAMÁTNÍK TEREZÍN**

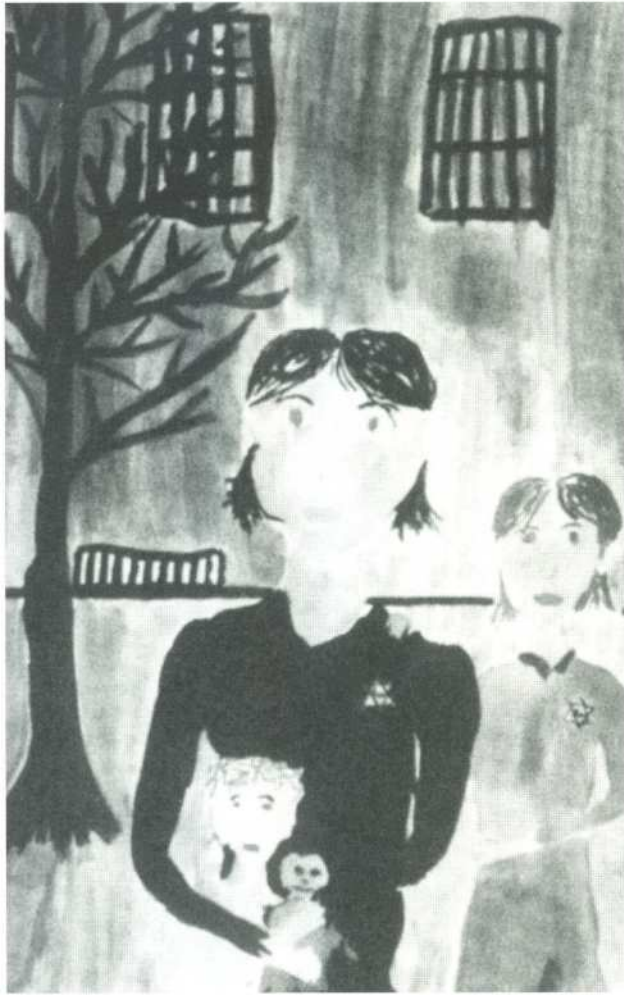
Obálka prvního „Souboru metodických návrhů“, které vznikly v průběhu jarní série seminářů „Jak vyučovat o holocaustu“

Obálka katalogu k výstavě dětských kreseb „Holocaust očima českých dětí“ („Holocaust Through Czech Children's Eyes“)

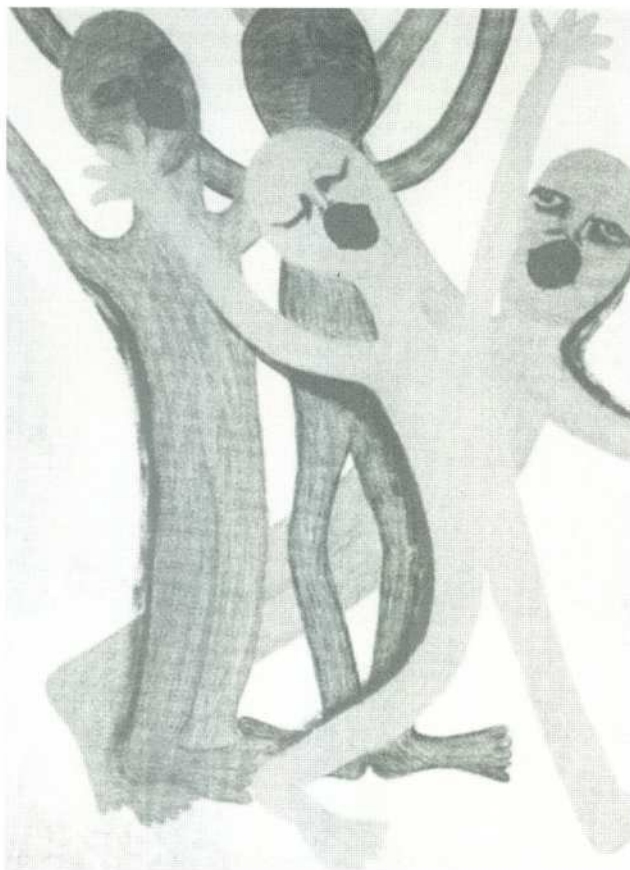
Paní Hana Greenfieldová (na snímku uprostřed) při přebírání zásilky obsahující kolekci kreseb „Holocaust očima českých dětí“ v Muzeu holocaustu v Los Angeles

Ukázka z kolekce kreseb „Holocaust očima českých dětí“:
Dufková Kamila (11 let) „Proč“

Ukázka z kolekce kreseb „Holocaust očima českých dětí“:
Borecká Kateřina (16 let) „Děti válku nechtějí“

Ukázka z kolekce kreseb „Holocaust očima českých dětí“:
Koubová Tereza (12 let) „Marné volání“

PROJEKT PRÁZDNÁ MÍSTA

Renata Špačková

Projekt Prázdná místa, jemuž jsou věnovány následující řádky, je realizován Okresním muzeem Mělník ve spolupráci se Základní školou Jindřicha Matiegky Mělník v židovském roce 5761, resp. ve školním roce 2000/2001. Hned v úvodu je nutné říci, že by těžko mohl vzniknout bez několikaleté spolupráce se vzdělávacím oddělením Památníku Terezín a se Vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze.

Prázdná místa – místa, kde něco chybí. V našem případě chybí lidé – oběti šoa, jejichž jména mnohdy neznáme, neznáme jejich životní osudy. S nuceným odjezdem z míst, která jim byla domovem, se jakoby ztratili. Nesmělou připomínkou jejich bývalé přítomnosti jsou mnohdy pouze hřbitovy, někdy téměř zapomenuté, či synagogy, o nichž dnes mnozí lidé ani neví, jakému účelu kdy sloužily.

Na řadě míst výše uvedená tvrzení již přestávají platit a první kroky byly učiněny i na Mělnicku projektem Prázdná místa, který se obrací hlavně k žákům a studentům, ale může směřovat i k nejširší veřejnosti.

Na všechny školy okresu Mělník byla doručena publikace Prázdná místa, jejíž vydání finančně podpořila nadace Open Society Fund Praha v rámci programu Brána muzea otevřená. Je doprovodným materiálem projektu a přináší základní informace z historie židovského národa, ve stručnosti přibližuje jeho tradice a zvyky, seznamuje se židovskými památkami Mělnicka. Hlavní pozornost je věnována období šoa. Nehovoří se však pouze v obecné rovině, hlavním záměrem je poznat děje minulé na samotném Mělnicku: zjistit oběti šoa, seznámit se s konkrétními lidskými osudy, poznat ty, kteří neváhali pomoci, ukázat stopy, které dodnes židovské obyvatele našeho kraje připomínají.

Mnohem užší kontakt navázalo Okresní muzeum Mělník se ZŠ J. Matiegky Mělník. Více než rok potvrď naše aktivní spolupráce, kdy se na pravidelných schůzkách a exkurzích žáci 6. A třídy seznamují s židovskou tematikou.

Začali jsme se scházet v době, kdy se otevíral nový židovský rok 5761 a naše první setkání měla motivační charakter. Děti např. zalistovaly (pro ně obráceně) židovským kalendářem, kde se kromě jim důvěrně známé latinky objevila písmena hebrejské abecedy. Povídali jsme si o Abrahamovi, sledovali cestu židů z egyptského zajetí pod Mojžíšovým vedením včetně přijetí Desatera, děti se seznámily se jmény Saul, David, Šalamoun a poznaly tak Jeruzalém s Chrámem, byla jim vysvětlena příčina rozptýlení židovského národa.

Povídání, hledání v mapách, prohlížení obrázků nebyly jedinými formami poznávání dětí. Zasedly také k šabatovému stolu (v rámci Dílny VKC ŽM Praha) a oslavily Chanuku. Tehdy jsme sice postupovali tak trochu podle svého: osm ramen našeho svícnu se rozhořelo v jediný den a každou svíčku jsme sym-

bolicky věnovali tomu, co bychom si přáli, aby nás provázelo životem: tolerance, přátelství, láska, pomoc, pochopení, pravda, zdraví, bohatství – duchovní i hmotné, které otvírá cestu k pomoci druhým, avšak děti se dozvěděly o délce trvání tohoto svátku a snad si zapamatovaly, že připomíná povstání pod vedením Makabejských proti cizí nadvládě a následující zázrak v Chrámu.

Naším hlavním úkolem však je poznat nejtragičtější období dějin lidstva, období šoa. Prvním krokem při seznamování se s touto tematikou byla četba knížky Evy Erbenové *Vyprávěj, mámo*, jak to bylo. Druhý krok představovalo naše putování za Karlem Poláčkem, autorem blízkým dětské duši. Asi každému dítěti se na tváři objeví úsměv v souvislosti s jeho jménem – vždyť Karel Poláček – to je Bylo nás pět (ať už v samotné knížce, či v rozhlasovém podání Františka Filipovského, či v televizním seriálu). Ladění knížky však neodpovídá době, kdy vznikla.

Naše cesta za Karlem Poláčkem nejprve vedla do jeho rodiště, do východočeského městečka Rychnova nad Kněžnou, kde byl naším průvodcem PhDr. Jan Tydlitát. Navštívili jsme Památník Karla Poláčka, zastavili se na náměstí před pamětní deskou s jeho jménem i na rychnovském Slavíně s Poláčkovou bustou. Mnohé děti v Rychnově poprvé vstoupily do synagogy i na židovský hřbitov. Poznaly nejen rychnovský, kde je pochován otec Karla Poláčka, ale vydaly se také do nedaleké Skalky – Podbřezí, kde se v lese v blízkosti šumějícího Zlatého potoka nachází asi jeden z nejpůsobivějších židovských hřbitovů u nás.

Dalším místem našeho setkání s Karlem Poláčkem se stal Terezín, kde jsme strávili dva dny, 8. a 9. ledna 2001, za finanční podpory Terezínské iniciativy a města Mělník. Pro děti zde byl připraven program, jehož jednotlivé části rozvíjely již dříve naznačená témata. Cílem bylo poznat život v terezínském ghettu se zaměřením na život dětských vězňů. A příležitostí bylo mnoho. Promlouvaly kresby dětí, film *Motýli tady nežijí*, dětská opera *Brundibár*, řádky časopisu *Vedem*, část expozice v Muzeu ghetta věnovaná dětským obětem. Děti ve skupinkách samostatně zpracovávaly určitá témata: Každodenní život v ghettu, Děti v Terezíně, Karel Poláček, Petr Ginz, Helga Hošková-Weissová, *Brundibár*, *Transport*; samy s výsledky svého bádání ostatní seznamovaly.

Děti však nejen poznávaly – přes poznávání dospívaly i k určitým závěrům, např.: nemohu si myslet, že se mne netýká bezpráví, pokud v určité chvíli nezasáhne právě mne.

Tento závěr potvrdila i slova pana Tomáše Fritty-Haase, který přijal naše pozvání a do Terezína přijel dětem vyprávět svůj životní příběh, příběh dítěte, které se do Terezína dostalo ve věku jednoho roku spolu se svými rodiči. Ti se konce války nedožili, avšak ke svému synovi promlouvali prostřednictvím obrázků, které tatínek, malíř Bedřich Fritta, Tomíkovi nakreslil k jeho třetím narozeninám. Líbily se obrázky, zaujalo vyprávění pana Fritty, uspokojily odpovědi na všechny dotazy a snad se zapíší do dětských myslí i doporučení pana Fritty: „Být vždy člověkem, být vždy připraven pomoci druhému, mít vždy své mínění.“

Tolik tedy základní informace o tom, co již bylo z projektu Prázdná místa realizováno. Řada věcí nás ještě čeká: beseda s JUDr. Lumírem K. Křížem, potomkem mělnické rodiny Kantorovy, jehož příbuznou je paní Věra Sommerová, manželka Valtra Eisíngera, děti se seznámí s panem Karlem Jirsou, mělnickým občanem, nositelem titulu Spravedlivý mezi národy, poznají židovské památky Mělnicka, navštíví Židovské muzeum v Praze, připomenut bude Den obětí šoa atd.

Některé akce však nejsou určeny pouze žákům jedné třídy či školy. Širší působnost má již zmíněná publikace Prázdná místa, k ní lze připojit přednášku Holocaust (šoa) na Mělnicku, nabízenou školám okresním muzeem. Na leden jsme však v rámci projektu připravili ještě další akce, které se uskuteční v době kolem 27. ledna, tedy dne osvobození Osvětimi, který je v některých zemích Dnem obětí nacismu a Dnem boje proti násilí, rasismu, antisemitismu a xenofobii. Se žáky vyšších ročníků mělnických základních škol budou besedovat členové Terezínské iniciativy, se středoškoláky Jana Renée Friesová, autorka knížky Pevnost mého mládí, nejmenší žáci základních škol navštíví představení loutkového divadélka Feigele, Jonáš a ti druzí. Nejširší veřejnost bude oslovena 8. února 2001 na Nový rok stromů, kdy vysadíme na Mělníku v parku Na Podolí ovocné stromy, jež budou připomínat mělnické oběti šoa. Završením celého projektu Prázdná místa by se měla stát stejnojmenná výstava, připravovaná ve spolupráci s Židovským muzeem Praha na dny 18. října až 24. listopadu 2001. Její zakončení symbolicky připadne na den, kdy před 60 lety směřoval do Terezína první transport. O tom, jak se nám naše záměry podařilo uskutečnit, přineseme zprávu v příštích Terezínských listech.

Projekt Prázdná místa

(Ohlasy účastníků projektu, žáků VI. A třídy ZŠ J. Matiegky v Mělníce.)

NEJVÍCE SE MI LÍBILO ...

... když jsme jeli do Rychnova nad Kněžnou, navštívili synagogu a viděli židovské hřbitovy. Mohli jsme porovnat židovský hřbitov v lese a ve městě.

(Dáša Jakešová)

... když jsme si povídali o Golemovi a pak jsme golemy doma vyráběli z různých materiálů a mohli jsme se jimi pochlubit a vyfotografovat.

(Zdeněk Poláček)

... a zaujalo mě, že na židovských hřbitovech se na hrob dávají místo kyttek kamínky. Taky jsme tam jeden položili. *(Lukáš Křížek)*

... už půl roku chodíme na „Prázdná místa“ a nejvíce se mi líbilo, jak nám paní Špačková četla z knihy Vyprávěj, mámo, jak to bylo od Evy Erbenové. *(Martina Hanušová)*

... jednoznačně nejlepší byla Chanuka – židovské Vánoce, krásně upravený stůl, dobré koblihy, předsevzetí a zapalování chanukije. *(Eliška Nevečeřalová)*

... jednou jsme přišli do muzea a byly tam krásně upravené stoly, skleničky,

víno – košer (to prý znamená čisté), židovský chléb a černovlasá dívka. Slavili jsme židovský svátek šabat. *(Katka Mašlárová)*

... mně se líbilo v Terezíně, nádherné ubytování, paní učitelka nám dovolila, abychom my tři kluci byli pohromadě. *(Jakub Opata)*

... když jsme probírali šabat, dozvěděla jsem se o tom, že u nich nejmladší syn zapaluje svíčku a že si vlastně ty svíčky sami vyrábějí, dospělí svíčku pak zhasínají tím, že ji ponoří do vína. Jednu svíčku jsme si mohli vyrobit i my. Ještě ji mám schovanou. *(Markéta Lukeová)*

... beseda s panem Tomášem Frittou–Haasem, ukazoval nám obrázky, které maloval jeho tatínek k narozeninám. Tatínka pak zabili. *(Tereza Vávrová)*

... památník spisovatele Karla Poláčka, prohlížel jsem si fotografie, jeho knížky i sošky postav z knihy *Bylo nás pět*. *(Josef Mlejnek)*

... prohlídka Malé pevnosti a podzemí. *(Lukáš Roušal)*

... mně se líbila všechna „prázdná místa“, je to zajímavé a jiné než ve škole. *(Linda Kolocová)*

Z prací žáků VI. A třídy ZŠ J. Matiegky Mělník vybrala tř. uč. Marcela Antonínová.

Účastníci projektu při šabatu (na 6. 11. 2000 připravilo VKC ŽM Praha)

Žáci na židovském hřbitově ve Skalce-Podbřezí (východní Čechy)

Vzdělávací pobyt v Terezíně. Společná prohlídka repliky hromadné ubikace v ghettu

Žáci se seznamují s dějinami Terezína

Žáci při prezentaci získaných vědomostí

PRÁCE VĚZŇŮ PRO SS HAUPTAMT C I V LOVOSICÍCH

Miroslava Langhamerová-Benešová

Pravděpodobně již v roce 1943 vzniklo v Lovosicích pracoviště SS Hauptamtu C I, podříadu SS Hauptamtu. Jeho náplní byla starost o ideologicko světonázorovou výchovu organizace SS. Lovosický SS Hauptamt C I byl úřadem pro vojenskou péči (Amt für Truppenbetreuung). Podle svědectví vězňů působili ve funkci velitelů úřadu SS-Obersturmführer Bauer a v roce 1945 dr. Wolf.¹⁾

V průběhu války zřídili nacisté ve městě a okolí řadu skladů pro válečné účely. Například v cukrovaru se nacházel sklad vína, likérů a střeliva, v bývalé Pfundově mlékárně (po válce Velkoobchod) námořnická výstroj, v současném sídle městského zastupitelstva zbraně a střelivo, v továrně na cikorku (dnes DELI) balíčky pro frontu, ve sklepě pivovaru padáky a balonové hedvábní, v továrně Glanzstoff tabák a v bývalé synagoze knihy. Také v některých obchodech a domech ve městě byly uskladněny různé stroje, překližka, obrazy, hudební nástroje, psací potřeby, společenské hry, látky a pod.²⁾

V roce 1944 vznikla na území dnešního litoměřického okresu dvě nová venkovní komanda koncentračního tábora Flossenbürg. Nacházela se v Litoměřicích (Leitmeritz) a Lovosicích (Lobositz). Důvod jejich zřízení byl shodný – využít levné pracovní síly vězňů pro válečné hospodářství a válečné účely. V obou případech objednavatelem byla organizace SS. Litoměřické komando bylo vytvořeno pro potřeby výstavby a později výroby v podzemní továrně. Nutnost velkého počtu pracovních sil si vyžádala zřízení venkovního koncentračního tábora přímo v blízkosti stavby. Za necelý rok existence jím prošlo na 18 000 vězňů. Litoměřický tábor se tak stal místem pobytu největšího flossenbürgského venkovního komanda a příkladem bezcitné a bezbřehé exploatace vězeňské pracovní síly.³⁾ Naopak komando v Lovosicích patřilo se svým nízkým počtem vězňů k těm nejmenším.⁴⁾

Flossenbürgské komando „Radio Lobositz“

V polovině května 1944 vybrali ve Flossenbürgu 10 vězňů s flossenbürgskými čísly 8 891 – 8 898, 8 998 a 8 999. Dne 20. 5. 1944 všechny vybrané muže odtransportovali na práci do Lovosic.⁵⁾ Nové komando dostalo označení „Radio Lobositz“. Skupinu tvořili vězni-odborníci v oboru radiotechnickém. Do transportu byli zařazeni 3 Němci, 2 Poláci, dále Čech, Francouz, Belgičan, Rus a Ital.

Nejdříve byli dopraveni do Terezína a ubytováni na okraji města v prostorách pevnostního valu. Avšak ještě v noci je přijel převzít velitel SS Hauptamtu C I Lovosice SS-Obersturmführer Bauer. Dostavil se v doprovodu velitele policejní věznice gestapa Malá pevnost Terezín SS-Hauptsturmführera H. Jöckela, kterému přikázal vězně převzít a umístit ve věznici.⁶⁾

Komando ubytovali v jedné z cel dočasně vystěhovaného ženského dvora. V té době zde byl od konce března 1944 již provizorně umístěn první transport pro Litoměřice. Tito vězni, nazývaní terezínskými štráfatí a dovezení z koncentračního tábora Dachau, připravovali v Litoměřicích objekty pro příjem dalších vězňů a prováděli práce potřebné k zahájení výstavby podzemní továrny. Teprve v červnu 1944 byli přemístěni do domovského tábora v Litoměřicích.⁷⁾

Záhy začalo komando „Radio Lobositz“ pravidelně dojíždět nákladním autem za prací do Lovosic. Vězňové v dnešní Žižkově ulici zařizovali radiotechnické dílny. Ve mlýně v Prosmykách, kde byl velký sklad radiopřijímačů, prováděli jejich inventuru .

V úloze kápů komanda se vystřídali němečtí vězni Fritz Rost (8892) a Kurt Wittekop (8 893).

Velení SS Hauptamtu C I bylo umístěno v lovosickém cukrovaru. Tzv. výrobní štáb SS, který vedl SS Sturmbanführer Schmidt, sídlil v bývalé prodejně obuvi na Třídě 8. května.⁸⁾ Technické oddělení tvořili vysokoškolsky vzdělaní příslušníci SS. K vězňům se chovali slušně, jako k odborníkům.⁹⁾ Komando dostávalo nejen vězeňskou stravu, ale i přídavek z lovosické kuchyně SS. Součástí přidělu byly i cigarety. Adresa zněla: SS Hauptamt C I, Amt für Truppenbetreuung, 11 a) Lobositz/Sudetengau.¹⁰⁾

Ve dnech 10. a 11. 8. 1944 podnikli SS Obergruppenführer K. H. Frank, SS Standanteführer dr. E. Weinmann a SS Hauptsturmführer a velitel Schutzpolizei Hoffmann kontrolní cestu po některých zařízeních SS, včetně některých flossenbürských venkovních komand. První den cesty navštívili v 9,30 hodin policejní vazební vězňáci v Lovosicích. Ve zprávě z cesty se konstatuje, že část vězňů pracuje mimo vězňáci a část na výstavbě objektu v jejím areálu.¹¹⁾

Další transport pro komando „Radio Lobositz“ přibyl 28. 8. 1944 z koncentračního tábora Neuengamme.¹²⁾ Bylo v něm 11 francouzských vězňů, 2 Belgičané a Rumun. Jednalo se rovněž o specialisty, kteří byli též umístěni v terezínské vězňaci. Následně jim ve Flossenbürgu byla přidělena nová čísla od 19 913 do 19 926.

Komando tvořené nyní 24 vězňi bylo rozděleno na dvě pracovní skupiny. První pokračovala v práci u SS Hauptamtu C I a druhá byla převedena do litoměřického tábora a tam nasazena na práce při budování podzemní továrny. Jejím úkolem bylo zavádění elektroinstalace v podzemí. Po zařizení dílen v Lovosicích byli i zbývající vězňové předáni do litoměřického tábora, který se nacházel v objektech zrušených československých kasáren. Vězňové zde byli nadále vedeni jako komando „Radio Lobositz“ a společně ubytováni v bývalém skladišti sena a slámy. Přibližně po dvoutýdenní výpomoci při zavádění elektrických rozvodů na stavbě Richard všechny přemístili natrvalo do Lovosic.¹³⁾ Ubytovali je v policejní vazební vězňaci, která se nacházela v budově lovosického soudu v dnešní Všehrdově ulici.

Postupem času se stav komanda měnil. Podle hlášení z října 1944 čítalo komando 20 vězňů, k 1. 12. 1944 již 19 a od 31. 1. 1945 dokonce 18 vězňů.¹⁴⁾ Po-

slední úřední zmínka o existenci komanda je z 13. 4. 1945 a uvádí rovněž 18 vězňů.¹⁵⁾

Přehled změn v komandu:

datum	flossenbürské táborové číslo	příchod/ odchod/ zemřel	počet	odkud/kam
20.5.1944	8891–8898, 8998, 8999	příchod	10	Flossenbürg
28.8.1944	19913–19926	příchod	14	Neuengamme
31.8.1944	19917	odchod	1	Flossenbürg
22.9.1944	8891, 19918, 19925	odchod	3	Flossenbürg
3.11.1944	19922	odchod	1	Flossenbürg
15.11.1944	8894	zemřel	1	Litoměřice
10.3.1945	8895	zemřel	1	Litoměřice
Duben 1945	8897, ?, ?, ?	odchod	4	Litoměřice

Strážní službu komanda zajišťoval útvar SS Hauptamt C I/3.¹⁶⁾ Lovosický úřad SS musel za práci vězňů pravidelně měsíčně platit. O tom se zachoval jediný doklad: za listopadovou práci vězňů bylo naučtováno 2 436 RM.¹⁷⁾

Před koncem války byli čtyři vězni přemístěni do litoměřického tábora.¹⁸⁾ Ostatní zůstali do 7. 5. 1945, kdy jim vydali propouštěcí doklady a komando bylo zrušeno.

Venkovní komando koncentračního tábora Litoměřice

Počátkem roku 1945 začaly také Litoměřice stavět z kmenových vězňů komando do Lovosic. Jednalo se o doplnění a rozšíření komanda „Radio Lobsitz“. Vězni byli nadále vedeni v evidenci litoměřického tábora. Postupně se komando rozrostlo na 60 vězňů. Jsou známa čtyři data přemísťování vězňů do Lovosic – 17. ledna, 17. února, 20. února a 26. února.¹⁹⁾ Zda docházelo k přesouvání vězňů i v jiných dnech, nevíme.

Mnozí z těchto vězňů již měli za sebou Osvětim, Gross-Rosen, Flossenbürg či několikaměsíční pobyt v Litoměřicích. Ubytovací podmínky v lovosické věznici ve srovnání s koncentračními tábory byly skvělé. V cele žili po třech, každý měl svoji postel a pořádnou přikrývku. Ve vězení byla i koupelna a záchod. Apely se nekonaly.²⁰⁾

Jedna z litoměřických skupin (13 mužů) byla složena z elektrikářů a radiotechniků. Tito specialisté vypomáhali od 8 do 15 hodin ve vojenských opravářských dílnách v Žižkově ulici. Po skončení práce byli odvedeni do věznice, dozorce zamkl hlavní dveře a vězni osaměli. Mohli si pořádně odpočinout a vyspat se.²¹⁾

Skupina vězňů-odborníků existovala do konce dubna 1945, poté byla vrácena do litoměřického tábora. V té době již byly poměry v Litoměřicích nesnesitelné, všeobecně zde panoval zmatek a šířila se tyfová epidemie. Bloky byly přeplněny, ale tábor neustále přijímal nové transporty.

Vězně při práci střežili váleční invalidé, kteří se chovali slušně. Nevěřili, když jim vyprávěli o poměrech v koncentračních táborech.²²⁾

Jaké poměry v Lovosicích vládly, popisuje František Richter: „Měli jsme od celé věznice klíče, takže jsme se mohli dostat podle potřeby ven. Zhotovili jsme si je tajně v dílnách... Tak jsme se dostali i do skladu chleba. Přímou ve věznici jsme měli několik radiopřijímačů. Někdy jsme celou noc poslouchali, dobře jsme věděli, co se děje... Když jsem přišel do Lovosic, neměl jsem boty, chodil jsem v bačkorách. Obersturmführer Schmidt mně boty donesl... Lovosické ženy nám přinášely jídlo až do věznice. Jednou je při setkání s námi nachytl SS Opitz, ale nic z toho nedělal. Opitz půjčil jednou Kurtovi (Wittekop) svou uniformu, který v ní šel do města pro jídlo...“²³⁾

Spojení s litoměřickým táborem téměř nebylo. Jen v neděli vězně navštěvoval kápo z Litoměřic.

Při jedné kontrole byl ve věznici nalezen ilegální rozhlasový přijímač a zabaven. Překvapivé je, že SS nepřikročili k žádným trestům, naopak zavedli vězňům rozhlas po drátě, který směl pouštět jen kápo Kurt Wittekop.²⁴⁾

Dne 26. února 1945 převedli z Litoměřic do Lovosic skupinu židovských vězňů. Byli hladoví a špinaví. Spoluvězni se jim snažili pomoci zejména jídlem.²⁵⁾

V dubnu 1945 nasadili všechny vězně na zákopové práce u Lovosic.²⁶⁾

Těm, kteří byli vráceni do litoměřického tábora, se podařilo propašovat součástky a sestavit rozhlasové přijímače. Zprávy pak vězni poslouchali na několika místech, například v táborové nemocnici.²⁷⁾

V posledních dnech války se vězni důvodně obávali, že budou evakuováni, a proto měli všechno přichystáno k útěku. Nakonec i toto komando 7. 5. 1945 rozpustili.

Komando „SS Hauptamt C I“ z terezínské věznice

V letech 1942–1945 pracovala v Lovosicích řada komand sestavovaná z vězňů policejní věznice gestapa Malá pevnost Terezín: např. Sputh, Oelfabrik, Glanzstoff, Schwarzenberger Bräushaus.²⁸⁾

Podle sešitu se záznamy o odpracovaných hodinách vězňů v jednotlivých venkovních komandech vzniklo komando „SS Hauptamt C I Lobositz“ 8. 3. 1944. Ve vývoji komanda můžeme vysledovat tři období. První etapa trvala do 29. 3. 1944 a stav komanda s 12 vězni byl stálý. Druhá zahrnuje časový úsek od 15. 5. 1944 do 30. 12. 1944. Komando v květnu 1944 narostlo přechodně na 70 vězňů, posléze počet klesl na 15 a pak pomalu stoupal až na 40 v prosinci 1944. Třetí etapa začala 17. 1. 1945 se 40 vězni.²⁹⁾

Dne 19. 4. 1945 bylo komando zrušeno. Z důvodu rozšíření tyfové epidemie byla všechna venkovní komanda v terezínské věznici zrušena. Přesto tam vězni pracovali ještě dvakrát – 27. a 28. 4. 1945.³⁰⁾

Vězni odcházeli z Malé pevnosti v 6,45 hodin a vraceli se v 17,15 hodin. V zimních měsících byla pracovní doba kratší od 7,15 do 16 hodin. Komando se denně hlásilo u velitele SS Hauptamtu C I.

V roce 1944 byl kápem komanda ThDr. Jan Merell, katolický kněz, kterého si vězňové velmi vážili.³¹⁾ V roce 1945 působili v úloze kápů Bedřich Kotek a po něm Josef Tulach.³²⁾ Vězňové každé ráno nastupovali k odchodu na I. dvoře a denně odjížděli nákladním autem do Lovosic za dozoru terezínských strážných. V Lovosicích nad nimi dohled přebíral SS Hauptamt C I.

Terezínští vězni pracovali rovněž ve mlýně v nedalekých Prosmykách, kde skládali radiopřijímače dopravené po Labi. Ještě na nich nacházeli visačky se jmény a adresami majitelů. Opravená rádia komandem „Radio Lobositz“ pak byla balena, ukládána do beden a rozesílána německým vojákům do kasáren, nemocnic i na frontu.³³⁾

Jiné dny pracovali v Liběšicích v bývalém skladišti chmele, kde se soustřeďovaly další rozhlasové přijímače. Jak uvádí Ladislav Krapka: „Do těchto skladišť jezdili příslušníci SS z celého Německa s poukazy od svých velitelů na vydání rozhlasových přijímačů, které jsme balili do beden. Jenže esesmann dostal poukaz na jedno rádio, ale museli jsme mu zabalit čtyři“.³⁴⁾

V podstatě celé okolí Lovosic a Litoměřic bylo jedno velké skladiště nakradených věcí z Evropy. V některých skladech byla dokonce obrovská množství včelího vosku, svíček, baterií, látek, papírů atd. V synagoze zase třídili a počítali knihy.³⁵⁾

Komando „SS Hauptamt C I“ bylo kromě „Paketkomanda“ podle terezínských vězňů nejlepším komandem vůbec. Zacházení ze strany příslušníků SS bylo dobré, také jídlo a práce. Zcela neobvyklé byly i možnosti styku s civilisty. Dostat se na práci do Lovosic bylo přáním každého vězně.

Skupinu vězňů, která v synagoze počítala a třídila knihy, vedl kápo Prokš. Vězňům se podařilo na tuto práci zařadit malíře Karla Štěcha, kterého potkalo nepřijemné zranění.

Když se lovosičtí SS, kteří je sřežili, dověděli, že je akademický malíř, nechali se od něj postupně portrétovat. Tak se mohl K. Štěch zotavit a odpočinout si.³⁶⁾ Toto komando bylo vhodnou příležitostí dozvědět se informace o dění na frontách. Ty získávali od flossenbürského komanda radiotechniků, kteří s nimi po několik měsíců jezdili z Terezína do Lovosic.

Terezínští také připravovali pro příslušníky SS a lovosickou smetánku sál na oslavu Silvestra 1944. Na Nový rok přišli uklízet a v sále našli zbylé jídlo, něco snědli a trochu se jim podařilo propašovat spoluvězňům.³⁷⁾ Práce komanda 1. 1. 1945 není zaznamenána. Tato skutečnost vede k závěru, že si příslušníci SS z Terezína a Lovosic „vypomáhali“ a práce vězňů v některých případech účtována nebyla.

V lednu 1945 mělo komando 40 vězňů, všichni byli ubytováni v celách IV. dvora. Přibližně polovina nakládala uhlí do zásobníků v lokomotivách nebo prováděla vykládku vagonů pro potřeby SS. Kápem této skupiny byl Bedřich Kotek, velmi dobrý a schopný člověk.³⁸⁾ Zbývající pracovali v lovosickém zámku, pomáhali ve skladech a kuchyni SS, prováděli úklid kanceláří a dvorů.³⁹⁾

Dne 19. dubna 1945 se z Lovosic zdařil útěk Václavu Štětkovi. Dostal se až

na Berounsko, kde se za pomoci kolegů z komunistického odboje skrýval až do konce války.⁴⁰⁾

O tomto útěku tehdejší kápo komanda Josef Tulach uvádí, že komandýrka se večer na dvoře velitelství SS Hauptamtu C I shromáždila a on napočítal místo 40 jen 39 vězňů. Nechal je asi jednu hodinu stát. Velitel vyhlásil poplach. Četnictvo začalo pročešávat okolí. Dr. Wolf zřejmě hlásil případ veliteli terezínské věznice Jöckelovi. Vězni nakonec dostali příkaz nastoupit zpáteční cestu. Ten den měl v Terezíně službu dozorce Mende. Přejímka komanda proběhla překvapivě bez problémů. Pozdě večer vstoupili do cely 43 kápo dvora Orzságh a velitel dvora Zeinecke. Orzságh zařval: „Kápo z Lovosic, dneska popraven nebudeš, protože jsou Hitlerovy narozeniny, ředitel vzkazuje, že budete popraveni všichni najednou.“⁴¹⁾ Naštěstí praxe předchozích útěků opakována nebyla, k popravě, ani trestům nedošlo. Ze strany velitelství věznice zůstalo jen u výhrůžek.

Poznámky:

- ¹⁾ APT Sb. vzpomínek č. 335 (Adolf Cejpek), 678 (Josef Tulach).
- ²⁾ Jiří Skalský: Lovosice od pravěku do roku 1948, Lovosice 1994, s. 105–106; APT, Sb. vzpomínek č. 3 (Josef Bernard), 195 (František Richter), 335 (Adolf Cejpek), 845 (Antonín Macháček), 1254 (Václav Žižka), 1783 (Josef Herclík).
- ³⁾ Marie Trhlinová: Tábory smrti pod Radobýlem, Praha 1975; Miroslav Kárný: Úloha řídicích stábnů SS v mechanismu válečného hospodářství; Příklad Litoměřice. In: Sborník historický 30/1984, s. 145–186; M. Benešová: Koncentrační tábor v Litoměřicích a jeho vězňové. In: Koncentrační tábor Litoměřice 1944–1945, Příspěvky z mezinárodní konference v Terezíně, konané 15.–17. listopadu 1994. Památník Terezín 1995; Jörg Skriebeleit: Die Aussenlager des KZ Flossenbürg in Böhmen. In: Dachauer Hefte, č. 15/1999, s. 208.
- ⁴⁾ Tímto komandem a úlohou SS Hauptamtu C I v Lovosicích se badatelé dosud zabývali jen okrajově. J. Skriebeleit: Die Aussenlager des KZ Flossenbürg in Böhmen. In: Dachauer Hefte, č. 15/1999, s. 208; B. Sawicka: Transporty więźniów z KL Gross-Rosen do filii KL Flossenbürg-Leitmeritz, Państwowe Muzeum Gross-Rosen, Walbrzych 1995, s. 6; Marie Trhlinová: Tábory smrti pod Radobýlem, Praha 1975, s. 40.
- ⁵⁾ NARA Washington: RG, 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537.
- ⁶⁾ APT, Sb. vzpomínek, č. 335 (Adolf Cejpek).
- ⁷⁾ Miroslava Benešová: První transport vězňů pro stavbu Richard v Litoměřicích. In: Terezínské listy 22/1994, s. 102–107.
- ⁸⁾ APT, Sb. vzpomínek, č. 335 (Adolf Cejpek), 195 (František Richter).
- ⁹⁾ APT, Sb. vzpomínek, č. 335 (Adolf Cejpek).
- ¹⁰⁾ Martin Weinmann, Anne Kaiser, Ursula Krause-Schmitt: Das Nationalsozialistische Lagersystem, Frankfurt am Main 1990, s. 43.
- ¹¹⁾ AMV Praha, fond 325-23-2, Reisebericht.
- ¹²⁾ NARA Washington: RG, 338; 290/13/22/3; 000-50-46; Box 537.
- ¹³⁾ APT, Sb. vzpomínek, č. 335 (Adolf Cejpek).
- ¹⁴⁾ AMV Praha, fond 325-23-2.
- ¹⁵⁾ Martin Weinmann, Anne Kaiser, Ursula Krause-Schmitt: Das Nationalsozialistische Lagersystem, Frankfurt am Main 1990, s. 560.
- ¹⁶⁾ AMV Praha, fond 325-23-2.

- ¹⁷⁾ APT, Sb. KT, k. 7, A 3787, Přehled o platbách za práci vězňů KT Flossenbürg za listopad 1944.
- ¹⁸⁾ APT, Sb. vzpomínek, č. 335 (Adolf Cejpek).
- ¹⁹⁾ APT, originální kartotéka KT Litoměřice; APT, Sb. vzpomínek č. 195 (František Richter).
- ²⁰⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 231 (Kazimierz Wrycza).
- ²¹⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 231 (Kazimierz Wrycza).
- ²²⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 195 (František Richter).
- ²³⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 195 (František Richter). Jmenovaný Opitz není totožný s SS Oberscharführerem Karlem Opitzem, posledním Lagerführerem litoměřického tábora.
- ²⁴⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 195 (František Richter).
- ²⁵⁾ NARA Washington: RG, 338; 290/13/22/3; 000-50-46; Box 537. Jednalo se o maďarské Židy zaškolené pro firmu Osram, kteří byli do Litoměřic převedeni z Niederoderwitz. Miroslav Kárný: Úloha řídicích stábnů SS v mechanismu válečného hospodářství: případ Litoměřice. In: Sborník historický 30/1984, s. 162–163. Miroslava Benešová: Koncentrační tábor v Litoměřicích a jeho vězňové. In: Koncentrační tábor Litoměřice 1944–1945, Příspěvky z mezinárodní konference v Terezíně, konané 15.–17. listopadu 1994, Památník Terezín 1995, s. 12.
- ²⁶⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 195 (František Richter).
- ²⁷⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 199 (MUDr. Jan Hanyecz).
- ²⁸⁾ APT, Sb. Malá pevnost, k. 26, A 34/98, sešit „Stunden“.
- ²⁹⁾ APT, Sb. Malá pevnost, k. 26, A 34/98, sešit „Stunden“.
- ³⁰⁾ APT, Sb. Malá pevnost, k. 26, A 35/98-1.
- ³¹⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 1186 (ThDr. Jan Merell), 663 (Ladislav Krapka), 1393 (Karel Hlava).
- ³²⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 678 (Josef Tulach).
- ³³⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 195 (František Richter).
- ³⁴⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 663 (Ladislav Krapka), 1566 (Jaroslav Stropnický).
- ³⁵⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 1783 (Josef Herclík).
- ³⁶⁾ Yad Vashem Archives, 064/32.
- ³⁷⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 849 (Jindřich Karpíšek).
- ³⁸⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 678 (Josef Tulach), 850 (Karel Novák).
- ³⁹⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 845 (Antonín Macháček), 2191 (Václav Vítův), 1566 (Jaroslav Stropnický).
- ⁴⁰⁾ APT, Sb. Malá pevnost, k. 25, 10 173 (Černý sešit); APT, Sb. vzpomínek č. 678 (Josef Tulach), 850 (Karel Novák).
- ⁴¹⁾ APT, Sb. vzpomínek č. 678 (Josef Tulach).

Tabulka č. 1
Flossenbüřské venkovní komando "Radio Lobositz"

národnost	flossenbüřské číslo	příchodčí číslo	příjmení	jméno	narozen	profese	další osud
R.D.S.A.W.	8891		Wlatten	Heinrich	12.2.1912	Radiomechaniker	transport 22.9.1944 Flossenbüř
R.D.V.H.	8892		Rost	Fritz	30.5.1906	Radiomechaniker	?
R.D.V.H.	8893		Witkop	Kurt	19.6.1903	Radiomechaniker	osvobozen Litoměřice
Pole.Sch.	8894		Surowska	Zbigniew	14.9.1901	Radiomechaniker	zemřel 15.11.1944 Litoměřice
Belg.	8895		Scheppmann	Vincent	18.7.1898	Radiomechaniker	zemřel 10.3.1945 Litoměřice
Pole	8896		Szulinski	Stefan	26.1.1910	Radiomechaniker	?
Tsch.	8897		Cejpek	Adolf	6.2.1910	Radiomechaniker	osvobozen Litoměřice
Ru.	8898		Basko	Dimitrij	26.10.1922	Radiomechaniker	?
Ital.	8998		Barbagolati	Jeanbattista	7.7.1922	Radiomechaniker	?
Fr/Ital.	8999		Carriere	Louis	8.4.1921	Radiomechaniker	?
Fřepol.	19913	40125	Aurriault	Pierre	10.8.1921	Radiotechniker	?
Fřepol.	19914	39375	Boyer	Emile	19.2.1892	Radiotechniker	?
Fřepol.	19915	40042	Andrien	Henri	7.4.1923	Radiotechniker	transport ? Flossenbüř, pak Litoměřice, zemřel 25.2.1945 Litoměřice
Fřepol.	19916	39968	Bastien	André	21.5.1908	Radiotechniker	osvobozen ghetto Terezín
Belg.pol.	19917	2318	Brisbois	Léon Louis	2.5.1911	Radiotechniker	transport 31.8.1944 Flossenbüř, 26.10.1944 transport Bergen-Belsen
Fřepol.	19918	33440	Charlin	Georges	3.9.1923	Radiotechniker	transport 22.9.1944 Flossenbüř
Fřepol.	19919	40689	Le Devehat	Pierre	31.7.1922	Radiotechniker	?
Fřepol.	19920	40341	Gantier	Pierre Marie	21.10.1913	Radiotechniker	?
Fřepol.	19921	40690	Kervouzon	Pierre	16.7.1924	Radiotechniker	?
Fřepol.	19922	39691	Lucas	Marc	5.1.1921	Radiotechniker	transport 3.11.1944 Flossenbüř, 6.11.1944 Pol.Gef.Berlin
Fřepol.	19923	39845	Penneille	Roger	1.4.1910	Radiotechniker	?
Fřepol.	19924	39553	Ruffin	Emile	20.4.1915	Radiotechniker	?
Rum.pol.	19925	40416	Tosćci	Jean	11.2.1905	Radiotechniker	transport 22.9.1944 Flossenbüř, pak Nossen, zemřel 11.6.1945 Terezín
Fřepol.	19926	39842	Villernet	Georges-Jules	10.4.1911	Radiotechniker	?

Tabuľka č. 2
Liométrické venkovní komando v Lovosicích

národnosť	flössenbírské číslo	pátvodní číslo	přímění	jméno	narozen	přechod Lovosice	profese	další osud
Srbé		1595/06	?	?	?	?	?	transport 24.4.1945 Dachau
Polé.Sch.	10743		Ciechowski	Ludwig	14.9.1912	17.1.1945	Schweisser	?
Polé.Sch.	10970		Kolbas	Kaczmierz	2.3.1907	17.1.1945	Mechaniker	propuštěn z Lovosic 7.5.1945
Polé.Sch.	11180		Olewiec	Emil	19.3.1912	17.1.1945	Mechaniker	?
Polé.Sch.	11335		Panowski	Feliks	6.5.1911	20.2.1945	?	?
Polé.Sch.	11353		Petruski/Potrowski	Zachar	22.2.1902	20.2.1945	H.A.	?
Polé.Sch.	11515		Saganiewicz	Marian	2.8.1916	20.2.1945	Tschlier	?
Polé.Sch.	11718		Wryca	Kaczmierz	4.10.1924	17.2.1945	H.A.	osvobozec 8.5.1945 Liométrice
Polé.Sch.	11719		Wryca	Stefan	2.9.1923	17.1.1945	H.A.	?
Polé.Sch.	12344		Ponek	Stefan	26.8.1915	?	H.A.	?
Jhg.Sch.	13665	75446	Gulin	August	25.8.1907	?	Schneider	osvobozec Liométrice
Jhg.Sch.	13781	75522	Pegon	Leander	8.4.1913	17.1.1945	Operrnussker	osvobozec Liométrice
Jhg.Sch.	13839	75540	Stegel	Robert	16.12.1907	17.1.1945	Orthoped	osvobozec Liométrice
Polé.Z.A.	17578		Strelcekl	Elsward	20.12.1909	17.1.1945	Tschlier	?
Polé.Z.A.	17603		Mituhlik	Josef	4.8.1908	17.1.1945	Radiotechniker	?
Polé.Z.A.	18188		Jucnuk	Tadeusz	7.9.1911	?	Schneider	?
Polé.Z.A.	18615		Zyromski	Jan	9.3.1904	17.1.1945	H.A.	?
Polé.Z.A.	19203		Konulczuk	Antoni	13.6.1902	?	Tschlier	?
Polé.Z.A.	19623		Pisarski	Wladyslaw	9.2.1917	17.1.1945	Tschlier	?
R.D.Jhg.Sch.	24024		Pruski	Erich Israel	2.1.1916	17.1.1945	Radiotechniker	?
Ru.Z.A.	24092		Hansla	Joan	15.4.1926	?	?	?
R.D.Sch/pol.	24682		Heinrichs	Josef	16.9.1920	17.1.1945	H.A.	?
Polé.Z.A.	29444	194078	Blachowicz	Jan	3.5.1895	17.1.1945	H.A.	?
Ru.Sch./Z.A.	30133	182814	Maslov	Nikolaj	2.12.1921	17.1.1945	H.A.	?
Polé.Z.A./Sch.	30219		Obarta	Stanislaw	29.10.1913	20.2.1945	?	?
Polé.Sch./Z.A.	37450	199633	Duack	Adalbert	18.3.1909	17.1.1945	Tschlier	?
Polé.Sch/pol.	37483	21800	Gronski	Alexander	12.1.1913	17.1.1945	Elektriker	evakuacni transport z Liométrice

Pols.Sch./pol.	37579	16819	Lenk	Witold	31.1.1913	17.1.1945	Elektriker	?
Pols.Sch.	37636	83777	Nowak	Stefan	14.8.1911	17.1.1945	Maurer	?
Pols.Z.A.	37738	199808	Sondyl/Sardel	Wladyslaw	19.6.1915	17.1.1945	Tischler	?
Tsch.Jude.Mischl.	46847		Pollak/Pollack	Otto	5.9.1927	?	El.Techniker	přechl
R.D.B.V.	86974	9541	Blum	Robert	30.7.1907	17.2.1945	Friseur	?
Ru.Kg/L/Sch.	87030	14320	Busev/Gusev	Ivan	20.5.1925	17.2.1945	Autoschlosser	?
R.D.Sch./pol.	87374	8257	Hronšek	Petr	31.7.1922	26.2.1945	Masch.Schlosser	?
R.D.B.V.	87388	492	Hronberg	Fritz	24.9.1897	17.2.1945	Elektriker	?
Tsch.Sch./pol.	87471	7973	Jmaš	Václav	29.4.1921	inor 1945	El.Monteur	evakuční transport z Litoměřic, přechl
Pols.Sch./Z.A.	87594	27437	Koleczi/Kolecki	Karl	19.1.1915	26.2.1945	El.Techniker	?
R.D.S.V/Sch.	87662	179965	Kowalski	Franz	13.9.1904	17.2.1945	Kraftfahrer	?
Tsch.Sch./pol.	87771	7490	Lang	Heinrich	14.9.1919	26.2.1945	Autoschlosser	?
Pols.Z.A.	88062	259	Nucikowski	Wingenz	19.7.1911	17.2.1945	?	?
R.D.Sch./pol.	88163	84752	Plaut	Herbert	26.12.1919	17.2.1945	Ing.El.Techniker	?
R.D.B.V.	88170	112038	Pöllmann/Böhlmann	Wilhelm	15.4.1895	17.2.1945	Filmoperateur	vračen do Litoměřic
Tsch.Sch.	88247	8252	Richter	Franzisek	15.4.1913	17.2.1945	Tischler	propuštěn z Lovosic 7.5.1945
Ru.Sch./Z.A.	88367	7565	Skatilja/Skulpa	Paul	29.10.1925	17.2.1945	Radioelektriker	?
Tsch.Sch./R.D.Sch.	88412	8275	Svejda	Stepan	9.12.1921	26.2.1945	Schlosser	evakuční transport z Litoměřic
Jug.Sch.	88619	2987	Vržina	Viktor	31.3.1918	inor 1945	Maschinenführer	osvobozen Litoměřice
Tsch.Sch.	88620	3077	Vobořil	Bohumil	30.10.1909	inor 1945	El.Monteur	evakuční transport z Litoměřic, přechl
Ung.Jude	92403		Aszodi	Mihaly	1.4.1904	26.2.1945	Maschinenschlosser	osvobozen ghetto Terezin
Ung.Jude	92405		Baratov/Barotlos	Kornly	9.8.1909	26.2.1945	Maschinenschlosser	?
Ung.Jude	92446		Fischer	Imre	30.11.1915	26.2.1945	Elektriker	?
Ung.Jude	92495		Messinger	Tibor	26.5.1918	26.2.1945	Elektriker	osvobozen ghetto Terezin
Ung.Jude	92507		Revesz	János	24.11.1919	26.2.1945	Elektriker	osvobozen ghetto Terezin
Ung.Jude	92520		Siklosi	Jeno	26.12.1905	26.2.1945	Elektriker	?
Ung.Jude	92532		Samogvi	Sandor	27.5.1900	26.2.1945	Elektriker	osvobozen ghetto Terezin
Ung.Jude	92527		Szilagyi	Denes	10.11.1912	26.2.1945	Dolmetscher	?
Ung.Jude	92529		Ungar	Emil	6.2.1918	26.2.1945	Kraftfahrer	?
Ung.Jude	92530		Ungar	Miklos	20.4.1910	26.2.1945	Elektriker	?
Ung.Jude	92534		Vargu	Aladar G.	5.10.1913	26.2.1945	Elektriker	?

PRISONERS, WORK FOR THE SS HEADQUARTERS IN LOVOSICE

Miroslava Langhamerová-Benešová

Resume

The SS Headquarters C.I. in Lovosice was established, probably sometime in 1943, as a branch office of the Supreme SS Organization for the purposes of ideological indoctrination. The SS Headquarters in Lovosice was in charge of military material (Amt für Truppenbetreuung). In 1944, the SS Headquarters was managed by SS-Obersturmführer Bauer, and by Dr. Wolf in 1945. At that time, several military depots were established all over the town. They were used for the storage of marine equipment, soldiers' combat packages, radio transmitters, film cameras, parachutes, air balloon silk, tobacco, musical instruments, writing utensils, board games, wine and liqueur, etc., that were delivered to Lovosice from the countries occupied by Germany.

The Lovosice SS Headquarters C.I. would distribute all these items to German soldiers in hospitals, military camps, as well as the front lines. In order to be able to fulfill the distribution tasks, it was necessary to hire workers. The prisoners were the cheapest source of labor, of course. Three groups of prisoners were gradually designated to do this work.

The first one was an external group, called Radio Lobositz, which comprised of 24 men, all selected specialists in radio technology. By April 24, 1945, their number had slowly dwindled to 17 prisoners. They would fix radio transmitters and movie cameras. They arrived at Lovosice in two transports: on May 25, 1944, from Flossenbürg, and on August 28, 1944, from Neuengamme. After an initial stay at the Terezín prison, the Flossenbürg prisoners were transferred to the cells of the courthouse jail towards the end of the summer. The SS members released this group on May 7, 1945.

The second work group counted approximately 60 prisoners from Litoměřice, the largest side camp of the Flossenbürg concentration camp. This group was formed as late as in 1945. While some of the prisoners performed similar work as the Radio Lobositz group, others worked in the warehouses or carried out various minor jobs. This group, too, was accommodated at the Lovosice courthouse jail. Towards the end of the war, some of them were returned to the Litoměřice camp, others were released on May 7, 1945.

The third group performed work directly at the SS Headquarters C.I. and comprised of the prisoners from Terezín. Formed on March 8, 1944, the group existed – with short interruptions – until April 19, 1945. These prisoners would be brought to Terezín daily with trucks. They would clean the offices of the SS, carry shipments delivered to the warehouses, and carry out various errands and services, such as work in the kitchen. Their number varied over the time from 12 to 70 prisoners.

GELEISTETE ZWANGSARBEIT FÜR DAS SS HAUPTAMT C I IN LOBOSITZ

Miroslava Langhamerová – Benešová

Resumé

Im Jahre 1943 entstand in Lobositz wahrscheinlich das Hauptamt C I. Es handelte sich dabei um eine untergeordnete Amtsstelle des SS Hauptamtes, dessen Aufgabe es war, die ideologische und weltanschauliche Erziehung der SS sicherzustellen. Das Lobositzer Hauptamt C I war ein Amt für Truppenbetreuung. Im Jahr 1944 hatte SS Obersturmführer Bauer die Funktion des Befehlshabers inne und im Jahr 1945 Dr. Wolf. Zu dieser Zeit entstanden in der Stadt mehrere, für kriegszwecke bestimmte, Lagerhäuser. Darin wurde Seemannsausrüstungen gelagert, Päckchen, die für die Front bestimmt waren, auch Rundfunkempfänger, Filmkameras, Fallschirme aus Ballonseide, Tabak, Musikinstrumente, Schreibwaren, Bücher, Gesellschaftsspiele, Wein und Liköre- alles wurde aus besetzten Ländern von Deutschland nach Lobositz gebracht.

Das Lobositzer Hauptamt C I besorgte die Auslieferung dieser Gegenstände an deutsche Soldaten in Krankenhäusern, Kasernen und an die Front. Um diesen Aufgaben gerecht zu werden, war es nötig Arbeitskräfte bereitzustellen. Die billigsten Arbeitskräfte waren Gefangene. In Lobositz arbeiteten nacheinander drei Gruppen von Häftlingen.

Die erste Gruppe bestand aus einem Flossenbürger Aussenkommando von 24 Männern „Radio Lobositz“ genannt. Die Anzahl der Häftlinge sank langsam und betrug am 24. 4. 1945 nur mehr 17 Häftlinge. Es handelte sich dabei um ausgewählte Facharbeiter für Radiotechnik, die Rundfunkempfänger und Filmkameras reparierten.

Sie kamen am 20. 5. 1944 aus Neuengamme. Die Flossenbürger Häftlinge waren anfangs im Theresienstädter Gefängnis untergebracht, gegen Ende des Sommers brachte man sie stabil in Zellen des Haftgefängnisses im Gebäude des lobositzer Gerichts unter. Am 7. 5. 1945 wurde das Kommando von Angehörigen der SS aufgelöst. Eine zweite Arbeitsgruppe bildeten ungefähr 60 Häftlinge aus Leitmeritz, wo sich das grösste Nebenlager des KZ Flossenbürg befand. Dieses Kommando entstand erst im Jahr 1945. Ein Teil der Häftlinge führte ähnliche Arbeiten wie das Kommando „Radio Lobositz“ aus. Der Rest arbeitete in den Lagerhäusern und übernahm verschiedene Hilfsarbeiten. Auch sie waren im Gefängnis des lobositzer Gerichts untergebracht. Gegen Kriegsende wurden manche in das lobositzer Lager verlegt, die anderen wurden am 7. 5. 1945 freigelassen. Eine dritte Gruppe war das Arbeitskommando aus dem theresienstädter Gefängnis. Es entstand am 8. 3. 1944 und existierte mit kurzen Unterbrechungen bis zum 19. 4. 1945. Die Häftlinge wurden täglich in einem LKW nach Lobositz gebracht. Sie machten in den Kanzleien der SS sauber, expедиerten angekommene Waren in die Lagerhäuser, besorgten verschiedene Wege und Dienstleistungen, wie z.B. in der Küche der SS. Die Anzahl der Häftlinge änderte sich zu verschiedenen Zeiten und schwankte zwischen 12 – 70 Gefangenen.

TEREZÍN A EICHMANNŮV POLICEJNÍ VÝSLECH V IZRAELI

Miroslav Franc

Adolf Eichmann, jeden z nejnámějšších aktérů nacistického „konečného řešení židovské otázky“, se významně podílel na organizaci deportací Židů z mnoha zemí. Svým působením se zapsal i do českých dějin a zvláště do pohnuté historie místa, které se stalo symbolem martyria obětí holocaustu u nás, a tím byl Terezín. Eichmannovy aktivity zde sice nepatřily k těm nejdůležitějším, přesto ale dotvářely podobu vývoje terezínského ghetta.

Velmi subjektivní odraz Eichmannovy nacistické kariéry, včetně vztahů k Terezínu, lze najít v záznamech z výslechu, který s ním vedla izraelská policie. Výslech probíhal od května 1960 do února 1961 před zahájením vlastního jeruzalémského soudního procesu. Přepis tohoto dlouhého dialogu Adolfa Eichmanna s policejním kapitánem Avnerem Lessem (v němčině, nahrávaný na magnetofon, přepsaný nejprve stenograficky a poté na psacím stroji) je zajímavým svědectvím o osobě jednoho z „pachatelů od psacího stolu“. Eichmannova výpověď je, přestože prošla úzkostlivě korektní procedurou autorizace, plná nepřesností, polopравd a chyb či lépe řečeno lží. Vedle omylů způsobených nedokonalostí lidské paměti zde totiž samozřejmě působila i snaha prezentovat své činy v lepším světle. Tento svérázný rozhovor, který se pro svou bizarnost stal rovněž námětem divadelní hry, je přesto z několika důvodů zajímavý. Čistě věcně informativní hledisko ustupuje spíše do pozadí, přírodnějším se jeví příležitost poznat osobnost Eichmanna samotného, i prostředí, ve kterém působil.

V barvitě a často kuriozní mozaice výpovědi se vyskytují i odkazy k historii terezínského ghetta. Tento užší záběr je sice rovněž poznamenán subjektivností, takže jde spíše o tragickou karikaturu než o realistický obraz, přesto si však zaslouží pozornost.

Příchod Adolfa Eichmanna do Protektorátu Čechy a Morava se váže k založení pražské Ústředny pro židovské vystěhovalectví v létě 1939. Toto centrum řízení „konečného řešení“ v našich zemích Eichmann pomáhal organizovat podle modelu vídeňské služebny a až do svého přeložení do Berlína je také vedl. K podobě úřadu poznamenal: *Tato ústředna byla výrazně menší než vídeňská, ale fungovala stejně. V Praze šlo ale všechno klidněji.*¹⁾ Ústředna byla podřízena protektorátnímu veliteli bezpečnostní policie Stahleckerovi, spolu s Eichmannem do Prahy odjelo několik dalších důstojníků. Uvedením Ústředny do činnosti jeho úkol skončil, neboť, jak na jiném místě uvedl, další práce měla již jen *obchodnický průběh. Asi dvakrát za rok zaslal finanční úřad revizora, který dlouhé týdny kontroloval knihy. Byly spravovány stovky milionů ma-*

rek a každý byl potěšen, když všechno souhlasilo a nevyskytly se žádné nesrovnalosti.²⁾

Eichmannovy další aktivity v Berlíně, v sekci IV B 4 Hlavního úřadu říšské bezpečnosti – RSHA, byly podle jeho výpovědi ovlivněny důvěrou v řešení židovské otázky prostřednictvím vystěhování Židů na Madagaskar. Zajímal se o geografické a hospodářské poměry ostrova, navštívil dokonce hamburský institut tropické hygieny.³⁾ Když utopický madagaskarský plán padl, Eichmann podle svých slov *neviděl prakticky žádnou zajímavou aktivitu*, a tak si myslel, *že je ta pravá vhodná příležitost ukončit činnost u tajné státní policie* a začít *pracovat na místě policejního prezidenta v nějakém městě*.⁴⁾ Toto své přání ovšem nerealizoval, naopak se podílel na přípravě deportací do Polska. Překonal i další ořes v podobě Hitlerova rozhodnutí Židy likvidovat, které mu v létě 1941 tlumočil Heydrich a poslušně se zapojil do mašinerie vyhlazování. Tehdy poprvé zasáhl do historie terezínského ghetta, a to v jeho zárodečné fázi.

Popis okolností, které vedly k zapojení Terezína do procesu „konečného řešení“ je rovněž poznamenán řadou nepřesností a polopravd. Eichmann si neustále pletl časové souvislosti, vznik terezínského ghetta datoval do roku 1939 a z toho vyplývaly i další omyly.

Výběr Terezína kladl obecně správně (i když v detailech opět překrouceně) do souvislosti s novou etapou protižidovských opatření po nástupu Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora. Eichmann líčil, jak Heydrich brzy po svém nástupu do funkce před novináři prohlásil, že do 2 měsíců budou Židé z protektorátu odstraněni. O osudu Židů v protektorátu i o tomto ukvapeném prohlášení se pak jednalo na poradě 10. října 1941: *To byl typický Heydrich. Kdo ho více znal, ten se nedivil, že často řekl více, než by sám chtěl. A to byl právě tento případ*.⁵⁾ V tomto případě ovšem šlo ne o Heydrichovo, nýbrž Hitlerovo rozhodnutí vystěhovat pokud možno do konce roku Židy z německého prostoru.⁶⁾

Eichmann tedy dle své interpretace navrhl, aby se vyčlenil takový prostor, do kterého se všichni protektorátní Židé vejdou tak, aby tam mohli žít. *Na to byla jmenována Heydrichem a Frankem různá místa, ... a Frank nakonec navrhl Terezín*.⁷⁾ Heydrich s tím souhlasil a ihned podnikl patřičná opatření. Zápis z porady pak vedle Terezína uvádí ještě jako další možnost *starý husitský hrad Alt-Ratibor*,⁸⁾ tedy Tábor, nakonec ale zůstalo pouze u Terezína.

Když Eichmann sám město navštívil, viděl, že je pro tento účel příliš malé: *Terezín by bylo, jak jsem si původně představoval, relativně řádně předběžně částečné řešení pro cca 10 000 osob. Přes rozšiřování ubytovací kapacity tam však bylo přiváženo příliš mnoho lidí a jednou se s tím muselo přestat*.⁹⁾ Tak to také sdělil svému nadřízenému v Praze Stahleckerovi, který *byl z těch rozumných vůdců SS, kteří byli prosti nenávisti a šovinismu všeho druhu. Je jenom škoda, že tento muž tak brzy padl a že měl málo pravomocí, neboť jinak by mohlo být mnohé jinak*.¹⁰⁾

Franz Walter Stahlecker opravdu v protektorátu v době Eichmannovy přítomnosti sloužil, ovšem v roce 1940 byl převelen do Norska a od léta 1941 se objevil nejprve jako velitel jedné z vyvražďovacích jednotek na východní frontě a poté jako vyšší velitel SS a policie v Pobaltí. V březnu 1942 zemřel na následky zranění z boje s partyzány. Eichmann zde evidentně spojil dohromady dobu svého působení v protektorátu s obdobím skutečného zrodu Terezína. S ohledem na charakter Stahleckerovy další činnosti působí Eichmannův povzdech tragikomicky.

Přesto, že ke změně v určení a kapacitě Terezína nedošlo (údajně hlavně kvůli K. H. Frankovi), Eichmann jej považoval za své zdárné dílo. Ovšem tvrzení Hannah Arendtové, že mu Terezín „patřil“,¹¹⁾ je v těchto souvislostech příliš přehnané, on sám byl asi s ohledem na systém hierarchie aparátu SS pravdě blíže: *Terezín podléhal výhradně Himmlerovi osobně. Ohledně Terezína se nikdo neodvážil něco dělat, tahle věc byla spojená s Himmlerem osobně.*¹²⁾ Eichmann se často v ghettu zastavoval, když projížděl z Berlína do Prahy,¹³⁾ židovské funkcionáře samosprávy považoval za své spolupracovníky a jako dobrý šéf měl o ně zájem, jak vyplývá z jeho komentáře k rozšíření vedení samosprávy ghetta v lednu 1943: *Funkcionářům, ... se kterými jsem léta spolupracoval, jsem chtěl dát umístění, ve kterém by se mohli opět cítit samostatně.*¹⁴⁾ Potěšen citoval údajně Eppsteinovo hodnocení Terezína jako *velkolepé školy pro budoucí život ve Státě Izrael.*¹⁵⁾ Přesto se i v této spolupráci objevily problémy, tak jako v případě poprav v ghettu počátkem roku 1942. I když Eichmann chybně uváděl počet oběšených, pamatoval si dobře, jak mu kvůli tomu při návštěvě v ghettu udělali *židovští funkcionáři horké peklo.*¹⁶⁾

Likvidaci představitelů židovské samosprávy pak prezentoval jako komplot proti své osobě: *Přišlo mi to tenkrát, jako by někdo využil mé nepřítomnosti, aby všechny lidi, se kterými jsem dlouhá léta měl korektní vztahy, sprovodil ze světa, protože já jsem to neudělal,*¹⁷⁾ a připisoval ji především svému zástupci Güntherovi.¹⁸⁾ Představa, že by se Eichmann v době, kdy nacisté likvidovali příliš informované svědky svých aktivit, zastal některých židovských funkcionářů a zachránil jim život, patří ovšem do říše fantazie.

V protikladu k uvedeným nepravděpodobným interpretacím stojí celkem výstižné hodnocení role Terezína jako *vývěsního štítu pro zahraničí,*¹⁹⁾ aby, *když někdo ze zvláštních kruhů v zahraničí bude mluvit o vyvražďování Židů, mohl Himmler říci: To není pravda, běžte se podívat do Terezína.*²⁰⁾ Eichmann často nechtěl či nedokázal rozeznat realitu od smyšlenky, podporované oficiálním spiklencstvím, které celé vyhlazování obestíralo. Svědčí o tom mimo jiné i jeho komentář k výpovědi úředníka Zahraničního úřadu von Thaddena před norimberským tribunálem. Von Thadden totiž údajně považoval Terezín za stejné zařízení jako ostatní koncentrační tábory na Východě, což Eichmann glosoval slovy: *Je jasné, že jsem mu nemohl říci, co se ve skutečnosti na Východě odehrává, neboť šlo o „tajnou říšskou věc“ a já jsem to nemohl říci někomu, kdo je*

vzdálen úřadovně šéfa bezpečnostní policie a služby. To by se mnou muselo být naloženo jako s někým, kdo vyrazil tajemství.²¹⁾ Vzhledem k tomu, že von Thadden na počátku války sloužil u zbraní SS na východní frontě a navíc v Zahrančním úřadu měl na starosti záležitosti spojené s protizidovským tažením, je nepravděpodobné, že by o vyhlazování nevěděl.

Eichmann se ve své výpovědi také dotkl událostí v Terezíně v posledním roce války, na kterých se rovněž podílel. Počátkem roku 1945, po ukončení své činnosti v Maďarsku, se vrátil do Německa a těšil se na boj o Berlín, aby v závěrečných bojích našel smrt, nebo, jak on sám řekl, *když už teď všechno spěje ke konci, i já skočím do hrobu.*²²⁾ Byl však Himmlerem pověřen dopravit do bezpečí v Tyrolsku 100, 200 či všechny prominenty z Terezína, kteří budou sloužit jako rukojmí²³⁾ při jednání se západními mocnostmi.

Ohlásil to Müllerovi a plný smutku, že opouští obranné pozice, vyrazil do Prahy. Zde se sešel s velitelem bezpečnostní policie a bez písemného rozkazu ho poprosil, aby zařídil odjezd vězňů z Terezína. Pak odjel do Tyrolska, kde mu sice tamní župní vedoucí řekl, že má jiné starosti než nějaké Židy, ale nakonec ubytování sehnal. Po návratu do Prahy ale našel už jen K. H. Franka, který mu řekl, že celá akce ztratila význam. Odjel za šéfem RSHA Kaltenbrunnerem, kterého věc už rovněž nezajímala a Eichmann dostal rozkaz jít bojovat.

Tyto přípravy byly součástí celé řady manévrů, podnikaných Himmlerem za účelem zlepšení jeho vlastních pozic při jednání s neutrálními či západními mocnostmi, ve kterých měl Terezín také své místo. Plánovaný transport prominentů byl zrušen, mj. i díky intervenci Mezinárodního výboru Červeného kříže,²⁴⁾ který situaci v Terezíně na konci války významně ovlivnil.

Druhá návštěva delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže v ghettu, kterou Eichmann 6. dubna 1945 doprovázel, se obecně nijak nelišila od té první, a to včetně předchozího zkrášlování. Šlo opět o připravené divadlo, přestože *zástupci Mezinárodního výboru Červeného kříže byla dána příležitost pobavit se s členem židovské rady, aniž by je mohl slyšet někdo od bezpečnostní policie nebo bezpečnostní služby. Bylo to vlastně nařídáno, aby se zástupce Mezinárodního červeného kříže necítil nijak omezený.*²⁵⁾ Pak byl Dunant pozván Frankovým jménem na večeři do Prahy na Hradčany.

Přes toto negativní hodnocení však zásahy Červeného kříže do osudu Terezína na konci války pomohly zabránit možným násilným činům ze strany SS. O tom, že podobné obavy rozhodně nebyly liché, svědčí přípravy známé stavby „skladu zeleniny“ v ravelinu XVIII a „kachní farmy“ u ravelinu XV, které jsou považovány za vyvražďovací zařízení. Eichmann se ovšem k přípravám na likvidaci vězňů nehlásil a odmítal odpovědnost za rozkazy podobného typu, *snad to byl Müllerův úkol přímo Güntherovi.*²⁶⁾ Proti přítomnosti plynových komor v Terezíně argumentoval tím, že *to by přece bylo proti vůli říšského vůdce SS a šéfa německé policie,*²⁷⁾ tedy Himmlera. Ten v té době přece jednal se Švédským červeným křížem, figuroval tam hrabě Bernadotte, a nedoká-

zal si představit, že by ve stejné době říšský vůdce něco takového nařídil, protože jen on to mohl v případě Terezína udělat.²⁸⁾ Přípravy k likvidaci vězňů v terezínském ghettu byly snad iniciovány některými nižšími důstojníky SS či šlo o přípravu jiné, horší alternativy k zachování ghetta.²⁹⁾ K ní ale naštěstí nakonec nedošlo, pokud tak nebudeme chápat příchod evakuačních transportů a následnou epidemii skvrnitého tyfu. To už byl ovšem závěr příběhu existence jediného velkého zařízení spojeného se smutným osudem Židů v letech druhé světové války a také konec svérázného kontaktu Adolfa Eichmanna s našimi dějinami.

Eichmannova výpověď nepřináší mnoho nového do problematiky historie terezínského ghetta. Přesto je zajímavým svědectvím o názorech a mentalitě jednoho z pachatelů pronásledování Židů a člověka, který v dějinách Terezína často figuroval. Z celého výslechu vystupuje jako řádný úředník, který se co nejkorektněji snaží vykonávat svou práci.

Zřejmě i v jeho případě fungovala snaha odsunout realitu vyvraždování do jiné, morálně neproblematické roviny plnění povinností, jak například vyplývá z Eichmannova popisu náplně vlastní práce: *Když měl RSHA něco k odtransportování, je jedno, zda jsem byl s oddělením za ten materiál odpovědný nebo ne, za železniční materiál jsem byl odpovědný vždy.*³⁰⁾ Za těmito zdánlivě nevinnými slovy je ale třeba si představit například vlaky, které po železničních náspech východního Polska odvážely tisíce lidí do plynových komor Sobiboru.

Poznámky:

- ¹⁾ The Trial of Adolf Eichmann, Statement made by Adolf Eichmann to the Israel Police prior to his trial in Jerusalem, Jerusalem 1995, vol. VII–VIII, s. 115.
- ²⁾ Ich, Adolf Eichmann, Hrsg. R. Aschenauer, Leoni am Starnberger See, 1980, s. 101.
- ³⁾ The Trial, c.d., s. 137.
- ⁴⁾ The Trial, c.d., s. 149–150.
- ⁵⁾ The Trial, c.d., s. 116.
- ⁶⁾ Miroslav Kárný, „Konečné řešení“, Genocida českých židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, s. 79.
- ⁷⁾ The Trial, c.d., s. 117.
- ⁸⁾ H. G. Adler, Theresienstadt, Das Antlitz einer Zwangsgemeinschaft, Tübingen 1960, s. 721.
- ⁹⁾ The Trial, c.d., s. 136.
- ¹⁰⁾ The Trial, c.d., s. 118.
- ¹¹⁾ Hannah Arendtová, Eichmann v Jeruzalémě, Zpráva o banalitě zla, Praha 1995, s. 110.
- ¹²⁾ The Trial, c.d., s. 1020.
- ¹³⁾ The Trial, c.d., s. 1003.
- ¹⁴⁾ The Trial, c.d., s. 3461.
- ¹⁵⁾ Aschenauer, c.d., s. 129.
- ¹⁶⁾ Aschenauer, c.d., s. 130.
- ¹⁷⁾ The Trial, c.d., s. 226.

- 18) Aschenauer, c.d., s. 409.
- 19) The Trial, c.d., s. 254.
- 20) The Trial, c.d., s. 254.
- 21) The Trial, c.d., s. 3185.
- 22) The Trial, c.d., s. 308.
- 23) The Trial, c.d., s. 309.
- 24) Vojtěch Blodig, Poslední fáze ve vývoji terezínského ghetta, in: Terezín v konečném řešení židovské otázky, Praha 1992, s. 189.
- 25) The Trial, c.d., s. 1023.
- 26) The Trial, c.d., s. 2274.
- 27) The Trial, c.d., s. 2167.
- 28) The Trial, c.d., s. 2169.
- 29) Blodig, c.d., s. 186.
- 30) The Trial, c.d., s. 255.

A. Eichmann před izraelským soudem. V roce 1961 zde byl odsouzen k trestu smrti

VĚZŇOVÉ KONCENTRAČNÍCH TÁBORŮ FLOSSENBÜRG A GROSS-ROSEN V JIŘETÍNĚ POD JEDLOVOU (SANKT GEORVENTHAL)

Miroslava Langhamerová-Benešová

V průběhu války vznikla na území dnešní České republiky řada venkovních komand koncentračních táborů Gross-Rosen, Flossenbürg a Auschwitz. Většina z nich se nacházela v pohraničních oblastech připojených v roce 1938 k Německu. Zřízení těchto komand souviselo s využitím levné pracovní síly vězňů pro německé válečné hospodářství.

Flossenbüřské mužské komando

Na podzim 1944 transportovali do Jiřetína pod Jedlovou (Sankt Georgenthal) 33 vězňů z koncentračního tábora Flossenbürg. V měsíčním hlášení K. H. Frankovi je uvedeno, že od 1. 10. 1944 „neu eröffneten Arbeitslager Hertine a St. Georgenthal“. Dovídáme se dále, že komando střeží 15 příslušníků SS a velitelem je SS Oberscharführer Müller. Vězni pracují pro místní firmu A. Schulze jr.¹⁾

V Jiřetíně byli vězni nasazeni na stavbě objektu přímo v areálu firmy, která za jejich práci měsíčně platila. Například za listopad 1944 jí bylo ve Flossenbürgu naúčtováno 4 632 RM.²⁾

K 31. 1. 1945 byl stav komanda 31 vězňů a ve strážním oddílu 14 mužů. Národnostní zastoupení skupiny bylo pestré – 2 Němci, 2 Francouzi, 1 Ital, 19 Poláků, 6 Rusů a 1 Čech.³⁾

K poklesu vězňů v komandu došlo 8. 11. 1944 útekem Rusa Sergeje Kramera (Nr. 1639) a Poláka Kazimierze Wronowského (Nr. 19 152).⁴⁾ Z flossenbüřských táborových knih se nepodařilo zjistit jména všech jiřetínských vězňů, protože záznamy o jejich přesunech táborovými písaři byly mnohdy přepsány či dokonce vymazány.⁵⁾

Ke dni 28. 2. 1945 bylo komando v Jiřetíně zrušeno a 31 vězňů vráceno do Flossenbürgu.⁶⁾

Grossrosenské ženské komando

Paralelně s mužským komandem došlo v Jiřetíně ke zřízení ženského komanda, které spadalo pod koncentrační tábor Gross-Rosen.

První zmínka o existenci tohoto komanda je ve zprávě velitele koncentračního tábora Gross-Rosen, datované 18. 11. 1944. Říká se v ní, že Frauenarbeitslager St. Georgenthal je zřízen při firmě Sicht-u. Zerlegewerk. V táboře je 50 vězenkyň, ale v budoucnu se předpokládá stav 700. Ženy pracují ve výrobě optických přístrojů. Dohled v táboře zajišťuje 9 dozorkyň.⁷⁾

Podle svědectví J. Pilze byl FAL St. Goergenthal umístěn přímo v areálu jiřetínského podniku „Sicht- und Zerlegewerk“. Jeho osazenstvo tvořily povětšinou maďarské židovky. Jeden ze strážných SS Maxmilián Tanner, pocházející rovněž z Maďarska, umožňoval, aby obyvatelé podporovali ženy jídlem a šatstvem. Po válce se větší část židovek vrátila s Tannerem do Maďarska.⁸⁾

K 1. 1. 1945 pracovalo pro firmu Sicht-u. Zerlegewerk St. Goergenthal již 200 vězenkyň. Ženy střežilo 14 příslušníků Waffen SS a působilo v něm 11 dozorkyň.⁹⁾

Na přelomu let 1944–1945 byl plánován v Jiřetíně ještě druhý Frauenarbeitslager, a to při firmě A. Schulze jr. Předpokládalo se pracovní nasazení 500 vězenkyň v J.-Programu. Personál tábora mělo tvořit 16 strážných a 6 dozorkyň.¹⁰⁾ Zda došlo k pokusu o realizaci tohoto plánu, nejsou zatím důkazy.

V Jiřetíně měly zemřít dvě ženy, které byly pochovány za zdí místního křesťanského hřbitova.¹¹⁾

Problému grossrosenských pobočných táborů se již mnoho let věnuje polský historik Alfred Konieczny. Ve své práci¹²⁾ uvádí, že v FAL Gebhardsdorf (nyní Giebuttów) bylo kolem 1 600 židovských vězenkyň, z toho 300 maďarských židovek. Dne 18. 1. 1945 došlo k evakuaci Gebhardsdorfu. Ženy putovaly přes Chrastavu a teprve počátkem března 1945 kolona vězenkyň dorazila do Jiřetína, kde byly ponechány pouze maďarské židovky, naopak polské židovky pokračovaly v pochodu dál. Jejich další osud není znám.

Přes Jiřetín procházel také evakuační pochod smrti z grossrosenské pobočky Gräben (nyní Grabina), který začal 8. 2. 1945. Po zastávce v Jiřetíně byly ženy odvezeny do koncentračního tábora Bergen-Belsen.¹³⁾

Místní malíř V. Solomon zachytil v roce 1945 na obraze židovské vězenkyně táhnoucí saně s dřívím. Dílo je v majetku Památníku Terezín.

Frauenarbeitslager St. Goergenthal byl z 8. na 9. 5. 1945 osvobozen vojáky Rudé armády.

Poznámky:

¹⁾ AMV Praha, 325–23–2, Hlášení K. H. Frankovi, 1. 11. 1944; Verläufiges Verzeichnis der Haftstätten unter dem Reichsführer-SS 1933–1945, Internationaler Suchdienst, Arolsen 1969, s. 123.

²⁾ APT, Sb. koncentrační tábory, k. 7. A 3787, Přehled o platbách za práci vězňů KT Flossenbürg za listopad 1944; Jörg Skriebeleit; Die Aussenlager des KZ Flossenbürg in Böhmen. In: Dachauer Hefte 15, s. 211.

³⁾ AMV Praha, 325–23–2, Hlášení K. H. Frankovi, 5. 2. 1945.

⁴⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537.

⁵⁾ Nara Washington, RG 338; 290/13/22/3; 000–50–46; Box 537, K vězňům v „arbeitslágru“ St. Goergenthal patřili: Iwan Dmitrenko (Nr. 4610), Gustav Ehrhardt (Nr. 3206), Stanislaw Jendrzeczyk (Nr. 24829) z Flossenbürgu transportován 8. 3. 1945 do Bergen-Belsenu, Hilary Kajak (Nr. 24844) zemřel 2. 4. 1945 ve Flossenbürgu, Oldřich Šáblík (Nr. 8383), Janusz

Tomaszewski (Nr. 20346) zemřel 27. 3. 1945 ve Flossenbürgu, Henryk Wroblewski (Nr. 25463) z Flossenbürgu transportován 8. 3. 1945 do Bergen-Belsenu a Kazimierz Wronowski (Nr. 19152).

- ⁶⁾ AMV Praha, 325–23–2, Hlášení K. H. Frankovi, 6. 3. 1945. Flossenbürské knihy.
- ⁷⁾ SÚA Praha, fond Německý státní ministr pro Čechy a Moravu, sign. 110–4/88.
- ⁸⁾ Archiv autora, korespondence Josefa Pilze.
- ⁹⁾ SÚA Praha, fond Německý státní ministr pro Čechy a Moravu, sign. 110–4/88.
- ¹⁰⁾ SÚA Praha, fond Německý státní ministr pro Čechy a Moravu, sign. 110–4/88.
- ¹¹⁾ Archiv autora, korespondence Josefa Pilze.
- ¹²⁾ Alfred Konieczny: Frauen im Konzentrationslager Gross-Rosen in den Jahren 1944–1945, Państwowe muzeum Gross-Rosen, Walbrzych 1994, ss. 16 a 18.
- ¹³⁾ Alfred Konieczny: Frauen im Konzentrationslager Gross-Rosen in den Jahren 1944–1945, Państwowe muzeum Gross-Rosen, Walbrzych 1994, s. 18.

MEDAILONKY VĚZŇŮ. DENÍKY

Příběh profesora Miloslava Brofta

Alena Hájková

Po napadení SSSR Německem se pod vlivem změněné mezinárodní situace v Čechách a na Moravě silně zradikalizoval odboj proti nacistickým okupantům. Představitelé SS a SD se tehdy dokonce obrátili na Hitlera se žádostí o zá-sah. Vyjadřovali obavy, že rozmach odbojového hnutí staví české země na práh povstání. Hodnocení vnitřní situace v protektorátu bylo přehnané. Odráželo do značné míry spory mezi umírněnějším říšským protektorem Konstantinem von Neurathem a státním tajemníkem v jeho úřadě, sudetským Němcem původem z Karlových Varů SS-Gruppenführerem Karl Hermannem Frankem, zastáncem ostrého kurzu proti „neposlušným“ Čechům. Vzhledem k hospodářskému a strategickému významu našeho území se Hitler a jeho poradci rozhodli von Neuratha odvolat a přikázali mu ihned nastoupit zdravotní dovolenou. Aspirace K. H. Franka na funkci říšského protektora se však nenaplnila. Zastupujícím říšským protektorem se 27. září 1941 stal šéf Hlavního říšského bezpečnostního úřadu SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich. O den později bylo v Protektorátu Čechy a Morava vyhlášeno stanné právo. Ještě 28. večer oznámila rozhlasová stanice Böhmen prvních šest jmen odsouzených stanným soudem k trestu smrti zastřelením. Věznice byly záhy přeplněny novými a novými zatčenými. Hrůzy, rozpoutané v rámci výjimečného stavu civilního, měly obyvatelstvo zastrašit. Dne 8. října 1941 pozatýkalo gestapo vedoucí činovníky masové tělovýchovné organizace České obce sokolské i sokolských žup a o několik dní později byla organizace úředně rozpuštěna. Vodítkem pro zatýkání byly sokolské ročenky z roku 1940 a 1941, které jmenovitě funkcionáře uváděly. Mezi zatčenými byl i profesor Státního reálného gymnázia v Roudnici n. Labem Miloslav Broft, jednatel Sokolské župy Podřipské.¹⁾

Miloslav Broft se narodil 30. 4. 1894 manželům Josefě a Josefovi Broftovým v Jeviněvsi u Roudnice nad Labem. Matka, rozená Jiránková, pocházela ze Semčic na Mladoboleslavsku, otec z Kostomlat pod Řípem. Tam se rodina do čp. 30 záhy přestěhovala.

Josef Broft byl sice drobným zemědělcem, v křesťanském listě syna Miloslava je však zapsán jako hudebník. Hrával se svou vesnickou kapelou na svatbách, pohřbech, bálech i při jiných příležitostech v obcích širokého okolí Řípu. Na nedostatek peněz si jeho rodina naříkat nemusela, přesto z jedenácti narozených se jen čtyři děti dožily dospělosti. Z nich dva chlapečci studovali na střední škole. Miloslav na gymnázium v Roudnici n. Labem. Tam v roce 1914 maturoval.²⁾

Josefa Broftová byla věřící katolička. Přála si, aby se Miloslav stal knězem.

Syn se však s katolickou církví rozešel, nejdříve názorově, později i formálně. V poválečných dokumentech je veden jako bezvěrec.³⁾ Do kostela v Kostomlatech chodil jako dospívající chlapec především poslouchat varhany. Měl absolutní sluch, miloval hudbu a pro své potěšení hrával na housle. Hudebníkem se nestal, studoval dějiny a zeměpis, svá pražská studia však ke své lítosti nezavršil doktorátem.

Pedagogickou dráhu započal M. Broft na reálce v České Třebové, potom se na rok vrátil do Roudnice. Zde se v dubnu 1922 oženil s Annou, rozenou Kostomlatskou z podřípské obce Straškov, t.r. pak přešel do Opavy v českém Slezsku. V lednu příštího roku se ještě v Opavě manželům Broftovým narodil syn Jiří. O rok později, už v Duchcově, přibyl Miroslav.

Přechod na duchcovské české gymnázium byl pro Miloslava Brofta výhodný. Rodný kraj byl blízko a tím i pomoc od zámožných příbuzných manželky. V září 1926 se rodinka rozrostla o syna Václava, jemuž však všichni říkali Ivan.⁴⁾

V novém působišti se profesoru Broftovi líbilo. Byl pravý hraničář. Svě vlastenectví projevoval nejen ve výuce dějepisu, ale i v upevňování české pospolitosti v této národnostně smíšené oblasti. Významná byla jeho všestranná aktivní činnost zejména v Podkrušnohorské župě Československé obce sokolské.

V roce 1934 postihlo rodinu neštěstí – nejstarší syn Jiří se nakazil záškrtem a zemřel. Anna Broftová se zhroutila. Ztratila sílu čelit protičeským náladám, které se po nástupu nacistů k moci v sousedním státě u německého obyvatelstva čs. pohraničí stále stupňovaly. Měla strach o rodinu, o manžela, o své dva zbývající syny. Miloslav Broft naléhání manželky, aby se z Duchcova odstěhovali, ustoupil a od školního roku 1934–1935 vyučoval dějepis a zeměpis na gymnáziu v Roudnici n. Labem, témž, kde před dvaceti lety maturoval. Studentem téhož ústavu se v r. 1935 stal i jeho syn Miroslav⁵⁾ a o dva roky později i syn Ivan (Václav).

Vzrůstající agresivita hitlerovského Německa záhy ohrožovala samu existenci Československé republiky. Rok 1938, který započal anšlusem – násilným připojením Rakouska k Německu – vešel do dějin jako rok československé krize. Tato obrovská, ve skutečnosti evropská a světová politická krize zastihla republiku ve chvíli, kdy její vnitřní těžkosti ještě výrazně znásobily rozpory národnostní. Přesto demokratické a vlastenecké obyvatelstvo věřilo, že Československo lze uhájít a bylo ochotno pro jeho obranu mobilizovat všechny síly.

Sokolové z Podřípské župy chtěli k obraně využít i připomenutí událostí našich pokrokových dějin. Miloslav Broft k tomu účelu napsal projev, který holdal pronést na připravované rozsáhlé „Národní manifestaci“. Ta se měla konat v květnu 1938 na úpatí hory Říp. Projev začínal slovy: *„Rok 1938 je rokem vskutku jubilejním nejen tím, že vzpomínáme měsíce října, kdy před dvaceti lety všichni svorně jsme provolali svoji samostatnost, nejen tím, že vzpomínáme měsíce září, kdy před devadesáti roky došlo k úplnému osvobození naší vesni-*

ce z ponižujících pout poddanských, ale letošní rok je rokem jubilejním také proto, že vzpomínáme měsíce května, kdy bude tomu sedmdesát let, co se lid širokého kraje podřípského sešel na úpatí památné hory Řípu, aby na svém prvním táboru lidu slavnostně, hrdě a nebojácně manifestoval za svá nezadatelná práva, za spravedlnost a svobodu... tisíc let jsme bezpečně tady, žijeme a pracujeme v klidu a míru, tisíc let jsme se bránili každému, kdo nás chtěl porobit. Od nepaměti generace za generací, jakmile dovede, přichází někdy snad jen tiše, jindy s bouřlivým nadšením, aby na úbočí nejposvátnější hory naší složila přísahu, že je si vědoma povinností plynoucích ze vznešených a svatých odkazů svých otců a dědů.“⁶⁾

Shromáždění, které se mělo konat pod záštitou Národní rady československé v neděli 8. května, bylo odloženo na 25. září, neboť ministerstvo vnitra tábory pod „širým nebem“ zakázalo. Přípravný výbor uznal celostátní důvody nutící vládu k opatrnosti v povolování veřejných projevů a rozhodl se přeložit shromáždění na 25. září.⁷⁾

Situace se v následujícím období nejen nezmiřnila, ale naopak stále více vyhrocovala, a tak se manifestace, které profesor Broft spolu s dalšími členy přípravného výboru věnoval tolik času a úsilí, v září 1938 stala neaktuální.

Dne 23. září vyhlásila vláda republiky mobilizaci a právě 25. toho měsíce odmítla Hitlerovy vystupňované územní nároky vůči Československu. Vyhlásil je v Godesbergu při jednáních s britským ministerským předsedou N. Chamberlainem. Několik dní poté – 30. září – prožili lidé odhodlaní bránit republiku fatální rozčarování: vláda kapitulovala, přijala diktát podepsaný předchozí den v Mnichově zástupci Německa, Itálie, Francie a Velké Británie. Souhlasila s vyklizením a předáním čs. pohraničí Německu podle nacistických požadavků.

Dny po Mnichovu a po obsazení zbytku republiky 15. března 1939 byly pro většinu obyvatelstva Čech a Moravy velmi těžké. Mezinárodní situace, spolu s vystupňováním aktivity vnitřních protidemokratických živlů, působila silně depresivně. Naděje na její brzký zvrát, zejména po kapitulaci Francie 22. června 1940, přetrvávaly jen v srdcích a myslích těch nejodhodlanějších odpůrců nacistického Německa. Příslušníci Sokola k nim bezesporu patřili. Od prvních měsíců okupace se mnozí z nich podíleli na činnosti různých odbojových skupin, zejména vojenské Obrany národa. Nevíme, zda mezi nimi byl i profesor Broft, víme však, že proti beznaději, která se projevovala i u jeho studentů, bojoval svým osvědčeným způsobem; připomínáním poučení, která bylo možno čerpat z dějin českého národa.

Byl to záslužný, ale současně velmi nebezpečný způsob protinacistické rezistence, zejména po napadení SSSR, kdy se beznaděj rychle obrátila v neopodstatněné iluze o rychlé porážce Německa. Někteří studenti pocházeli z rodin kolaborujících s nacisty a tam panoval názor opačný. Na počátku školního roku 1941–1942 byl profesor Broft povolán kladenskou služebnou gestapa k výslechu.⁸⁾ Tehdy ještě zatčen nebyl. Stalo se tak až ve čtyři hodiny ráno 8. října 1941. Gestapo si pro něj přišlo přímo domů, kam se již nikdy nevrátil.

Spolu se stovkami dalších funkcionářů sokolské organizace se stal obětí tzv. Aktion Sokol. O prvních dnech své nové existence si profesor Broft zapsal několik poznámek. Zatkl jej zaměstnanec gestapa, kterého provázel protektorátní četník. Oba ihned zběžně prohlédli i byt. Nic závažného nenašli, gestapák si však odnesl 200 doutníků a asi 300 či 400 cigaret. Přibližně v pět hodin ho předvedli na četnickou stanici, kde už byli tři další zatčení. Mezi nimi byl MUDr. Antonín Blažka, starosta župy. O hodinu později pak všechny převezli do Kladna, kam postupně přibývali i sokolové z dalších míst podléhajících kladenské služebně gestapa. Na zapsání a zařazení do cel čekali na chodbě ve stejné čele ke zdi.⁹⁾

Ve věznici kladenské služebny pobyl Broft jen krátce. Už 11. října je hlášen na cele číslo tři v Malé pevnosti Terezín. Spolu s ním byli z Kladna do Terezína dopraveni i ostatní zatčení sokolové.

Profesor Broft Malou pevnost znal, proto na něj její chmurné prostředí nezapůsobilo tak, jako na jeho druhy. V době první světové války sloužil v Terezíně jako „jednorozční dobrovolník“. Zde také onemocněl tyfem, jehož zdravotní důsledky dlouho překonával. Svým dorůstajícím synům později vyprávěl o Gavrilo Principovi a jeho družích. V Malé pevnosti byli vězňeni jako účastníci atentátu na následníka rakouského trůnu Ferdinanda d'Este a jeho choti. Z celý číslo tři je Principova samotka na dohled.¹⁰⁾

Ani v Terezíně Miloslav Broft v sobě nezapřel historika. Na papíru, různé kvality, si své zdejší zážitky zaznamenával. Po návratu domů chtěl poznámky obšírněji a svobodně zpracovat. Tajnou cestou motáky zasílal manželce. První záznam je k 30. listopadu 1941, poslední z 11. ledna 1942. V ten den se dozvěděl, že odjede transport s ostatními sokoly z Terezína do koncentračního tábora Auschwitz (Osvětim) ve středu 14. ledna 1942.¹¹⁾

Motáky profesora Brofta jeho manželka Anna v Roudnici, Sokolská ulice čp. 1097, opatrovala celou válku. Po osvobození je uspořádal a poznámkami opatřil Broftův přítel, sokol a spoluvězeň profesor Rudolf Bárta. Publikujeme je jako součást příběhu, který nemohl pro poučení příštím generacím profesor Broft sám vyprávět. Zemřel 16. února 1942 ve smutně proslulém nacistickém vyhlazovacím koncentračním táboře Auschwitz-Osvětim v jižním Polsku nedaleko Krakova. Telegram oznamující jeho smrt přišel Anně Broftové do roudnické ulice, nesoucí vzdor všemu stále ještě název Sokolská, 18. února v 8 hodin ráno.¹²⁾

Poznámky:

¹⁾ O zatčení 1 200 sokolských činovníků napsal v roce 1964 podrobně Antonín Čeněk. V roce 1975 se prací účastnil soutěže, kterou každoročně pořádá Svaz bojovníků za svobodu (dříve Český svaz protifašistických bojovníků). Originál je uložen ve Státním ústředním archivu, kopie v archivu Památníku Terezín (APT), pod sig. K 13, Odboj.

- ²⁾ Podle sdělení Broftova syna Miroslava. Viz rovněž jubilejní almanach 100 let gymnázia v Roudnici n. Labem 1976–77, s. 23.
- ³⁾ APT, A27. Pozůstalost Miloslava Brofta. Úmrtní list z Osvětimi č. 1221/1942.
- ⁴⁾ Sdělení syna Miroslava.
- ⁵⁾ Miroslav Broft, narozený 17. 1. 1925, byl spolu s dalšími studenty roudnického gymnázia od 20. 6. 1942 rovněž vězněn. Prošel Malou pevností Terezín, osvobozen byl až v dubnu 1945 v nacistickém koncentračním táboře Buchenwald v Durynsku u středoněmeckého Vymaru.
- ⁶⁾ Miloslav Broft zamýšlel vydat připravovaný projev rozšířený o odborné historické vzpomínání v dubnu 1938 s názvem Tábor na úpatí Řípu roku 1868. Tisk brožury se opozdil, a proto nemohla již být rozšiřována. Je však součástí jeho pozůstalosti.
- ⁷⁾ Údaje jsou uvedeny na poslední straně Broftovy brožury.
- ⁸⁾ Sdělení syna Miroslava.
- ⁹⁾ APT, A27. MUDr. A. Blažka se narodil 10. 10. 1872, zemřel 20. 2. 1942 v Osvětimi. Viz zmíněná práce A. Čeňka.
- ¹⁰⁾ Sdělení syna Miroslava.
- ¹¹⁾ APT, A27. Pozůstalost Miloslava Brofta obsahuje především poznámky a dopisy tajně odeslané manželce Anně. Některé jsou napsány na kancelářském papíru, jiné na papíru získaném z balíků. Ve vzpomínce č. 629, uložené rovněž v APT, paní Kuklová z Litoměřic sděluje, že zprostředkovala doručení Broftových motáků jeho manželce. Do Roudnice je odvážel profesor Jan Čapek, který trvale bydlel v Litoměřicích, měl stálou propustku přes hranice protektorátu a denně dojížděl do Roudnice, kde učil na gymnáziu.
- ¹²⁾ APT, A27. Sokolská ulice v Roudnici n. Labem byla brzy přejmenována na Victoriagasse (Vítězná ulice)... Tehdy také správa osvětimského koncentračního tábora nabídla Anně Broftové koupí popela prof. Mil. Brofta. Za „tisíc korun“ se tak dostala do Roudnice urna s jeho údajným popelem. Ta je dodnes uchovávána v hrobce Kostomlatských ze Straškova, rodiny manželky umučeného prof. Mil. Brofta, na někdejším starém „tolerančním“ evangelickém hřbitově v Ledčicích pod Řípem. [Podle vyprávění jeho syna Miroslava.]

The Story of Professor Miloslav Broft

Alena Hájková

Resume

The objective of the author of this essay is to approximate the fate of Miloslav Broft – a member of the Sokol Organization and a loyal Czech – to the reader.

The wave of arrests of thousands of Czech citizens during the first martial law period, which followed the appointment of R. Heydrich as the Head of the Protectorate of Bohemia and Moravia, severely affected the Sokol Organization and, eventually, the Czech Sokol Community was officially dissolved. M. Broft, who had been the legal representative of the Sokol unit in the district of Podřipsko, was arrested, along with about a hundred fellow patriots, during a raid bearing the cover name *Aktion Sokol*.

M. Broft was born on April 30, 1894, in a small town near Roudnice nad Labem. He attended school in his native town until high school graduation. Later on, he returned to this town as a teacher. He and his wife had three sons. During the events of 1938 and 1939, the members of Sokol proved to be, without any doubt, the most ardent opponents of the Nazi regime developing in Germany. As a teacher, M. Broft was able to remind his students of Bohemian one-time glorious past, which was a very effective but also very dangerous form of anti-Nazi resistance.

It only took one of his students from a family collaborating with the Nazis to mention his ideas at home and M. Broft would be summoned for interrogation. His actual arrest occurred on October 8, 1941. The Gestapo took him away from his home, where he was never to return.

After spending three days in a jail in the Gestapo service station in Kladno, he arrived at Terezín on October 11 and was moved into cell No. 3, in the Small Fortress. He shared this cell with other Sokol members. M. Broft was a born historian and this faculty did not leave him even in Terezín, where he would take any scrap of paper he could find to record local events. He intended to do more detailed work on his notes after returning home. From November 30, 1941, to January 11, 1942, he would send dated rolled-up scraps of paper home to his wife, using a secret mode of delivery.

However, as early as January 14, 1942, he was shipped with a transport from the Small Fortress to the concentration camp in Auschwitz, where he died before long – February 16, 1942. His wife received a notice of his death on February 18, 1942.

She guarded the manuscript coils throughout the entire war and then gave them to her husband's former friend, professor Rudolf Bárta. Thus, all that M. Broft could no longer tell anyone, was preserved merely in the form of a short, pieced-together story.

Die Geschichte des Professor Miroslav Brofts

Alena Hájková

Resumé

Die Absicht der Autorin war es, das Schicksal Miloslav Brofts, eines Mitgliedes des Vereins Sokol und eines treuen Tschechen zu schildern.

Die Verhaftungen tausender tschechischer Bürger während des ersten Standrechts (nach dem Antritt von R. Heydrich als Reichsprotektor in Böhmen und Mähren) trafen die böhmische Gemeinde Sokol sehr nachhaltig, die amtlich aufgelöst wurde. Auch M. Broft wurde als Geschäftsleiter des Gaus „Podřipský“ verhaftet, zusammen mit hundert weiteren Patrioten in der sogenannten „Aktion Sokol“.

M. Broft wurde am 30. 4. 1894 in einer kleinen Gemeinde, unweit von Raudnitz geboren. In Raudnitz legte er die Matura ab und in späteren Jahren kam er auch als Pädagoge hierher zurück. Er hatte mit seiner Gattin 3 Söhne.

Die Mitglieder von Sokol gehörten zweifelsohne zu den entschlossensten Gegnern Nazi-deutschlands und der Ereignisse zwischen 1938 und 1939. M. Broft konnte ausserdem seine Schüler beeinflussen, indem er ihnen die erhabene Geschichte des tschechischen Volkes vor Augen hielt. Das war damals sehr gefährlich, aber ein bewährtes Mittel den Widerstand gegen die Nazis zu schüren. Allerdings genügte es, dass ein Schüler aus einer Kollaborantenfamilie stammte und zuhause darüber berichtete und schon folgte ein Verhör des Lehrers. Die tatsächliche Verhaftung M. Brofts erfolgte am 8. Oktober 1941. Die Gestapo nahm ihn von zuhause mit und niemals kehrte er nachhause zurück. Drei Tage verbrachte er im Gefängnis der Gestapodienststelle in Kladno und am 4. Oktober war er bereits in der Zelle Nr. 3 in der Kleinen Festung. Mit ihm weitere Mitglieder des Sokol. Auch hier verleugnete Broft den Historiker nicht. Auf kleinen Papieren zeichnete er seine Erlebnisse auf. Die wollte er nach seiner Rückkehr weiter bearbeiten. Auf heimlichen Wegen schickte er Kassiber zwischen 30. 11. 1941 und 11. 1. 1942 an seine Frau.

Schon am 14. Jänner 1942 wurde er aus der Kleinen Festung nach Auschwitz deportiert. Bereits am 16. Februar 1942 fand er da den Tod. Seine Frau Anna wurde davon am 18. Februar 1942 unterrichtet.

Brofts Frau behütete die heimlichen Briefe ihres Mannes den ganzen Krieg über, dann übergab sie diese dem ehemaligen Freund ihres Mannes, Rudolf Bárta. Das, was M. Broft nicht mehr selbst erzählen konnte, blieb als kleiner Bericht erhalten.

Profesor Miloslav Broft, foto z přelomu 20.–30. let dvacátého století

M. Broft mezi sokoly, Roudnice nad Labem 1937

Deník bratra Miloslava Brofta

Umučeného 16. 2. 1942 v nacistickém koncentračním táboře Auschwitz.^{a)}

Bratr Miloslav Broft, historik, profesor na gymnáziu v Roudnici n. Labem, byl zatčen 8. 10. 1941 po příchodu R. Heydricha do Prahy v rozsáhlé „Action Sokol“. S ostatními sokolskými předáky byl po třech dnech pobytu na gestapu v Kladně od 11. 10. 1941 vězněn v Malé pevnosti v Terezíně a v lednu 1942 s nimi převezen do Osvětimi, kde po měsíčním pobytu jako první podlehl vy-silujícím útrapám. Byl mým nerozlučným a upřímným druhem od počátku až do konce.

Své historické založení nezapřel profesor Miloslav Broft ani ve vězení. Tajnou cestou posílal domů dopisy, v podstatě ilegální deník, který hodlal po svém návratu svobodně zpracovat.^{b)} Psal je na kancelářském nebo balicím papíru, který jsem mu přinášel z Hofverwaltungu [kanceláře na I. dvoře, kde bylo evidováno pracovní nasazení a ubytování vězňů – pozn. A. H.]. Býval jsem při tom, když dopisy psal, neboť spal v téže cele šikmo pode mnou, a často jsme se o jeho záměru rozhovořovali.

Vydávám deník nezapomenutelného přítele a opatřuji jeho jednotlivá místa poznámkami pro lepší srozumitelnost.

D E N Í K – Č Á S T I.

30. 11. 1941 – neděle

Mlha. Vstávali jsme v 1/2 6 ráno. Na cele číslo 3, kde je nás 38, z toho 21 sokolů, je komandantem [správně „starším cely“, komandanti byli jen dozorcí, příslušníci SD nebo SS – pozn. A. H.] prof. Ant. Benda z Prahy, místonáčelník ČOS.

1. 12. 1941

Mráz. Jsem v tzv. Soukupkomandu, tj. u pracovní skupiny, které velí komandant Soukup,¹⁾ jenž umí česky. U této skupiny jsem již týden, neboť rychlými pochody z Litoměřic, kdy jsme šli z Horního nádraží do lágru 42, uhnal jsem si angínu a zhoršila se mi srdeční vada. Zákrokem dr. Kavalíra²⁾ a Staňka³⁾ jsem přestal chodit na Erlebach⁴⁾ do Ústí na stavbu a jezdil jsem v lágru s károu. Se mnou dr. Jenšovský – ředitel Zemského archivu, ing. Rozmara, Rost, pplk. Kopecký z Jičína a jeden žid. Vozili jsme rum ze zdí a pak písek. V 9 hod. jsem šel k zubnímu technikovi Jul. Neradovi do Terezína, [později přesídlil do Bohušovic – pozn. A. H.] se mnou ještě jeden žid z cely č. 7 Lederer. Dobrý bachař. Ančí⁵⁾ jsem viděl na ulici. Trochu omastku [žádost o zaslání balíčku, asi navázanou ilegální cestou – pozn. A. H.].

2. 12. 1941

Z komandýrky Ölfabrik – Lovosice byl br. Rudolf Bárta odvolán na Hofver-

waltung k Feuerleinovi [věžeňský dozorce od SD, šéf Hofverwaltung, Fritz F., zvaný Fric nebo Fricek – pozn. A. H.].

4. 12. 1941

Od úterý 4. 12. do pondělí jsem pracoval v Ölfabrik. Vozili nás v počtu deseti autem zároveň s komandýrkou Fruta.⁶⁾ Tři dny pěkná práce, ale v pátek a v sobotu za deště a oblevy jsme váleli z venku do skladiště dvoumetrákové sudy za volání postova: Los. Los. Zničil jsem palcové rukavice a kříž hrozně bolel. V sobotu od 10 hodin jsme zametali továrnu. Padlo pár facek (Karpíšek, Rybář).⁷⁾ Neděle klidná, ale hlad, neboť v poledne byl malý kynutý knedlík a trochu gulášové omáčky. Neměl jsem v ní ani kousek masa. K večeři uzounký chléb, tzv. pohlednice, trochu marmelády a čaje.

8. 12. 1941

V pondělí jsem zvěděl, že šofér Rada⁸⁾ se po mně ptal, ale ještě jsem byl v Ölfabrik. Ale večer v táboře určeno, že nastupujeme do Elbschloss⁹⁾ – zase ta desítka. Pěšky v 9 hodin do sklepa. Kolečko, kopáč, krumpáč. Ale zvolna – dobří posti – zvláště první dva. Polévka dobrá, na jednu porci jsem připlácel 2 K a cigaretu. Schoval jsem ji pro Waltra, ale Poch ji vykouřil.¹⁰⁾ Další mám pro krejčího, který mi prodal nové palčáky a staré spravil. Také k prodeji malz¹¹⁾ – výborný za 13 K/kg. Jedna věc, že jsem venku. V táboře židí,¹²⁾ facky,¹³⁾ zabíječka. Pes Max, Bárta: Pečuj, pečuj o něj!¹⁴⁾ – Links um, že půjdeme domů.¹⁵⁾ Na Vánoce lístky. Ředitel, že ne, Fricke zase, že ano.¹⁶⁾ Krásné teplé dny.

14. 12. 1941

Hladová, ale klidná neděle.¹⁷⁾ Měl jsem ušetřenu ještě porci chleba a snědl jsem kus perníku¹⁸⁾ a malz. V pondělí jsme stará parta šli na Elbschloss, kde jsem nosil železo. Ramena bolela. Pak jsme vozili rum. Vocásek, Nerad.¹⁹⁾ Jeden tesař ví, kde je prof. Čapek [Jan Čapek, kolega z roudnického gymnázia. Bydlel v Litoměřicích – pozn. A. H.]. Malz nebyl, koupili jsme si mrkev a zelí. Když jsme přišli do lágru, byla visita – prohlíželi nás.²⁰⁾ Náš Zimmerälteste [Antonín Benda] dostal od Fricka 3, já 2 facky – první. V úterý zase Elbschloss ve sklepě. Jednu cigaretu a malz jsme šťastně pronesli.

16. 12. 1941

Milá Anči a děti. Posílám vám pozdravy a děkuji za zásilku v kufru. Až pošlu rumunky [boty, které si přivezl z dovolené v Rumunsku – pozn. A. H.] domů, hned pošlete ty šněrovací černé, co jsem poslal domů. Potřebuji podvazky a kousek obyčejného mýdla. Anči, pošli mi touto cestou²¹⁾ kousek omastku, tamten jsem již na brambory vypotřeboval – rozlomené viržinko nebo dvě – neboť při určité práci smíme kouřit. Musí se rychle, dokud mne nechají. Mimo sobotu chodím Terezínem mezi půl pátou a pátou hodinou. Líbá vás Táta.

22. 12. 1941 – večer v lágru

Milá Anči a mé děti. Pozdravuji Vás a přeji vám tímto způsobem šťastné svátky vánoční, kdy budu poprvé od vás, ale jistě v duchu s vámi všemi. Doufám, že jste zdraví všichni i babička [matka manželky – pozn. A. H.] a že se nedáte mým vzdálením vyrušovat z pravidelného života. Mé nervy, které mnoho zkusily, jsou zase v pořádku a i úbytek na váze se zastavil. Ten hoch vše doručil a dal mi sto korun, které mu vyplaťte. Koupil jsem si tu²²⁾ jedny těžké vlněné punčochy, ale dosud je nemám, až ve středu. Ještě jednou pozdrav a vřelý polibek vám posílá táta. Večer jsem na lůžku mluvil s Waltrem, spí vedle mne. Litoval, že neviděl ženu. Navštiv ji – můžeš ji potěšit a aby poslala cigarety nebo cigaretový tabák tou cestou. Celý prosinec nedostal nic. Paní Šilhavá²³⁾ z cukrovaru ať pošle hned krabici cukru na adr.: Amalie Vichtová,²⁴⁾ Praha XIX, Úřed. čtvrt, 381. To, co posíláš mně, ať mi dává ten hoch po částech. Příští týden jen jeden tabák a 2 viržinka. Jídla vždy dost. Např. můžeš upécti vepřovou a on ať v balíčkách mi ji přinese, nebo vařená natvrdo vajíčka. Výborná jsou jablka. Hlavně, aby bylo málo odpadků.

Dopis bez data – na obálce z 25. 12. 1941 – poslaný z Roudnice v době povánoční.

Touto cestou posli mi obdobnou dosu omastku (nejlépe sádlo), pak převalovanou placku nebo vánočku, balíček tabáku i 1 viržinko. Balík jsem v pořádku obdržel a sice všechno, takže jsem si na marcipánu výborně pochutnal. Co nejdříve pošlu prádlo, v tom možná i přebytečné čisté, neboť smíme mít jen určité množství. Až budeš posílat prádlo, potřebuji spodky. Tvůj Míla.

D E N Í K – Č Á S T II.

Karpíšek a dr. Vichta z jedničky se dostali do dunklu.²⁵⁾ Měli něco s necenzurovanými dopisy. Hrozili, že se nepošlou rodinám lístky, kde se píše o jednokilový balíček. Lístky byly rozdány, také předpis textu, ale zase zabaveny. Ve středu a ve čtvrtek na Elbschlossu²⁶⁾ ve sklepě. Další posti. Pěkný čas, teplo. Ráno v 8 hodin odjel zároveň s Reichsbahn, Erlebach, Solway – A. G. Mühle Bahnmeisterei a Strasse Pressmyk.²⁷⁾ Odchod ve 4 hodiny.

Ve čtvrtek večer jsme psali lístky, ty se v pátek ráno odevzdávaly.

20. 12. 1941 v sobotu

Krásný den jako na jaře. Nosili jsme železo, kde mne skoro omráčili. Polévku bramborovou, velmi dobrou, jsme si zaplatili – 4 K. Dostali jsme po cigaretě. Večer dlouhý apel. Večer nařídil ředitel Jökl, že krabice²⁸⁾ musí zmizet. Byl jsem na Schusterei, kde za cigaretu mi hned spravili boty, ale objevil se Wachholz a vykopl mne. [Obuvnická a krejčovská dílna byly pod správou dozorce Kurta Wachholze – pozn. A. H.]

Znameníť jsem se vykoupal.²⁹⁾ V cimře jsme důkladně přerovnali ze zdola slavníky a posypali u země chlorem proti blechám. Tři noci jsme konečně dobře spali [v celách terezínské Malé pevnosti bylo trvale obrovské množství blech, proti nimž byli vězňové přes jejich neustálé hubení prakticky bezmocní – pozn. A. H.]. Divoké zprávy z fronty Latrinenachrichten [tzv. latriny – zprávy z latrin, tj. v dobovém vězeňském žargonu záchodové zprávy – pozn. A. H.].

21. 12. 1941 – neděle

Spali jsme do 7 hodin. Bílá káva. Navštívil mne Svoboda, bývalý žák. Také mi poslal Pleticha 4 cigarety. Ty jsem upotřebil pro Nádvorníka. Zajímavé povahy: Rendla, Poch, Rybář, Benda, Knotek.³⁰⁾ V sobotu byl nákup 7 K.³¹⁾ Byl jsem účasten debaty o frontě, ale zajímaví jsou komunisté.³²⁾

Dnes první mrazík, slunce pěkně svítilo, ale my jsme nesměli z cel. I ke koupaní se šlo po celách. Podívaná byla, když se šlo pro vodu z knedlíků. Předháněli se. Byl zase knedlík. Fricek je pryč – v Praze. Br. Pařez z Králova Dvora kulhal. V pátek totiž byl přiveden, kde je nejtěžší komandýrka Fahnenmeisteri a cesta ho zchvátila.³³⁾ Večer se dlouho debatovalo.

22. 12. 1941 – pondělí

Ráno za hezkého mrazíku v 8 hodin bez křiku pochod přes cvičiště do Litoměřic. Podívaná na br. Pařeza. V Elbschloss. Měli jsme dobrou bramborovou polévku. Večer debata o Kyjevě [asi o vojenské situaci na frontě, – pozn. A. H.].

24. 12. 1941

Den, kdy přišlo a byl psí čas. Fricek dvakrát zapískal a vše jako zběsilé se hrnulo z cel. Postavili jsme se jako svíčky, neboť za celou č. 1 nejde cela č. 2, která je židovská, nýbrž hned my. „Achtung, Zelle drei mit fünfzig Mann“ hlásí Zimmerälteste Benda. Pak ke konci: „Zelle zwo mit 16 Stinkjuden [se 16 smradlavými židy – tak to bylo v hlášeních židů a o nich nařízeno – pozn. A. H.] eingestellt. Zwei Mann Schweinkommando – zwei Dunkl – ein Heizenraum (kotelna), zusammen 21 Mann“.³⁴⁾ Odešla komandýrka Reichsbahn [Říšská dráha, pracoviště Západní nádraží v Ústí n. L., velmi těžká a hladová práce – pozn. A. H.], A. G. Mühle, pak domácí, Werkstätten [dílny, dobrá práce v teple a suchu – pozn. A. H.] a pod. My jsme nešli, zůstali jsme stát a ve chvíli se objevil před námi Fricek s lampičkou a psem Maxem a vzal mne za břicho: Ein, pak Žáčka (zwo), pak Mejdra (drei), Šebestu, Doležala (učitele z Tábora) a začal bavorsky: že půjdeme do Beamtenhausu [úřednický dům, zvaný též Herrenhaus – panský dům, kde byli ubytováni dozorcí vězňů a jejich rodiny – pozn. A. H.] čistit okna, dveře, podlahu, záchody, aber tip top. Pak na Doležala, zda umí německy: co – to těžko opakovat. Pak se obrátil na Bendu, dal mu tři a přiřadil ho k nám. Šli jsme, sháněli hadry u Bažanta,³⁵⁾ kartáče, prášek a čistili. I Fric se přišel podívat. Tam se chystalo na Vánoce a pod. Do-

le kuchyně – byty svobodných (Müller [Heinz], Rollof, Fric a pod.),³⁶⁾ nahoře ředitel Jökl [Heinrich], Malloth [Anton] aj. U bytu ředitele jsem čistil okna. Paní [na rozdíl od svého krutého muže a dvou sadistických deér byla k vězňům vlídná – A. H.] obírala husu a Pepí [Šebesta – pozn. A. H.] jí tvrdil, že nesmrdí. Jiná si dala zabít kapra. Dojemné bylo, když ke mně přišel klouček asi pětiletý, snad Mallothů, a dal mi cukrátko. V půl dvanácté jsme se sebrali a šli do lágru, kde jsme dostali vynadáno, že není ještě čas a museli jsme jít znova. Ve 12 hodin byl apel – hlášení a oběd (trocha rozklofaných brambor a kyselého vařeného zelí). „Po obědě jako po výprasku“ se říkalo. Pak přišel Bárta z Hofverwaltungu, aby 4 muži vzali 2 deky a šli pro dárky. Bylo jich hodně, některý dostal až 5. Já jeden s vánočkou, chlebem a oříšky. Cigarety všechny sebrali. Viděl jsem, jak nesli táč krabiček. Poněvadž jsem měl hlad, dal jsem se do chleba a snědl ho. Ve tři hodiny přišla pošta s další fúrou balíčků a to Beran,³⁷⁾ který přinesl pro naši celu asi 20 balíčků, také jeden pro mne, adresovaný z Terezína (odesílatel Věra Turková).³⁸⁾ Bylo mi to velmi milé. Perníčky, jablka a ohromně dobré dva kousky závinu. Apel byl krátký. Při tom se na východě hrozně zatáhlo nebe černým mrakem a vichřice byla taková, že měl Poch co držet vrata. Jen jsme přišli do cely, zhaslo světlo (porucha) a tak jsme večereli potmě. Na polici byla smrčková snítka. U kamen, kde [Václav] Baranikov³⁹⁾ topil, rozdával Vojta a Poch (Essenholeři)⁴⁰⁾ bramborový salát (sběračka) a čaj. Seděl jsem vedle Bendy a naproti Žáčkovi. Mlčeli jsme a myslím, že plakali. Při večeri byla ovšem hádka jako při každém jídle, kdy jeden hlídal druhého, zda nedostal víc.⁴¹⁾

Ti co nedostali dárky (asi 14), dostali z těch, co ztratily adresu, nebo z těch, které byly vzaty židům.⁴²⁾

Zakouřil jsem si kousek viržinka a při tom jsem seděl na truhlíku u kamen, aby mne nebylo vidět. Vzpomínal jsem na všechny: ženu, kluky, babičku, Straškov, Cítov⁴³⁾ a Prahu. Vichřice zuřila. Pravý kritický den. Pak jsme rozebírali situaci a hlavně provolání Hitlerovo z 19. 12. 1941. To se mi podařilo pomocí Šilhavého sehnat. Alkier vypravoval nato svou pohádku života, velmi zajímavou. Rybář veselejší epizodu, Šáda zlobil s porcemi husy. Šel jsem pak k Waltrovi, ten seděl na kavaleci a byl zamlklý. Záhy se pak kolem mne seskupili (Dvořák, Činčera, Jareš, Vojta, Bárta aj.) a chtěli, abych vyprávěl. Tak jsem je zaujal, že se vyvinula debata a všichni, když jsme si v 11 hodin lehli, říkali, jak to bylo pěkné. Dlouho jsem nemohl usnout, zvláště, když myš rachtala pod kavalcem a Svoboda si přehodil nohy přes mne. Zdálo se mi o Mirkovi⁴⁴⁾ a o Frickovi [Feuerleinovi]. V cele bylo teplo, takže jsem měl jen deku.

25. 12. 1941

Den velmi klidný, vlastně neklidnější, jaký jsem za 11 neděl zažil. To asi proto, že se v lágru neobjevil Obergefreiter Feuerlein. Vstávali jsme ve 3/4 7. Pršelo a každý z nás (je nás 50 na cele a v celém lágru 624) byl rád, že nemusí ven. K snídani byla bílá káva, kterou Poch rozdával a byl ještě zbytek – ná-

šup. Každý dostal porci chleba, já náhodou tu prostřední – nejmenší. Veka chleba 2 kg se totiž na Lebensmittelraum [sklad potravin] krájí strojkem na 6 dílů. Chléb velmi chutný peče pekař Kramer v Terezíně [vysídlení civilního obyvatelstva z města T. bylo dokončeno až v červnu 1942 – pozn. A. H.]. Největší boj je o patku, protože bývá zpravidla větší a pak se tolik nedrolí! Deku mi složil Poch⁴⁵⁾ a vzal jsem si ještě trochu marcipánu, co mi poslala „Turková“ – i Walter dostal. Ten byl nenasytý, vše hned sní a pak chudák kouká. Psal jsem o Štědrém dnu a v 11 hodin byl apel, kdy Müller⁴⁶⁾ [Heinz] to rychle odbyl. Ani nebylo hlášení, jen z cel vystoupili ti, kteří nedostali žádný balíček. Z celého lágru jich bylo asi 50 a dostali zase. Bratr Beran to rychle snědl, byl tam asi i kousek staršího salámu a bylo mu zle. Také Rybářovi bylo špatně. Oběd nesli čtyři: brambory, makaróny a hovězí maso. Bylo toho dost a dobré. Nakrájel jsem si do toho patku chleba, kterou jsem včera ušetřil a najedl jsem se opravdu. Napil jsem se limonády, která se tu může koupit za 1,50 K a roznáší ji jednoruký Cikánek – lehl si na kavalec a mlsal máminěj cukr a oříšky. Odpoledne jsem si zapálil půl viržinka, které báječně hořelo. Zbytek dokouřil Reinhart z Loun, že zájemců bylo hodně. Pak ze zadu přišel pro mne Bíža, abych si k nim sedl a debatovalo se. Svezlo se to na výchovu v rodině a ve škole, kde jsem se dostal do rozporu s jedním komunistou, ale Bárta, Žáček, Dvořák a Cýrek pomohli. Brzy bylo tma. Ve dvě hodiny přinesli večeři: plátek chleba 6 mm silný a jako cukr velkou kostičku margarínu a černou kávu. Uloupl jsem si k tomu kus vánočky a bylo to. V půl páté jsem si lehl na kavalec a poslouchal Bendu, který přednášel o Americe. V šest hodin jsem si namazal chleba výborným sádlem Ančíným a slupl ho. Při tom jsem zase poslouchal tiskaře Vojtu o jeho cestě z Vladivostoku. Spal jsem dobře. I blechy daly pokoj. V noci se asi dvakrát začal hádat Šáda se sousedem a Hrdlička na čísle 2 naříkal: „Proč já jsem neposlechl ženu a to prase jsem prodával za 28 K. Teď mám svátky“.⁴⁷⁾

26. 12. 1941

Ráno jsem byl brzo vzhůru. Z cely bylo vidět mnoho sněhu. Budí nás v 7 hodin a hned je káva. Klidný den, kdy jsem se dal za 1 K ostříhat dohola (Epstein tlustý, Vohryzek vytáhlý žid – holiči). Ti holiči jsou kapitola sama pro sebe. Ve 12 hodin oběd: Kynutý knedlík a 2 lžice rozvařeně marmelády. Z knedlíku bylo 10 soust. To byl ještě větší hlad. Namazal jsem si chleba pečeňovým sádlem a snědl 2 jablka. Dvě jsem dal Waltrovi. Pak jsem si zapálil kousek viržinka. Kamarádům jsem dal z balíčku trochu tabáku. Pak mne Dvořák vyprovokoval k rozboru našich dějin. Záhy byl houf posluchačů. Ve 3 hodiny byla večeře. Zeleninová polévka (užili k tomu knedlíkové vody) a kousek chleba. Dobré. Snědl jsem kus vánočky. V půl páté nás zavřeli.⁴⁸⁾ Ustlal jsem si a natáhl se. Večer byly anekdoty. [Václav] Janeš ze Smečna (holič na SS) vyprávěl o ústupu v Albánii. Usnul jsem, špatně jsem spal.

27. 12. 1941

V noci mráz a připadl sníh, který museli židé odmetat a odvážet. Byli jsme na celách zamčeni. V kroužcích se vyprávělo. Karpíšek a Krym vychvalovali svůj komunismus. Vojta o legiích, Procházka (ze Mšena), jak gestapák Schmidt [Wilhelm] zfackoval žida. Také ředitel vnikl do Baderaumu [umývárny], kde zřídil malého Lewita, zatímco se velký příkrčil.⁴⁹⁾ Řádil i na Hofverwaltungu (Vodička, Bárta) a vyházel je. Rozdal jsem zbytek tabáku a kouřilo se. Večeře byla v půl páté, slabá.

28. 12. 1941 – neděle

Poněvadž nikdo vlastně nebyl v táboře, snídali jsme až v 8 hodin. Složil jsem z dlouhé chvíle několik básniček (Bárta, Bíža, Beran, Cýrek, Dvořák, Benda, Činčera) a při tom Cýrek: že bychom si mohli udělat Silvestra. Oběd vydatný: 3/4 šálku krup, brambor a rozvařeného masa, nakrájel jsem do toho chleba a najedl jsem se. Každý by kouřil. Proto jsem rozdělal poslední balíček. Byl v naší cele dr. Kavalír [MUDr. Miroslav Kavalír pracoval na marodce do poloviny r. 1942 – pozn. A. H.] a mluvilo se o poměrech v lágru. Večeře byla hubená. Řídká polévka a pohlednice chleba, již ve 3 hodiny. V půl páté nás zamkli a mluvil jsem o počátcích našich dějin. Rudolf Bárta o sklářství. Špatně jsem spal. Zlobily blechy, ale sirény jsem přece neslyšel (byl poplach). Vstávalo se ve 3/4 6 za velkého mrazu.

29. 12. 1941 – pondělí

Velký mráz. Těšil jsem se, že půjdeme na komandýrku Elbschloss, ale ráno odřekli. Byli jsme v táboře a odklízeli sníh. Vozil jsem na káře za bránu. Max pokousal Činčeru a Karpíška. Byl jsem hrozně promrzlý. Odpoledne jsem ještě s polovinou zůstal na cele.

30. 12. 1941 – úterý

Zase jsem byl s Bendou na sněhu (Schneerumer). V poledne ředitel řádil, že někdo zadělal záchody. Stáli jsme v mrazu bez čepic v pozoru. Nic jíst. Ale když odešel, přece jsme dostali menáž (brambory se zelím).

31. 12. 1941 – středa

Poslední den v roce. Ráno jsme vstávali v 6 hodin. V 7 hodin káva, bílá a dobrá. V 8 hodin nástup zase na sníh. Hezký den. Vozil jsem za bránu velkým vozem z druhého dvora. Byl jsem se podívat na přebírače brambor (Jenšovský, Rozmara – spoluvězni). U holiče. V poledne brambory a kedlubny. Měl jsem je pozdě, poněvadž nás šest (v tom Šilhavý) sebrali a vezli v mrazu do Lovosic nakládat škváru. Los! Los! Odpoledne zase na sněhu, Hezký čas. Večer zase Rojko držel apel a nechal nás dlouho stát (špičky),⁵⁰⁾ asi již byl jako ostatní.⁵¹⁾ Dobrá večeře – Griessuppe [krupicová polévka] a brambor. Když nás zamkli, Cýrek řídil večírek, kde jsem četl ... [báseň, kterou na své kamarády z ce-

ly M. B. složil – pozn. A. H.]. Přesně v půlnoci se rozsvítilo a přáli jsme si Nový rok. Mnoho jsem vzpomínal a do rána snad neusnul.

1. 1. 1942 – čtvrtek

Vstávali jsme ve 3/4 7. Káva až v půl deváté. Venku hezky – sníh. Včera večer jsme vzdali čest památce dr. Fifky, o kterém jsme se dozvěděli, že zemřel a byl spálen.⁵²⁾ Večer na Nový rok přednášel Cýrek o houbách, Fechtner velice pěkně o cukrovarnictví a já o Přemyslovcích. Již ve 2 hodiny nás zavřeli a vůbec nesvítily. Venku pršelo a byla obleva. A spal jsem špatně.

2. 1. 1942 – pátek

Nevyšpalý, měli jsme strach, když jsme ráno stáli v drobném dešti za syrova, co budeme dělat. Ale Fric [Feuerlein] měl rozum a dal nás 12 na celu, kde jsme si čistili šálky a celu. Chtěl jsem jít k zubaři, ale nešlo to. Vichťa [z cely č. 1] je ještě v dunklu.

3. 1. 1942 – sobota

Zase jsme byli na cele. Bylo to velmi dobře. Obdržel jsem lístek od ženy a od bratra. Židé museli čistit dvůr a rozhazovat škváru. Byli notně biti. V poledne se při apelu někteří ohlíželi a proto po obědě (tuřín) již v půl jedné jsme museli nastoupit a stát v pozoru s obnaženými hlavami do jedné. Nařídil to Fric [Feuerlein]. Ale před jednou esesák Thun [Günter] (prý na radu ředitele) zahnal nás do cel. V 1 hodinu apel, ten dopadl dobře. Klouček⁵³⁾ si při tom dobře vede. Nadává, rovná špičky, nejmenuje (Neotáčej se, koukej před sebe, pořádně stůj, ten prostředek! nemyslí na Jarouška atd.). Odpoledne jsem se koupal a převlékl. Mejd, kterému jsem půjčil 10 K, mi nechal ručník. Večer byl na cele Vodička, který vyprávěl o komandýrce (stav. fy Pittel a Brausewetter).

4. 1. 1942 – neděle

Vstávali jsme v 1/2 7. V noci štípaly blechy. Odvedl jsem balíček špinavého prádla. Byl tam esesák Pichl [Heinrich], takže jsem musel všechno obrátit naruby. Kontrolují přísně na strážnicích, zda se domů nic nepíše. Poněvadž poslední 4 dny jsme na cele, čteme a rozebíráme gramaticky, Vít a hlavně Procházka ze Mšena, německé zprávy – dr. R. Bárta, o kterém v Nedělním listě⁵⁴⁾ z 21. 12. stálo, že je zednář a měl by být vlastně popraven a jenž je mým kamarádem, dává se odpoledne tužkou kreslit od žida Altra Evžena z cely č. 7. Velmi pěkně. Za to cigarety a chleba. Zjistilo se, že jsou vši a sice na celách č. 9 a 12. Velmi to na nás účinkovalo. Při tom výstup se Šádou.

5. a 6. 1. 1942

Byly celkem klidné dny. Šlo nás na Elbschloss 40, vedl nás Černohorský, ten co vodil A. G. Mühle [pracovní komando – pozn. A. H.]. Potrpí si velmi na komando, které má svěřené. Měli jsme zase polévku. Pracovali jsme venku za

hezkého času. Ve středu jsme byli v nejvyšším patře, kde jsme nosili prkna. Karpíšek tam poznal jednoho z Bohušovic, který byl s ním na cele č. 10. Dal jsem mu pro pokratického [Pokratice u Litoměřic] kováře Čapka lístek a poznámky, které ale, jak jsem ve čtvrtek zjistil, nedoručil. Ve čtvrtek nás šlo jen 30. Přitom došlo ke změně, kde se stal Benda namísto Kloučka Lagerälteste a zároveň vedoucím mužstva dílen. Bylo pozdvižení, neboť se objevily vši na cele č. 9 a 12. Z čísla 9 byl sledován jeden, z dvanáctky tři muži. Působilo to na nás trapně. Když jsme přišli z komandýrky, odkud jsme si nesli slad, užasli jsme: Cely 4, 1, 2 a 3 byly vzhůru nohama. Fricsek [Feuerlein] poručil všechno vyházet a řádit. Našel spoustu lahviček, škatule venku a vše se mlelo. Šli jsme si pro oběd, ale Fricsek nás zarazil. Poch dostal notných 9 facek, Karpíšek 4, jiní 3, já jednu od Wachholze [Kurta], když jsem si nesl boty „rumunky“. Měl jsem strach, že mi najdou cigarety, ale na štěstí na ně nepřišli. Zahodili mi do popela zbytek sádra, které jsem si šetřil na brambory, a kovovou krabici, kde jsem měl prášky, jodovou tinkturu, šití, jelení lůj, vaselinu a pod. Rychle jsem našel svoje krabice, vypil jsem ořechovku a snědl cukr, aby nikdo neviděl. Cigára jsem uklidil u smetišť a večer potmě při vydávání večere zase přinesl. Prádlo jsme měli pomíchané a o mnoho se tak přišlo. Že byl apel zuřivý, dá se myslet. I Max řádit – kousal.

8. 1. 1942

Zase na komandýrce. Aby se to nepletlo, hluboko ve sklepe, kde jsem vozil kolečkem kameny. Těžká práce. Stupka [zaměstnanec bývalého lobbkovického zámeckého pivovaru] vyřizoval pozdrav od Řeháčkové z Brozan [u Roudnice n. Labem] a já jsem jí nechal doručit lístek, aby něco poslala. Večer zase v lágru řádění. Znova bylo vše vyházeno. Zmizely i poličky u lůžek. Při tom nás [všechny] zavřeli hned na celu a ptali se, kdo umí německy. Nikdo nic. Padlo pár facek, zvlášť Mejdr to odnesl. Když [dozorce] odcházel, nařídil, abychom dali vše do pořádku. Poněvadž jsme ještě nejedli, vnikl jsem do cely č. 4, kde pro nás 7 byl oběd (brambory, kroupy), popadl jsem kochmašinu⁵⁵⁾ a běžel k nám do cely č. 3. Fricsek mne asi zahlédl, přihnal se, hledal kochmašinu tak dlouho, až ji našel za kamny, kam jsem ji strčil. Ptal se, kdo to byl, hrozil dunklem, dal Alkierovi několik pořádných facek a odešel. My jsme si pak oběd snědli. Čekali jsme, že nedostaneme večeri, ale po apelu byl klid. Večer se Benda vzdal vedení cely a ujal se ho Rudolf Cýrek, skvělý bratr. Je to opravdu oběť. Je pořád jednou nohou v ajnelíku [Einzelzelle, samotka]. Spal jsem po tři noci špatně. Nejtrapnější je to, že nevydávají peníze, ač je tu pro mužstvo přes 7 000 K. Snad se v tom nevyznají. Nemáme už skoro krejcar. Při tom byl nákup: tj. 1/8 veky a kousek salámu za 6 K.

9. 1. 1942 – pátek

Dostal jsem od Stupky, vlastně Řeháčkové [z Brozan] kus perníku – pane, to jsme si pochutnali – a viržinko, rozříznuté ve dvě. Práce lehká, oškrabovali

jsme zeď. Poslal jsem ženě dopis přes Stupku a s ním i dopis a korespondenční lístky od ženy, abych je nemusel hlídat. Večer byl již klidný. Když jsme byli večer na cele a čekali na nástup, vešel gestapák Neubauer [Albert] a lékař z Litoměřic. Cýrek zavolal: Achtung! A on: „Máte vši?“ Poručil Fárovi, aby se vysvlékl, což ten to obdivuhodně rychle učinil – zdatný to sokol z Tábora. Nic nebylo a „nastal klid po bramborách“.

10. 1. 1942 – sobota

Nikam se nešlo, neboť posti [dozorci vězňů z řad příslušníků jednotek SS, převážně při pracích mimo pevnost – pozn. A. H.] mají cvičení. Byl veliký mráz a krčili jsme se v cele. Při poledním apelu jsme dlouho stáli a Frickovi nebylo [nic] vhod. „Mützen ab!“ Řada facek. Mlaskalo to s doprovodem. K obědu tuřín. Velmi dobré, ale málo. Odpoledne byl v jednu hodinu krátký apel, neboť Fric [Feuerlein] odjel na čtrnáctidenní dovolenou do Mnichova. Přitom, když mu Bárta přál šťastnou cestu, řekl: „Až se vrátím, ať tě tu nevidím.“⁵⁶⁾ Vedení převzal Rojko [Stephan], to je ten, co vede kuchyň. Bylo všeobecné čištění cely a pořádání lůžek. V půl třetí Rojko s Thunem [Güntherem] chodili a prohlíželi. Vyskočili v botách na stůl a dívali se na horní lůžka. U nás to dopadlo dobře, ale na celách č. 2, 6 a 7, které jsou židovské, shazovali šálky, poněvadž byly špinavé, rozházeli brambory, vylili kafe apod. V tu dobu jsem byl u holiče, který mne tupou břitvou dřel až bůh brání a pak dohola ostříhal. Tahalo to. Pak jsem se znamenitě vykoupal. Zabil jsem pět blech a zhroutil jsem se své kostry. A to se ještě parádně držím proti jiným. Zvláště dva židé, kteří se se mnou koupali, vypadali hrozně. Odpoledne jsem pak ještě psal poznámky. V pět hodin byl krátký apel a večere: polévka salámová a bramborová, kde mi Poch nedal ani kousek salámu, ani skoro brambor.⁵⁷⁾ Poněvadž již v poledne byla rozhořčenost (nedostal se oběd na tři muže), usneseno, že každý den přijde k nástupu na jídlo první desítka, druhý den druhá desítka atd. – večer Šáda, truhlář z Tábora, světoběžník, který má díru v čele (platinu – Cizinecká legie), zle urážel Sokol. Ale nechali jsme jej. Alkier vyprávěl o Irkutsku, ale brzy jsem usnul. Vykouřil jsem kousek viržinka.

10. 1. 1942

Milá Anči a mé děti. Posílám vám srdečný pozdrav. Děkuji za zásilku prádla, která došla v plném pořádku a co mne i vás jistě těší, bylo tam vše. Pochutnal jsem si na chlebě a marcipánu. Přes Brozany [obec nedaleko Terezína, kam měl Broft ilegální spojení – pozn. A. H.] snad víte, že bych příště potřeboval spodky a že asi co nejdříve pošlu přebytečné věci, neboť přísně smíme mít jen ty a ty věci. Také mne velmi potěšil váš dopis, ze kterého jsem vytušil, že žijete celkem normálně, až na babičku. Na tu vzpomínám často, snad denně. Vyříd' jí, Anči, že je se mnou také sokol Kasalický ze Třic u Rakovníka, sedlák velmi vážený, rozšafný a milý [babička, matka Broftovy manželky žijící v podřípské vesnici Straškov, byla rozená Kasalická ze Zátvora na Mělnicku – pozn.

A. H.], Chodí se mnou teď na komandýrku na Elbschloss do Litoměřic. Abyste tomu rozuměli: je nás v táboře dne 9. 1. 1942 celkem 659 všeho druhu. Nejvíce inteligence a pak dělníků komunistů. Na cele č. 3, kde jsem od začátku, a jež je zařízena na 42 lůžek, nás spí 50. Já mám číslo 4 a spím u žebříčku, po kterém se leze do II. a III. poschodí. Jsem tedy v přízemí. Cela je klenutá a celkem teplá. Ráno nás budí v 6 hodin. V 7 hodin je káva, obyčejná bílá a ne špatná, ke které je porce chleba, jež musí vydržet na celý den a váží asi 33 dkg. V 8 hodin se zapíská dvakrát k apelu. Nastoupíme po cele, kde tzv. Zimmerälteste (ode dneška je to u nás Rud. Cýrek), hlásí stav na světlici: „Achtung. Zelle drei mit 49 Mann angetreten, ein Mann Dunkelzelle, 50 insgesamt“.

Když se projde 17 cel, vykřikne Benda, Lagerälteste po Kloučkově (ode dneška), „Mützen auf“ a Fric Feuerlein pak vykřikne: „Aussig“ a hned se hrne komandýrka Aussig (230 lidí), pak „Bahnmeisterei“, „Leitmeritz“, pak třeba „Elbschloss“, kam nás chodí 30. Pak jdeme pěšky, na každých deset z nás je jeden Post. V 9 hodin jsme v Litoměřicích a pracujeme ve sklepích.

Poslí mi omastek, maso, vánočku, placku, perník, zkrátka co se ti hodí, ještě nevím, kolik. To ti řekne ten, co to vezme. Má to tu výhodu, že to dostanu přímo do lágru a nemusím to přenášet. [Broft měl spojení s někým z civilů, který pracoval v MP – pozn. A. H.] Nezapomeňte i nějakou cigaretu a škatulku viržinek. Zajdi k hoteliérově Wagnerovi, ať pošle viržinka svému příbuznému Reinhartovi z Loun, který je se mnou na cele. Také paní Waltrová může poslat cigarety. Jak, o tom se vůbec nezmiňuj. Zdraví a těší se Míla. Poslí mi takto ještě 200 K.

11. 1. 1942 – neděle

Veliký mráz, ale v cele nám bylo teplo. Spali jsme téměř do 7 hodin. K snídani jsem snědl skoro porci chleba – mám pořád hrozný hlad. Poslal jsem prádlo. V 10 hodin volali z cely Řepu z Neratovic, Procházku ze Mšena, Hallu z Loun, Hřebíka a ještě asi 14 mužů, aby na Hofverwaltungu podepsali Schutzhaft [„Ochranná vazba“ – měla údajně chránit vězně v koncentračních táborech „před hněvem německého lidu“ – pozn. A. H.], poněvadž jsou podezřelí z velezrady jako funkcionáři mezitím rozpuštěné sokolské organizace. To bylo rozčarování.⁵⁸⁾ Přišel Bárta se zprávou, že nás půjde asi 150 do koncentráku a sice do Auschwitzu. Zjistilo se, že je to tábor u Vratislavi v Pruském Slezsku. Z Podřipské župy podepsal Schutzhaft Blažka. Byl u mne pak Černošský a mluvili jsme o komandýrkách. Odpoledne bylo pěkné, klidné, neboť měl dozor Müller [Heinz]. K večeri byl kousek chleba, margarín a marmeláda. Večer přišly peníze, bohužel jsem dostal jen 100 K. Vaněk přednášel o tisku a knize, velmi pěkně. Spal jsem dobře. Zdálo se mi o Ivanovi a Mírkovi, jak jsem je práskal.⁵⁹⁾

12. 1. 1942 – pondělí

Milá Anči a mé děti. Píši vám nutně, protože včera v neděli přišla do lágru

zpráva, sice nezaručená ještě, ale asi hodně pravdivá, že všichni sokolové tady, jako živel nespolehlivý – je nás tu 150 až 160 – budou co nejdříve dopraveni do koncentračního tábora Auschwitz. Jak jsem později zjistil, má to být tábor u Žitavy v Lužici (Pruském Slezsku⁶⁰). Že na tom je něco pravdy ukázalo, že 17 sokolů podepisovalo Schutzhafty. Já ještě ne. Jest tedy nutno s tím počítat. Tedy: Dopraví-li mne tam a budu-li posílat zprávy, to, co nebude podškrtnuto, bude pravdivé, co podtrhnu – bude pravý opak. Příklad: Budu-li psát: Nepošlejte zatím potraviny a podtrhnu-li to, znamená: pošlete hned potraviny. Napíší-li: Mám se dobře – nepodtrženě, bude to pravda. Dále: ihned mi, Anči, pošli peníze a sice třeba 500 K v markách, zašiji si je do bot, abych je měl. Smíme si vzít s sebou jen mýdlo, pastu, kartáček na zuby a 10 K. Ostatní, kdybych jel, pošlu domů. Věřím v šťastné shledání, zdravím vás a líbám všechny. Míla.

Ve středu pojedeme.

SEZNAM

uvězněných v Malé pevnosti Terezíně na cele č. 3 o Vánocích r. 1941⁶¹)

Jméno:	Den příchodu	Číslo vězně:
1. Alkier František	25. 10. 1941	444
2. Baranikov Petr	21. 11. 1941	65
3. Baranikov Václav	21. 11. 1941	42
4. Bárta Rudolf	8. 10. 1941	800
5. Benda Antonín	8. 10. 1941	792
6. Beran Jiří	8. 10. 1941	795
7. Bíža Bohumil	8. 10. 1941	196
8. Broft Miloslav	11. 10. 1941	53
9. Cýrek Rudolf	8. 10. 1941	405
10. Činčera Jan	8. 10. 1941	674
11. Doležal Otakar	22. 12. 1941	426
12. Drvota František	3. 11. 1941	250
13. Dvořák Jaroslav	8. 10. 1941	791
14. Fára František	28. 10. 1941	930
15. Fechtner Emil	8. 10. 1941	256
16. Formánek Eman	3. 11. 1941	235
17. Frolík Josef	3. 11. 1941	234
18. Halla Václav	11. 10. 1941	839
19. Haspeklo Jaroslav	22. 12. 1941	327
20. Hrdlička Tomáš	4. 12. 1941	604
21. Hůrka František	22. 12. 1941	314
22. Janeš Václav	3. 11. 1941	224
23. Karpíšek Antonín	12. 8. 1941	22
24. Krym Josef	3. 11. 1941	166

25. Kříž František	25. 10. 1941	406
26. Lafek Jaroslav	16. 12. 1941	624
27. Mejdr František	22. 11. 1941	26
28. Němec Josef	5. 12. 1941	106
29. Nimshaus František	5. 12. 1941	34
30. Poch Václav	7. 8. 1941	491
31. Pospíšil Antonín	7. 8. 1941	492
32. Povondra Josef	3. 12. 1941	614
33. Procházka František	16. 12. 1941	622
34. Rendla Antonín	7. 8. 1941	493
35. Reinhart Adolf	11. 10. 1941	27
36. Rost Eman	28. 10. 1941	241
37. Rybář Václav	7. 8. 1941	494
38. Řepa Jaroslav	16. 12. 1941	618
39. Slanina Antonín	8. 10. 1941	781
40. Svoboda Jan	8. 10. 1941	
41. Stárek Jan	5. 12. 1941	76
42. Sýkora Vilém	5. 12. 1941	111
43. Šáda Emilián	22. 11. 1941	448
44. Šebesta Josef	21. 11. 1941	24
45. Waltr Alois	11. 10. 1941	52
46. Vaněk Václav	8. 10. 1941	780
47. Vaňous Jan	5. 12. 1941	59
48. Vít Antonín	11. 10. 1941	439
49. Vojta Jaroslav	8. 11. 1941	
50. Žáček Rudolf	8. 10. 1941	802

Poznámky:

- ¹⁾ Vyňato z připravovaného a nepublikovaného rukopisu knihy prof. Rudolfa Barty; R. B. se nar. 30. 1. 1897 v Praze, zemřel 1. 3. 1985 v Praze, byl se zpětnou platností od r. 1941 řádným profesorem technologie silikátů na Fakultě chemicko-technologického inženýrství na ČVUT v Praze. Úpravy k tisku v r. 2000 provedla dr. Alena Hájková.
- ²⁾ Originály motáků prof. Miloslava Brofta jsou uloženy v archivu Památníku Tereziín pod č. A27 – Sbírka pozůstalostí. Jejich přepis – patrně z r. 1947, doplněný poznámkami prof. Rudolfa Barty, je v držení syna, historika Miroslava Brofta.
- ³⁾ Thomas Soukup, (vězeňský dozorce od Sicherheitsdienstu – SD) původně kočí z Českých Budějovic, vyznačoval se týráním židů.
- ⁴⁾ Br. Miroslav Kavalír, vězeňský lékař, sám vězeň, po válce náčelník ČOS.
- ⁵⁾ Staněk, čsl. důstojník, velitel [správně starší cely] cely č. 3 před br. Bendou. Byl vězněn od počátku války. Výborný člověk a Čech. Šel před námi do Osvětimi, kde jsem se s ním pak i setkal. Později tam zemřel.
- ⁶⁾ Erlebach – pracovní nasazení u fy Erlebach při stavbě továrny na jemné měřicí přístroje Schaeffler a Budenberger v Ústí n. L.

- ⁵⁾ Anna Broftová, choť pisatele deníku, jež jako jiné ženy jezdila do Terezína, aby svého manžela alespoň viděla, když se večer vracel z práce do tábora. [Vězně setkání velmi morálně posilovala. Pozn. A.H.]
- ⁶⁾ Fruta – továrna na ovocné konzervy v Lovosicích, jedna z nejlepších komandýrek.
- ⁷⁾ Karpíšek a Rybář, komunističtí vězňové, s nimiž jsme se my sokolové velmi sblížili, později i s ostatními (Poch, Rendl aj.).
- ⁸⁾ Pisatel se snažil dostat na lepší komandýrku.
- ⁹⁾ Elbschloss – pivovar v Litoměřicích, kam chodili vězňové kopat do sklepa. Autor deníku zde již dříve, v listopadu, pracoval a nyní se sem dostal znovu, do téhož pracovního oddílu o deseti vězňích. Vězňové na tuto komandýrku rádi chodili, protože zde měli možnost přikoupit si polévku.
- ¹⁰⁾ Br. Alois Walter [jediný z tehdy zatčených sokolů z Roudnice n. L., který věznění přežil a vrátil se domů, pozn. A. H.], Soudruh Václav Poch, horník z Kladna, také náš dobrý kamarád.
- ¹¹⁾ V Lovosicích si mohli vězňové někdy koupit sirup, který nazývali malz – slad. Nosili ho také kamarádům do tábora.
- ¹²⁾ Nejnehodnější práce byla v táboře a na té byli většinou židé. Ovšem nikoliv zadarmo. Museli Frickovi těžce platit tisícovými obnosy. Byli více bití a měli méně jídla, ale přesto dávali přednost práci v táboře. Naši hoši nikoliv.
- ¹³⁾ Na komandýrkách nás tolik nebili a nefackovali jako vězně pracující v táboře. Proto naši hoši raději chodili na komandýrky, ale na ty lepší, na nichž šlo koupit kedlubnu, hořčici nebo i něco více k jídlu.
- ¹⁴⁾ Tehdy mi Fric svěřil k opatrování svého včáka Maxe, zvláště cvičeného na kousání vězňů a káral mě slovy: Pečuj o něj, je to můj pes a já tvůj pán, atd. Zažil jsem s tou bestii mnoho obtížných situací, ale vystihoval jsem i její trestaneckou, švejkovskou komiku a bavil své kamarády vyprávěním o nich, když nás po apelu večer zavřeli na cele a nechali nás na pokoji.
- ¹⁵⁾ Tehdy se proslychalo, že budeme [sokolové] propuštěni. Občas jsem si takové zprávy vymýšlel, když jsem již nevěděl, jak bratry vzpružit.
- ¹⁶⁾ Slibovali nám, že na Vánoce budeme smět psát domů listky. O to se vyvinul boj mezi ředitelem Jöcklem, zvaným Pinda, a Frickem. Poslední byl pro a svou prosadil. Ovšem všichni jsme museli psát jen text, jenž on předepsal. Jinak fackoval ostře. Tehdy panovaly o Vánocích krásné teplé dny (1941).
- ¹⁷⁾ Neděle byly velmi hladové, neboť odpadly nákupy a přídavky dostávané na komandýrkách.
- ¹⁸⁾ To nebyla lágrová strava, nýbrž do tábora propašovaný dárek od manželky.
- ¹⁹⁾ Spoluvěznové – nesokolové [z jiné cely].
- ²⁰⁾ Bylo přísně zakázáno nosit z komandýrek cokoli do tábora. Přesto hoši nezapomínali na bratry a nosili jim hlavně „slad“, tj. sirup, ale i hořčici apod. Občas při návratu do tábora a seřazení byli vězňové prohlíženi a když bylo u nich sebe méně nalezeno, byli fackováni.
- ²¹⁾ Byla to tajná cesta, kterou obstarávali dělníci – civilisté pracující s námi vězni na komandýrkách.
- ²²⁾ Kupovalo se někdy od spoludělníků – civilistů.
- ²³⁾ Paní Šilhavá, choť br. ing. Šilhavého, tehdy též našeho spoluvězně, dříve ředitele cukrovaru v Roudnici a vzdělavatele Podřipské župy. Zemřel později v Osvětimi.
- ²⁴⁾ Dr. Vichta z okr. spr. politické z Berouna, vězeň, velitel [správně starší] cely č. 1, zaměstnaný v písařně tábora, byl skvělým, neohroženým mužem. Pomáhal vězňům posílat zprávy z tábora jejich rodinám a zásilky od nich zase do tábora. Byl později prozrazen a uvězněn. V létě 1945 jsem se s ním setkal jako s okresním hejtmanem v Mariánských Lázních, kde koná výborné služby nové republice.
- ²⁵⁾ Dunkl [Dunkelzelle – Temná cela – pozn. A. H.], neboli temnice, bylo těsné vězení, kde byli vězňové vždy velmi týráni, hlavně hladem a bitím.
- ²⁶⁾ Elbschloss [Labský zámek, někdejší pivovar, upravovaný, hlavně jeho rozsáhlé sklepy, na chladírny – pozn. A. H.], pracovní nasazení v pivovaru v Litoměřicích.
- ²⁷⁾ To jsou vesměs [názvy firem, převážně v Ústí n. Labem – pozn. A. H.] pracovní nasazení. Pisatel se zmiňuje o hodinách odchodu i návratu, aby mohla jeho žena přijet a aby jí mohl alespoň z dálky spatřit.

- 28) Byly to krabice, v nichž nám z domova posílali prádlo. Bylo nařízeno prádlo vyjmout a krabice poslat zpět. Jiného nic nám posílat nebylo dovoleno. Dbala nad tím přísná cenzura a komu se poslalo víc, nejen že se mu to zabavilo, ale byl bit. Ovšem ilegální cestou se podařilo tu a tam něco poslat.
- 29) Občas se nám podařilo dostat se do koupelny a vykoupat se.
- 30) To byli komunisté, horníci z Kladna, kteří nás zpočátku přijali s nedůvěrou, ale pak jsme se poznali a stali se upřímnými kamarády. Byli to vesměs tvrdí, nedůvěřiví, ale poctiví chlapi.
- 31) V sobotu byl někdy dovolen tzv. nákup, tj. kdo měl peníze, mohl si zakoupit porci chleba, protože se v neděli nevýdával. Velmi často jej bratři snědli a pak byla neděle hladová.
- 32) Opět narážka na četné debaty, které jsme vedli s komunisty a jež nás nakonec sblížily.
- 33) Br. Pařez byl povahově vzácný muž, ale jinak velký chudák, protože byl velmi otlý a to dráždilo esesáky, kteří ho znovu a znovu týrali a bili. Marně jsme se snažili br. Pařezovi ulehčit. Nakonec se podařilo br. Vodičkovi a mně dostat ho do SS-kasáren k loupání bramborů. Ale kdykoliv šel některý z gestapáků kolem, vždy jej vyvlekl ven a týral. Zachránilo ho, že se naučil loupat a škrábat brambory s takovou obratností, že esesáci nikoho jiného už pro tento úkol nechtěli a sami o něj žádali. Později však v Osvětimi podlehl útrapám.
- 34) To jsou slova, kterými velitelé [starší] cel hlásili při komandu počet mužstva.
- 35) Br. Zdeněk Bažant, později [1874–1954] rektor Českého vysokého učení technického v Praze [ČVUT], byl přidělen do dílen a ke skladu materiálu.
- 36) Jména gestapáckých dozorců.
- 37) Br. Jiří Beran, jednatel župy Barákovy, náš spoluvězeň. Byl přidělen, aby pro celu přinášel vánoční balíčky. Jinak potravinové balíčky byly prohledány, ponecháno jen určité prádlo; pyžama a bačkory vráceny zpět, kuřivo a jídlo zabavováno pro gestapáky.
- 38) Když jsem sloužil na Hofverwaltungu, podařilo se mi doručit některým bratřím dva i více balíčků, zejména když jména odesílatelů byla různá.
- 39) Rus, který byl s námi vězněn a za mírnou odměnu od spoluvězňů opatřoval topení a pod.
- 40) Nosiči jídle – každá cela měla 2 až 3.
- 41) To jsme se ovšem nehádali my sokolové, nýbrž na nás žártili ti druzí a hlídali nás, zda si nebere více. Ovšemže to tak nebylo a úzkostlivě jsme se snažili být spravedlivými. Právě to, že jsme jak v jídle, tak i v pracovním nasazení byli spravedliví, získalo nám upřímné přátelství komunistů.
- 42) Některý žid dostal denně i 12 balíčků s nejjakostnějším obsahem. Ač bylo zakázáno je dávat, přece jsem propašoval židům co se dalo, ovšem všechny jsem jim doručit nemohl, protože jich bylo příliš mnoho. Ty byly pak zabaveny a měly být odevzdány do SS kuchyně. Odevzdal jsem však vždy pouze část a zbytek jsem nosil bratřím. Mezi těmi byly i balíčky, které byly ilegálně posílány do tábora několika pomocnými akcemi mimo tábor. Tyto balíčky jsem vždy přimíchal k židovským a za takové je také vydával, až jich bylo více. Bratřím jsem říkal, že to byly židovské, protože jsem se bál, aby ilegální cesta nebyla prozrazena. Baliky jsem odevzdal velitelům [starším] cely a ten je sám rozdělil nejpotřebnějším. Také to nám získalo důvěru komunistů, že jsme na ně mysleli jako na vlastní bratry. Pamatuji se, že když se tak stalo prvně, nechtěli tomu ani věřit, že jim dáváme něco, co bychom si mohli nechat sami.
- 43) Straškov je rodiště manželky pisatele deníku, Cítov je obec na Roudnicku, kterou velmi miloval. Měl tam svá pole a svého nejlepšího přítele a švagra, br. Fiderla, rolníka, náměstka starosty župy Podřipské.
- 44) Syn pisatele paměti.
- 45) Skládání dek bylo obtížným úkolem. Každý vězeň musel před opuštěním cely složit příkrývky. Spodní byla houně a vrchní tenká s drobnými kostičkami modro-bílými. Ta se musela složit tak, aby po celé délce deky tvořily kostičky přímku a celé kostrbaté lůžko podložit tak, aby bylo jednou rovinnou. Někteří bratři se to nemohli stále naučit a rádi si nechali pokrývky složit. Při odchodu z cely byl velký spěch a kdo to neměl dobře složeno, byl bit.
- 46) Gestapácký dozorce.
- 47) To ovšem nebyl sokolský vězeň.
- 48) To znamená: zavřeli dveře cely po vykonání apelu, takže jsme pak již měli pokoj.

- ⁴⁹⁾ V koupelně vládli dva Lewitové, oba z Plzně, jeden postavy velké, druhý malý.
- ⁵⁰⁾ Špičky všech bot musel gestapák vidět v jedné čáře. Běda, když tomu tak nebylo. Se špičkami jsme velmi zkusili, protože někdo měl nohy delší, někdo kratší a když ten s menší nohou vyrovnal špičky, porušil zase řadu těl.
- ⁵¹⁾ Rojko byl za naší doby jedním z nejmírnějších dozorců. Teprve později zesurověl a v r. 1944 a 1945 byl jedním z nejkrutějších terezínských katanů.
- ⁵²⁾ Br. dr. Vojtěch Fifka byl s námi zatčen, potom se však roznemohl a ležel ve vězeňské nemocnici. Dr. Kavalírovi se nakonec podařilo, že byl poslán na léčení do Prahy, ale bylo již pozdě – záhy skončil. Byl to prvý z nás, který zemřel.
- ⁵³⁾ Br. Klouček z Rakovnické župy byl starší tábora (Lagerälteste). Statečný a dobrý hoch, který každému pomáhal. Později byl odsouzen k smrti, ale přece jen ušel popravě. Starší tábora musel vždy všechny nastoupené srovnat k pozoru a když hodně přítom huboval, Fricěk už pak nebyl tak surový.
- ⁵⁴⁾ Tyto noviny nám byly někým propašovány.
- ⁵⁵⁾ Tak [Kochmaschine, várnice] jsme říkali nádobě, v níž se udržovalo jídlo teplé. Některým komandýrkám, které nebyly v poledne na celách, se uchovával takto oběd na večer.
- ⁵⁶⁾ Fricěk totiž věděl, že půjdeme do koncentráku a že se té „sokolské bandy“, kterou nenáviděl, zbaví.
- ⁵⁷⁾ Poch rozdával na cele jídlo.
- ⁵⁸⁾ Do té doby se totiž bratři těšili, že budou propuštěni domů.
- ⁵⁹⁾ Synové pisatele deníku.
- ⁶⁰⁾ Nevěděli jsme do poslední chvíle, kde je vlastně tábor, kam jedeme a nikdo nám to nechtěl říci. [Stojí za povšimnutí, že začátkem roku 1942 vězni v příslušných zařízeních nacistického Německa ještě nic nevěděli o později smutně proslulém vyhlazovacím koncentračním táboře Auschwitz-Osvětim – pozn. A. H.]
- ⁶¹⁾ Podle seznamu Hofverwaltungu sestavil Rudolf Bárta.

Edičně připravila Alena Hájková

**The Diary of Brother Miloslav Broft – tortured to death on February 16, 1942,
at the Nazi Concentration Camp, Auschwitz**

Resume

Miloslav Broft took record of the events at the prison in the Terezín Small Fortress almost daily. The first entry was written on November 30, 1941, and the last one in January 12, 1942, shortly before his departure for Auschwitz.

The notes contain information on everything important that took place day after day, plus numerous concrete bits of information from life in prison, such as the number of persons in the cell, the type of work done by the prisoners, changes of the guards, glance-length meetings with his wife, who would wait at the Terezín gate to see her husband pass by as his work group would be returning from work. He would also describe his health problems and even what the weather was like at the time.

In addition to entries in his diary, he also recorded the short dated paper coils (illegal letters) that he had sent home. Particularly valuable in M. Broft's diary records is information on the operational system at the prison during that period. The reader may compare M. Broft's experience with subject literature and with the diaries of other inmates to get an idea of the gradual deterioration and aggravation of the conditions during the subsequent years. Equally valuable are descriptions of the personal characteristics of the guards at Terezín, as it offers an opportunity (in juxtaposition to subject literature, again) to get an insight into their relations with the inmates, their distinctly worsening behavior towards the prisoners, which gradually took on the form of something that bordered on sadism. Likewise, records of the acts of brutality against Jewish prisoners are historically valuable.

The last entry, dated January 12, 1942, had a form of a letter to his wife, Anchi. M. Broft mentions his fear that he would be put on the next transport to Auschwitz. In that letter, he also explains the system of keeping his letters secret, stating that he would try to do the same from Auschwitz. He firmly believed in their happy reunion.

Enclosed in his diary is a list of 50 prisoners sharing cell No. 3 at the Small Fortress with M. Broft over Christmas 1941.

Das Tagebuch von Miloslav Broft (er am 16. 2. 1942 im nazistischen KZ verstarb)

Resumé

Miloslav Broft beschrieb fast täglich Begebenheiten im Gefängnis der Kleinen Festung in Theresienstadt. Die erste Eintragung ist mit dem 30. November 1941 datiert, die letzte mit dem 12. Jänner 1942, kurz vor dem Transport nach Auschwitz. Die Eintragungen enthalten alles Wichtige, was sich an jedem Tag zutrug und eine Reihe wesentlicher Informationen über das Leben im Gefängnis: Die Anzahl der Häftlinge in der Zelle, den Arbeitseinsatz und wie es gelang, die verschiedenen Arbeitskommandos zu wechseln. Er beschreibt kurze Begegnungen mit seiner Frau, die in Theresienstadt wartete, um ihren Mann zu sehen, wenn er mit seiner Arbeitsgruppe von der Arbeit zurückkam. Er beschreibt seine gesundheitlichen Probleme und auch wie damals das Wetter war.

Die täglichen Eintragungen sind nach den Daten eingeordnet, dazwischen sind Kassiber (heimliche Briefe), die nachhause adressiert sind.

Äusserst wertvoll sind Erinnerungen im Tagebuch über das zu jener Zeit herrschende Regime im Gefängnis. Der Leser kann diese Anmerkungen mit der entsprechenden Fachliteratur oder anderen Tagebucheintragungen vergleichen und sich so ein Bild machen, wie sich die Verhältnisse allmählich verschlimmerten und in den folgenden Jahren immer schlimmer wurden. Sehr wertvoll sind in diesem Zusammenhang auch die Charakteristiken der theresienstädter Aufseher, denn man kann (wieder im Vergleich mit einschlägiger Literatur) verfolgen, wie sich augenscheinlich die Beziehung des Wachpersonals zu den Gefangenen verschlechterte und in manchen Fällen in Sadismus ausuferte. Bemerkenswert sind auch Eintragungen darüber, wie brutal sich das Wachpersonal zu jüdischen Häftlingen verhielt.

Die letzte Eintragung vom 12. Jänner 1942 ist wiederum in Form eines Briefes an seine Frau Ančī gestaltet und drückt Befürchtungen über den bevorstehenden Transport nach Auschwitz aus.

Im Brief erklärt er auch sein System der Geheimhaltung von Nachrichten, die er in seinen Briefen aus Auschwitz anwenden wollte. Er glaubte an ein glückliches Wiedersehen.

Die Beilage zu den Tagebucheintragungen ist ein Verzeichnis von 50 Häftlingen, die gemeinsam mit Miloslav Broft zu Weihnachten 1941 in der Kleinen Festung in der Zelle Nr. 3 waren.

Jaroslav Maria (1870–1942)

Dalibor Státník

Motto:

„Zejména ale láká mne některou osobu historickou, zapomenutou nalézt nebo odsouzenou očistiti. Naléztí pro ni neznámé dosud nebo povrchně oceněné zásluhy, vrátiti jí dobré jméno, jež jí omylem nebo ledabylostí bylo odňato. Postaviti ji tam, kde jest její pravé místo“.¹⁾

Terezín, Malá pevnost, byl předposlední stanicí na životní pouti dnes neprávem opomíjeného českého spisovatele a vlastence Jaroslava Marii.²⁾ Odtud – a pobyl tu jen krátce – ho čekala již jen cesta na východ, do Osvětimi, kde 3. listopadu 1942 zahynul.³⁾

Jaroslav Maria, vlastním jménem Jaroslav Mayer⁴⁾ – se narodil v rodině rakovnického advokáta JUDr. Karla Mayera⁵⁾ a jeho manželky Františky, roz. Grimové, 24. února 1870 a byl pokřtěn 9. března jako Jaroslav Karel Antonín.⁶⁾ Mariovy dvě starší sestry se narodily ještě v době otcova notářského působení na Křivoklátě v l. 1866 a 1868. Dědeček z otcovy strany Antonín Mayer, který byl jeho kmotrem, působil po mnoho desetiletí v důležitých hospodářských funkcích na Fürstenberském panství a významně se podílel na jeho horním a průmyslovém rozvoji.⁷⁾

Mariův otec pocházel z německé úřednické rodiny a patřil mezi ty četné příslušníky inteligence, kteří se stali Čechy volbou (rozhodně i zásluhou své manželky), ne rodem. Rodina jeho bratra Eduarda Mayera, který také působil po léta ve fürstenberských službách, zůstala německou.

Početná rodina JUDr. Karla Mayera (po Jaroslavovi se narodilo ještě dalších 8 dětí) obývala neorenesanční patrový dům č.p. 188/1 na dnešním náměstí Jana Žižky, který nechal JUDr. Mayer postavit krátce po svém příchodu do Rakovníka v l. 1870–1871 na místě dřívějšího hrázděného domu „U Heroldičků“. Dům přímo sousedil s děkanstvím, opodál stála a dosud stojí stará dřevěná zvonice, vedle se tyčí v novogotickém slohu přestavěný kostel sv. Bartoloměje a náměstíčko dolaďuje menší barokní palác cisterciáků z Plas. Celý prostor pak z východní strany uzavírala Pražská brána.⁸⁾ Toto rakovnické zákoutí působí dodnes romanticky a jistě nezůstalo bez vlivu na mladého Mariu, i když on sám se narodil ještě v provizorním obydlí Mayerovy rodiny po jejím příchodu do města v č.p. 12. Víme, že po celý život vzpomínal zvláště na hlas rakovnických zvonů, na „zvony domova“.

Mariova matka pocházela z Benešova, rovněž z rodiny hospodářského úředníka. Mariova babička, rozená Volfová, se po ovdovění provdala za známého českého historografa K.V. Zapa.⁹⁾

J. Maria prošel gymnaziálními studii na několika ústavech. V letech 1879–1883 studoval v Benešově, kvintu a sextu absolvoval na královéhradec-

kém církevním Boromeu a studia ukončil maturitou na gymnáziu v Truhlářské ulici v Praze.

Po absolutoriu práv na české univerzitě (doktorem byl promován r. 1893)¹⁰⁾ se stal advokátním koncipientem nejprve u svého otce v Rakovníku, poté u JUDr. Františka Ulricha v Hradci Králové a posléze u JUDr. Františka Lokaye v Karlíně.¹¹⁾ Z této rané doby pochází i Mariovy odborné články a stati, publikované např. v Právniku.

V r. 1896 se oženil se Zdenkou Fikarovou,¹²⁾ dcerou advokáta z Rychnova nad Kněžnou. Poté působil jako soudní adjunkt u krajského soudu v Litoměřicích, odkud byl r. 1900 přeložen ke krajskému soudu v České Lípě. Tam později požádal ze zdravotních důvodů o propuštění ze soudnictví. Byly to zřejmě také tyto zkušenosti, které společně s jeho advokátní praxí hluboce a trvale ovlivnily jeho tvorbu a vtiskly se do řady jeho děl.

Po odchodu ze státní služby se stal advokátem v domově své ženy v Křivoklátě, z něhož po třech letech odchází do Berouna a r. 1908 do Tábora, kde se jako majitel advokátní kanceláře usadil již trvale.¹³⁾

Své postavení v Táboře hodnotil následovně: „Zvláštnost mé lidské i umělecké povahy vedla proto konečně k tomu, že jsem byl ve městě zařaden (!) do škatulky kuriozit.“¹⁴⁾ O životě J. Marii víme poměrně málo a na druhé straně poměrně mnoho o jeho životě duševním. Klidný až stereotypní život venkovského advokáta (sám přiznává, že nikdy, až na krátkou výjimku, nedostal plnou moc k zastupování obce nebo velkých závodů a bank, takže se věnoval jen drobným sousedským sporům, urážkám na cti, vzájemnému pletichaření, zkrátka „bagatelkám“) oživovaly časté a dlouhé italské cesty. Poprvé byl s manželkou ve své zaslíbené zemi v r. 1905, naposledy v r. 1935. Z nich výtěžil dodnes cenného a použitelného průvodce po Itálii.¹⁵⁾ Každoročně navštěvoval wagnerovské slavnosti v Bayereuthu a pravidelně – snad každý týden – cestoval do Prahy, byl mnohdy jen do kavárny Wilsonova nádraží, někdy ještě dále, až do Roztok, za svou přítelkyní Zdeňkou Braunerovou.¹⁶⁾ Poměrně mnoho víme o jeho vnitřním duševním životě, o němž se dovídáme jednak z jeho literární tvorby, jednak z jeho autobiografie.¹⁷⁾

J. Maria ve svém díle zůstal věrný základním životním a uměleckým premiám, s nimiž vstupoval do literatury v polovině 90. let. Vyšel z prostředí Moderní revue a tedy nikoliv náhodou byl jeho dlouholetým přítelem a oddaným ctitelem Jiří Karásek ze Lvovic. Mariova dramatická tvorba nese podle dobrozdání literárních kritiků stopy především H. Ibsena. Tím si vysloužil ze strany literárních historiků poněkud odíózní odsouzení za ulpívání na překonaných uměleckých zásadách a metodách symbolismu v obsahu i formě vyjadřování v dobách, které se již ubíraly jiným směrem.¹⁸⁾

J. Maria se nevzdává svého zalíbení ve výjimečnosti. Často situuje své příběhy do šlechtických rodin a sídel nebo mezi nejvyšší buržoazii, ale zároveň, v protikladu k jejímu životu, si všímá i prostých lidí. Ovšem právě Mariova zaujatost, s kterou se věnoval hledání odpovědi na palčivé otázky nepodléhaje

módním směrům, z něj činila téměř půl staletí originální, podivuhodně svébytnou, monolitní postavu českého literárního a společenského světa.

Z ryze formálního hlediska je možno rozdělit Mariovu tvorbu na dvě základní části (pomineme-li časopisecké práce a příležitostné tisky věnované některým uměleckým osobnostem jako např. Z. Braunerové, K. H. Hilarovi, J. Jeremiášovi aj.), a sice na dílo dramatické a beletristické. J. Maria dvacet let píše téměř výhradně dramata. Jeho prvotina, smělá trilogie „V podvečer věků“, vyšla v r. 1898. Do r. 1918 napsal a vydal pouze dva romány. Travestii na Goethova Werthera a justiční román „Spravedlnost“. Za další dvě desetiletí (poslední velký román „Žena a soud“, vydává v r. 1938) vydal 27 větších beletristických prací a jen několik divadelních her, které však již nebyly na velkých divadlech provozovány. Mezi dramatickou a beletristickou tvorbou však u Marii není rozporu, neboť jeho dramata jsou v tom dobrém slova smyslu knižními. Existují sama o sobě jako text a neožívají teprve svým scénickým provedením.

J. Mariu inspirují tři velká témata, mnohdy v podivuhodné vzájemné spojitosti a spletitosti navzájem podmiňované: Právo, politika a Eros.

J. Maria při svém zkoumání vztahu muže, ženy a lásky v jejich nejrůznějších a mnohdy nejrůznějších podobách, postavení a odpovědnosti umělce, vědce, soudce a politika se vrací často do své milované renesanční Itálie. Kromě průvodce, sborníku kulturně historických esejí a portrétů „Itálie a my“ a dramatu „Michelangelo Buonarotti“,¹⁹⁾ jí věnoval dramatickou ferrarskou trilogii, v níž na pozadí dvora vévodů d'Este zkoumá takové historické postavy jako Parisinu, Lucrezii Borgiu a Torquata Tassa. J. Maria však své hrdiny nechává cestovat po Itálii a snít o ní i v románech ze současnosti, např. ve své patrně nejskvělejší práci „Svěťice, dámy a děvky“. V ní se mimo jiné zabýval tajemstvím Giorgionovy „Bouře“.

V „Tristanovi“, který podle mnohých představoval vrchol jeho dramatického díla, se dokonce vrací prostřednictvím středověké legendy do světa keltské mytologie.

Mariova záliba ve vypjatých lidských situacích jej přivedla ke zpracování dramatu „Hellenská kněžna“, ve které zobrazil střet citového života císařovny Alžběty se strnulým dvorským ceremoniálem po smrti korunního prince Rudolfa. Obecně se však jedná v podstatě o klasický („antigonovský“) rozpor mezi povinností císařovny a právem matky. Toto drama bylo uvolněno k tisku dokonce až interpelací na vídeňské říšské radě. K podobnému tématu – rozporu mezi láskou a povinností – se Maria vrátil ke sklonku svého života v románu věnovaném známé aféře Edvarda VIII. a nazvaném příznačně „Král“.

Konflikt mezi povinností, neúprosným soukolím soudního a úředního mechanismu a svědomím jeho vykonavatelů, pravdou a lidskostí, kdy se přibližuje velkému řeckému dramatu, však řeší především ve svých velkých soudních románech. Mezi nimi je nutno na prvním místě uvést román „Panstvo v taláru“. Oním „panstvem“ je míněn soudcovský stav mající téměř neomezenou

moc nad osudem prostých lidí, vydaných soudní spravedlnosti. Ve skutečnosti i tito lidé, zdánlivě mocní, jsou ubíjení domácími a jinými malichernostmi, i neštěstími. Pokus o nepatřičnou služební horlivost se nakonec obrací proti nim, slepým vykonavatelům mrtvé litery zákona. Sám J. Maria, kritický k jiným a hyperkritický k sobě, píše o tomto svém do jisté míry stěžejním díle, že je to „kniha mstivá, tendenční, vychrlená rozrušeným mozem“. Rozsahem pobouření právnické veřejnosti téměř ohrožovala jeho existenci. J. Maria přiznává, že k vytvoření jistého statu quo mezi ním a společností přispěla jeho osobní a později finanční nezávislost a dodává: „Ovšem běda mně, kdybych byl chudý nebo kdybych sloužil nebo kdybych byl vůbec jakkoliv odvislý.“

K justiční tematice se řadí i romány „Váhy a meč“, vyznamenaný cenou nakladatelství Aventina, „Advokáti“, v nichž skvěle vylíčil prostředí disciplinárni komise Advokátní komory. Měl s ní sám vícekrát co do činění i ohledně svého díla. V těchto románech Maria prokazuje zvláště velkou znalost venkovského prostředí selských „furiantů“ a notorických sudiců, kteří jsou ochotni prosoudit a zničit, za vydatného příspěvní mnoha nešlechtných advokátů, celou svou existenci.

Maria podivuhodně přesvědčivě kreslí postavy, které nedovedou včas po spáchaném drobném pochybení přiznat chybu a které se nakonec dostávají do osudového soukolí, z něhož po jisté době již není úniku a bídně hynou.

Toto své pojetí příkladně prezentoval např. v r. 1917 vydaným, ale již o 10 let dříve napsaným románem „Spravedlnost“.²⁰⁾ Při četbě tohoto díla nemůžeme nezpomenout na Kafkův „Proces“. Prostředí neúprosné justice, snaha člověka ignorovat soudní jednání, které je v chodu (byl zpočátku ve skrytu a jakoby neviditelně), strhující děj a neúprosný osudový konec, vykazují mnoho společných znaků s dílem tohoto pražského rodáka.

V některých dílech podává Maria podrobný a jen mírně kamuflovaný obraz kulturního (hlavně divadelního) světa své doby se všemi jeho nešvary a protekcionářstvím jako např. v románu „Parnas“. V rozsáhlém díle „Vojáci a diplomati“ hodnotí československou zahraniční a domácí politiku druhé poloviny dvacátých let a podrobuje analýze a výsměchu mechanismus fungování partajních aparátů se všemi závazky jeho nositelů. Jedná se o celkovou kritickou analýzu celé vládní koncepce, již byl Maria vždy vzdálen a kterou včetně jejích protagonistů, nikdy nepřijal za svou.

Román vytryskl z jeho obav o další vývoj republiky v novém středoevropském uspořádání. J. Maria k tomu s odstupem času ve své nevydané autobiografii dodává: „...snad umělecké neřádstvo, věštil (jsem) 10 let dříve vše, co se ve světě bude dít. Věštil to v době, kdy takové proroctví bylo nejen provokací, ale i zločinem. Nyní teprve vysvitlo, proč mne svrběla ruka a já musil psát o svinstvu, které se zdálo být jen místní, ale rozlezlo se do nestvůrných rozměrů i jinde.“

J. Maria patřil např. spolu s historikem J. Pekařem k těm českým vzdělancům, kteří se jen těžko vpravovali do poměrů v nové republice, kteří jen těžko snášeli zlidovění jejího společenského, kulturního a politického života. Bystrozrace

upozorňoval spíše na stinné stránky: šířící se politickou korupci, dryádnictví, nevzdělanost a nekultivovanost mnohých jejich protagonistů. Jiří Karásek při hodnocení Mariovy divadelní hry „My a vy“ v podstatě nastínil zázemí spisovatelova kritického nazírání na současnost, když píše: „Je to krutá sžíravá kritika demokracie, ne oné, jež je výsledkem pravé vnitřní duševní aristokracie, ale oné, jež vyvřela z rozvratu doby, jež je demokratickým třeštěním, velkohubým hrubstvím, výchovou ke sprostotě, jež chce nepracovat a skvěle se mít.“²¹⁾

V pronikavé kritice poměrů pokračuje v románu „Bankéři a proletáři“ s motivem politického atentátu zoufalého muže v době hluboké hospodářské krize, z něhož se jistě hospodářské a politické skupiny snaží získat vlivný kapitál.

Výrazně je v Mariově díle, někdy jako ústřední motiv, někdy jako doplněk těch nejvznešenějších témat, zastoupen sexus a právě tato prezentace z něj v očích mnoha učinila autora senzačního až pornografického. Není přítom nic vzdálenější pravdě než tato dehonestující determinace. J. Maria jako věřící katolík nastoluje tyto otázky veřejnosti – jak sám vysvětluje ve své autobiografii – protože je fascinován novým životem a rozením. Jsou pro něho posvátné a nedotknutelné. U Marii na rozdíl od dnešní literatury nejsou otázky intimního vztahu jen nezbytnou, ba snad povinnou výplní, která má za úkol zlepšit odbyt knihy na trhu, ale naopak otázkou kruciólně prožívanou. „Psal jsem nepokrytě, ale psal jsem bez úmyslu dráždit nebo pohoršovat cimprlinky.“ J. Maria dodává, že není možno podceňovat zrození, že je nutno to, co sahá „až k pramenům Stvoření“ brát vážně, již proto, že největší mistry vždy uvádělo v opojení mateřství ženy, „tedy následek činnosti, která, děj se co děj, budiž požehnána“.²²⁾

Mimo svou advokátní praxi a literaturu žil Maria především hudbou a uměním výtvarným, jemuž rovněž věnoval pozornost v různých příležitostných tiscích. I na tomto poli představuje konzervativní směr českého myšlení. Vrcholem jsou mu veličiny 19. století – především Bedřich Smetana, Mikuláš Aleš, Alois Jirásek, ale také Hankovy rukopisy, o jejichž podvrženosti sice nepochybuje, ale je mu proti mysli agresivita nové vědecké generace, s níž se s touto otázkou vypořádala. Maria není vědec, je umělec, cení si jich pro jejich uměleckou stránku a domnívá se, že boj s nimi mohl proběhnout méně dramaticky. Maria obdivuje v literatuře to zdánlivě malé, ale nikoliv malicherné, to skutečně české. Jisté je, že tento pocit nebyl ojedinělý. V těžké době nacistické okupace se národ uchýlil k Jiráskovi, Němcové („Zaplať Bůh za tuto opravdu národní básničku. Je nejvzácnější potravou lidovou“.), Smetanovi a z nich čerpal vůli a naději do dalšího boje. U Marii nejde však jen o dobovou podmíněnost, ale o potvrzení pravdivosti jeho dřívějších postojů k uspořádání předmnichovské republiky.

J. Maria patřil mezi ty myslitele, kteří z krize československé státnosti a společnosti nevidí cestu v revoluční přeměně, ale daleko spíše v návratu ke kořenům do 19. století, byť na jednom místě vzpomínek doslova píše: „Vše zůstává při starém. Ale jako bych cítil podzemní dunění, že přece jen nastane obrat, ovšem celkový.“

Jeho náklonnost k hudbě nebyla jen pasivní a paradoxně právě jeho činnost na tomto poli jej v posledních 50 letech několikrát oficiálně připomenula. J. Maria byl oddaným přítelem předčasně zesnulého hudebního skladatele Jaroslava Jeremiáše a jeho bratra Otakara, pro něhož sepsal libreto „Bratři Karamazovi“. Právě touto operou, jež měla premiéru na scéně Národního divadla 8.10.1928, se O. Jeremiáš definitivně prosadil. Opera byla v Národním divadle naposled nastudována v r. 1973.²³⁾

O okolnostech Mariova zatčení víme poměrně málo. Jisté je, že se neúčastnil žádných odbojových aktivit a jeho uvěznění v době druhého stanného práva bylo podmíněno jeho vřelostí. Byl významným příslušníkem inteligence, proti níž byl směřován hlavní nacistický úder. Svě snad sehrálo i jeho členství v Rotary klubu²⁴⁾ a v neposlední řadě i epizoda s jeho advokátním koncipientem Konrádem Listopadem. Tento jurista byl Mariovým dlouholetým zaměstnancem (podle policejní přihlášky přišel do Tábora 15.7. 1930)²⁵⁾ a podle ústní vzpomínky tábořské rodačky Marie Laifrové, během časté Mariovy nepřítomnosti kancelář fakticky vedl.²⁶⁾

K. Listopad byl někdy na sklonku roku 1941 zatčen, krátkodobě uvězněn v Terezíně a Maria s ním musel podle rozhodnutí říšského protektora z 3. dubna 1942 se zpětnou platností k 1. 12. 1941 rozvázat pracovní poměr. Dne 22. 4. 1942 píše Maria říšskému protektoru přípis, ve kterém se přimlouvá za možnost jeho opětovného přijetí, neboť dotyčný nemá žádnou možnost obživy („Derselbe wurde am 30. 3. 1942 aus der Haft in Theresienstadt entlassen“). Úřad říšského protektora Mariovu žádost promptně odmítl již 27. 4. 1942.²⁷⁾ Podruhé byl Konrád Listopad zatčen během Heydrichiády (o několik dnů dříve než J. Maria) a 16. 6. 1942 v Táboře zastřelen.²⁸⁾

Podle svědectví synovce dr. Jiřího Mayera byl J. Maria zatčen dne 20. 6. 1942, krátce před polednem. Všechny okolnosti strýcova uvěznění neznal ani on, naznačoval však jistou příčinnou (spíše osudovou než jakoukoliv jinou) souvislost s K. Listopadem. Po jeho zatčení prý J. Maria získal temnou předtuchu i svého konce. Mariova manželka uprchla před dalším možným pronásledováním k příbuzným do Prahy.²⁹⁾

O Mariově věznění a strádání jsme informováni poměrně podrobně. Nejdříve byl uvězněn ve sklepení tábořského gestapa, později ve věznici krajského soudu v Táboře (o níž v několika svých knihách psal). Z Tábora byl 8. července odvezen do Prahy, kde byl se svými tábořskými spoluvězni umístěn v soudní věznici na Karlově náměstí a 10. července převezen do Malé pevnosti Terezín.³⁰⁾ Starý spisovatel snášel věznění ve svém věku a celkovém lidském uspořádání velmi těžce, zvláště když si uvědomíme, že jej celý život sužovala jeho defektní noha. Podobně jako jiné obětí byl vystaven trýznění, bití a ponižování.³¹⁾ V Terezíně strávil necelé dva měsíce a pravděpodobně na přelomu srpna a září byl odeslán transportem přes Budyšín do Osvětimi, kam přijel kolem 5. září.

V říjnu onemocněl, byl přepraven na „revír“, kde i přes obětavou pomoc českých spoluvězňů nakonec 3. listopadu umírá...³²⁾

Maria je složitý a těžký myslitel a spisovatel, s jehož odkazem se literární věda a historie dodnes zcela nevyrovnaly. Porozumět jeho dílu je obtížné, zvláště nebereme-li v úvahu dobový kontext.

Dnes by mělo být Mariovo dílo o to aktuálnější, že opět ožil jeho svět, svět soukromého vlastnictví a nevládnoucích pracujících (J. Maria vykazuje velký cit pro ponížené a chudé lidi, což paradoxně odpovídá jeho do jisté míry aristokratickému náhledu na svět), „nezávislé“ justice, rozbujelého stranictví, jeho neprůhledného financování a temné role stranických aparátů, mezinárodního postavení republiky v nových souvislostech a dnes již obecně akceptované erotiky. Právě toto by mohlo z Marii činit autora nanejvýš potřebného.

Čteme-li dnes Mariu, uvědomujeme si, že mnohé z toho, co šokovalo před 50 a více lety, je dnes obecně akceptovatelné (v literatuře a bohužel i ve světě) a nemůžeme vždy říci, že je to znak pokroku. Snad jen hmotná bída, s kterou se utkávají někteří Mariovi hrdinové, není tak značná. Možná, že čas na opětovné objevení literárního díla J. Marii teprve nastane.³³⁾

Tento skromný medailonek můžeme snad uzavřít přesvědčením, že Mariova oběť ani další oběti nacistické perzekuce nebyly marné, a především, že jsou pro nás závazné, aniž bychom museli s J. Mariou věřit „...v živoucnost všech nebožtíků a ve věčný jejich dozor nad námi, život a dozor nikoli jen mlhavý a zdánlivý, nýbrž zcela konkrétní“.

Poznámky:

¹⁾ J. Maria, Dobráci, Terezín 1899. Tuto myšlenku vyslovuje jedna z postav dramatu, gymnaziální profesor G. Trmal. Nás může jen napadnout, zda si J. Maria vzpomněl v Malé pevnosti, že právě v tomto městě vydal kdysi jednu ze svých prvních knih.

²⁾ Ve své době byl ovšem jako spisovatel velmi známý a oceňovaný. Kromě díla literárně kritických veličin (F. X. Šalda, Arne Novák, Otakar Fischer, František Götz aj.) jej uvádí např. Literární atlas československý vydaný v r. 1938 B. Vavrouškem a A. Novákem ve 2. díle, s. 180–181, monumentální Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého, sestavené Františkem Sekaninou a vydané v Praze r. 1927, s. 1044, Ottův slovník naučný nové doby a Masarykův slovník naučný a další publikace, kromě řady novinových a časopiseckých článků.

³⁾ Ohledně data i místa Mariova úmrtí panovaly již od konce války značné nejasnosti. Některé publikace a slovníky uváděly střídavě Terezín i Osvětim a datum kolísalo od června 1942 přes správný 3. listopad 1942 až po 8. listopad téhož roku.

Teprve nejnovější Lexikon české literatury, osobnosti, díla, instituce, díl 3. (M–Ř) Praha 2000, který podává zřejmě nejuplněnější výčet Mariovy literární tvorby, uvádí správné datum i místo: 3. 11. 1942, v Osvětimi.

Toto je dnes již definitivně potvrzeno úmrtním listem, který byl vydán v Osvětimi pod číslem 38650/1942 dne 10. 11. 1942 a který obsahuje i přesný čas Mariova skonu: ráno v 7 hodin 25 minut 3. listopadu 1942. Jako příčinu úmrtí eufemisticky uvádí sešlost věkem ("Altersschwäche"). V dopise z 30. 11. 1998 ředitelství Státního muzea Osvětim-Březinka zároveň uvedlo, že k J. Mariovi se v jejich fondech již nenalézají žádné další materiály. Dopis spolu s úředně ověřenou kopií úmrtního listu se nachází v osobním archivu autora.

- Údaj o datu úmrtí spolu s číslem úmrtního listu uvádí Sterbebücher von Auschwitz, Fragmente 3, ed. K.G. Saur, München- New Providence- London-Paris, 1995.
- 4) Pseudonym převzal od Jaroslava Nebeského (nar. 23. 5. 1871), který byl jako student práv členem literárně řečnického spolku Slavia a své drobné časopisecké příspěvky publikoval právě pod tímto pseudonymem. Naše kniha, 12, 1931, s. 189, Podobně J. Vopravil, Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře, Praha 1973.
- 5) Narodil se v působišti svého otce, knižecího horního rady Antonína Mayera v Novém Jáchymově. Do Rakovníka rodina Mayerova přišla těsně před Mariovým narozením v r. 1870.
- 6) SOA Praha, Sběrka matrik, ŘkÚ Rakovník, matrika narozených z let 1860–1872, i.č. 22. J. Maria se po celý život potýkal s defektem levého chodidla, které bylo kratší, s nevyvinutým palcem. Díky tomuto drobnému postižení zakusil zvláště při své cestovatelské vášni později mnohé obtíže.
- 7) Zmiňuje se o něm např. Josef Štěpánek, Velkostatek Křivoklát a jeho archiv, Sborník archivních prací, 25, 1975, s. 310, kde mj. uvádí, že v r. 1826 byl Antonín Mayer pověřen funkcí hutního a důlního ředitele, který za svého působení do r. 1862 zavedl „mnohé reformy a houževnatě bojoval s problémy, které se v provozu křivoklátských železáren v následujících desetiletích vyskytly“.
- 8) Bohuslav Herold, Droby vzpomínek na rakovnické domy a jejich obyvatele v 19. a 20. století, Rakovník, 1939. Vílu získalo po smrti Dr. Karla Mayera v r. 1912 město a adaptovalo ji pro hospodářskou školu. Za laskavé poskytnutí většiny informací o rakovnickém působení a ohlasu slavného spisovatele v rodném městě děkuji ředitelce Soka Mgr. R. Mayerové.
- 9) K. V. Zap (8. 1. 1812 – 1. 1. 1871), autor řady historických děl, především Českomoravské kroniky, která vycházela od r. 1862.
- 10) M. Navrátil, Almanach československých právníků (Životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby), sestavený k III. sjezdu čs. právníků v Bratislavě, Praha 1930, s. 282.
- 11) JUDr. František Ulrich se narodil v Hradci Králové 6. 2. 1859, v r. 1888 se stal tamtéž advokátem a v r. 1894 dokonce starostou města. Byl též literárně činný, M. Navrátil, Almanach českých právníků k prvnímu sjezdu českých právníků v Praze 1904, Praha 1904, s. 163. Stejný pramen uvádí i karlínského advokáta Františka Lokaye.
- 12) 27. 4. 1896 ve farním chrámu Sv. Jindřicha v Praze. Oddáni byli per delegationem farářem u Sv. Jindřicha a zapsáni byli rovněž v matrice oddaných farního úřadu Křivoklát. Otec nevěsty Zdeňky Fikarové byl JUDr. Karel Fikar a matka Arnoštka, roz. Kalinová z Jätensteinu. SOA Praha, Sběrka matrik, ŘkÚ Křivoklát, matrika oddaných z let 1835–1900, i.č. 11. S ohlasem sňatku a tužbami, které novomanželé do svého svazku vkládali, seznámil J. Maria čtenáře v předmluvě k závěrečnému dílu dramatické trilogie „V podvečer věku“ (vyšla v Lito-měřicích v r. 1898) věnovaného své manželce, v kterém vzpomíná na dubnové ráno r. 1896, kdy klečeli v chrámu Sv. Jindřicha v Praze a shodli se, že zvolí život prostý, život chudoby a prostoty, ale přitom intenzivní, neboť je lépe třeba jen chvíli „rvátí shůry paprsky slunce a pak třeba pro tento svět zapadnouti, než vykrajovati shnilé jablko a tloustnouti“.
- 13) Mariova kancelář sídlila v prostorách starobylého domu U Zlatého lva na Žižkově náměstí. Spolu s manželkou bydleli opodál, rovněž ve starobylém domě v Kotnovské ulici č.p. 173.
- 14) „Protože jsem od mládí lnul, ba vášnivě prahl po vzdělání a nespočet hodin strávil v křesle nad knihou nebo ve snění a přitom jsem měl i své povolání-nezbylo mi času pro život veřejný nebo družné chvíle v hostinci. Toto samotářství, přerušované dlouhá léta cestami do Prahy, kde jsem se vzdělával v divadlech a koncertech, vedlo nutně k tomu, že mě místní společnost, k níž jsem se obrátil zády nikoli z domýšlivosti, ale z touhy po sebezvzdělání – oplácela stejně.“ Na jiném místě svých pamětí uvádí: „Nemohu tedy Tábor ani vychvalovat ani tupit, pokud jde o to, jak se zde se mnou jednalo“, kdy hodnotí průběh afér, které pronásledovaly jeho literární dílo, zvláště pak Panstvo v taláru, kdy se jej proti veřejnému mínění zastal jeho přítel a kolega, rovněž tábořský advokát, sociolog světového jména Emanuel Chalupný, který zvrátil toto mínění příklonem na přítelovu stranu.

J. Maria měl samozřejmě řadu ctitelů a zvláště ctitelek, které dychtivě očekávaly jeho každé nové dílo a po čase byly ochotny akceptovat i ta nejchoulostivější místa jeho románů, jak dokládá zachovaná korespondence v jeho pozůstalosti v Husitském muzeu v Táboře. Za nevšední vstřícnost při jejím badatelském využití jsem povinován díky její správce paní B. Pražákové. Mnozí jej přímo vyzývali, aby pokračoval ještě ostřeji v tepání zlořádů a neřádstva ve státě a v různých jeho stavech. Společenský dopad Mariova díla tedy rozhodně nebyl zanedbatelný, jak ostatně svědčí i četné reedice jeho knih.

- ¹⁵⁾ J. Maria, Itálie, Vyškov 1925. Sám Maria průvodce považoval za své nejlepší literární dílo.
- ¹⁶⁾ S českou malířkou Zdeňkou Braunerovou, dcerou politika Františka A. Braunera, s kterou jej pojilo dlouholeté duchovní přátelství, podnikl ve 20. letech několik cest do Itálie. J. Maria byl jejím dlouholetým právním zástupcem a snažil se být jistou životní oporou této v praktických záležitostech nepříliš samostatné a jisté ženy. Rozloučil se s ní skvělou stejnojmennou monografií vydanou v Praze r. 1937, tři léta po umělcině smrti.
- ¹⁷⁾ V osobní pozůstalosti J. Marii uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále LA PNP) se nachází kartáčový obtah Mariovy nevydané autobiografie nazvané výstižně „Já“. Výtisk zřejmě pochází z daru jeho synovce Jiřího Mayera, jemuž jej předal neznámý sazeč těsně po Mariově zatčení, kdy musela být celá sazba rozmetána. Tento exemplář předal J. Mayer v r. 1969 nakladatelství. Blíže k tomu Jiří Mayer, Jaroslav Maria – spisovatel a dramatik. Nedatovaná kopie blíže neurčeného novinového článku (s největší pravděpodobností se jedná o Rakovnické listy) je uložena v Archivu Památníku Terezi (dále APT). Sběrka vzpomínek A 317/6–2. Ani v době Pražského jara však dílo nenašlo svého nakladatele.
- ¹⁸⁾ Sám Maria naznačuje, že k jeho jistému přehlížení a kritice přispělo jeho „umělecké“ samotářství a skutečnost, že nikdy nebyl v žádném literárním spolku, který by podporoval slabší a vyzdvihoval v tisku silnější osobnosti.
- ¹⁹⁾ Také toto dílo je projevem Mariova obdivu k výtvarnému umění a k umělci, jemuž je ochoten tolerovat jakékoliv výstřednosti ba zvrácenosti, nejsou-li samoúčelnými, ale slouží-li k vytvoření mimořádného díla. Řešení vzájemné provázanosti dobra a zla věnuje Maria ve své tvorbě obzvláštní pozornost a není zřejmě daleko od pravdy, uvažuje-li o jejich vzájemné podmíněnosti.
- ²⁰⁾ I jinak na Mariu přísný František Hampl toto dílo oprávněně ocenil. Dobrodružství Jaroslava Seiferta, Praha 1969, s. 153–161.
- František Götz hodnotí Mariu jako spisovatele soudních románů následovně: „Maria píše díla, v nichž zní důsledný studený výsměch všemu soudnictví, jež nechápe subtilit lidské duše, propadá zločinu, a bere na ně zcela mechanická sudidla podle náhodných nálad lidí – souců. Tento trapný nesouhlas mezi duší člověka a vyměřeným trestem zapaluje jeho fantasií. Tento kontrast mezi životním obsahem a právní formou dráždí ho k zbesilosti. Na tomto motivu vybíjí se jeho protispoločenský anarchismus.“ Básnický dnešek. Vývoj a perspektivy nové české poezie. Praha 1931, s. 125.
- ²¹⁾ Jiří Karásek ze Lvovic, Tvůrci a epigoni, Praha 1927, s. 159.
- J. Maria vidí v mnichovské tragédii a následném zániku republiky neštěstí, ale zároveň přirozenou odplatu za všechny hříchy a omyly uplynulých let, krátkozrakost a nekompetentnost zahraniční politiky. Nikoliv náhodou vstupuje 28. 11. 1937 do Vlajky. Zaplatil však pouze členský příspěvek za r. 1939 a téhož roku 18. září byl vyloučen. Bezpochyby patřil mezi tzv. starovlajkaře, s nimiž mohl nacházet společnou řeč mj. v příklonu k rukopisným falsům, i když nikoliv fanatickém, a rozhodně jej nemůžeme spojovat s lidmi typu Ryse-Rozsévače, kteří Vlajku ovládli pod názvem Vlajka-Český národně sociální tábor v době, kdy již Maria nebyl členem této organizace. Archiv Ministerstva vnitra Praha (dále AMV), kartotéka Vlajky.
- ²²⁾ Jan V. Novák s Arnem Novákem vykazují pro tento přístup mimořádné nepochopení, hovoří-li o Mariově exhibicionismu „zvláště ve výjevech pohlavnosti“. Podle nich totiž „...za básnické doklady dušezpytného jasnozření platí čtenář útrapou přivoděnou spisovatelovou zálibou v nechtutnostech...“. Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny, IV. přepracované a rozšířené vydání, 1936–1939, reprint Brno 1995, s. 970. Pravdě je blíže František Götz, když hovoří u Marii o neslučitelnosti lásky „jakožto roztouženého citu s projevem lásky

jakožto pozemského chtěje. Eros a Psyché nejsou tu určeni ke splnutí, leč k cizotě a odluce...". C.d. s. 189.

- ²³⁾ Opera byla v Národním divadle provozována v letech 1935, 1957–1959 a 1973–1974 (tehdy byla nastudována při příležitosti Roku české hudby). Poslední dvě nastudování provedl dirigent Jaroslav Krombholc. Je pozoruhodné, že první tři provedení, tedy včetně verze z r. 1957, režíroval Ferdinand Pujman a výpravu řídil Vlastislav Hofman, tedy lidé, kteří J. Mariu bezpochyby osobně znali. Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881–1893, Praha 1983. Ze stejného zdroje (a z fondu divadelních cedulí Archivu ND v Praze) víme, že v Národním divadle byla provedena celkem 3 Mariova dramata (Johanna Radimská, Má jest pomsta a Torquato Tasso). Tristan, který byl snad největším Mariovým dramatickým úspěchem, byl hran v r. 1915 v Divadle na Vinohradech.
- ²⁴⁾ AMV, fond 305–569–9. Výpověď vrchního sekretáře venkovské služebny gestapa v Táboře A. Giehla.
- ²⁵⁾ Husitské muzeum v Táboře (dále HM), Písemná pozůstalost J. Marii.
- ²⁶⁾ Osobní archiv autora.
- ²⁷⁾ HM, Písemná pozůstalost J. Marii, i.č. 173/1–8.
Jan Pinc v jednom z nemnoha článků o J. Mariovi publikovaných v poúnorovém období spojitost s K. Listopadem rovněž naznačuje. Nepodařilo se mi však dosud doložit jeho tvrzení, že J. Maria napsal dopis A. Hitlerovi, v němž žádal propuštění svého koncipienta z koncentračního tábora (přesněji by mělo být z Policejní věznice pražského gestapa v Terezíně). Rovněž není přesně tvrzení, že J. Maria zahynul v plynové komoře. LA PNP v Praze, Osobní pozůstalost J. Marii, Lidová demokracie, 5. 10. 1979. Tyto údaje nekriticky přejímá Milena Lenderová, Zdeňka Braunerová, Praha 2000, s. 212.
- ²⁸⁾ AMV, fond 325–2–6, s. 30, též SÚA, fond 114–10–1 s. 67 (seznamy popravených během druhého stanného práva).
V Památníku Terezín se ke K. Listopadu podle sdělení M. Langhamerové, které tímto děkuji za laskavé vyhledání a poskytnutí všech materiálů k Mariovu terezínskému pobytu, nenacházejí žádné bližší údaje.
- ²⁹⁾ Jiří Mayer, Jaroslav Maria. Věstník muzejního spolku královského města Rakovníka a politického okresu Rakovnického, Rakovník 1946, sv. 31, s. 72–74. Ve srovnání se vzpomínkami Mariovyh spolupůvčů však obsahuje nesrovnalost ohledně jeho dalšího osudu. Podle J. Mayera byl Maria ihned převezen do Terezína, přesněji však je verze, podle níž zůstal v Táboře až do skončení stanného práva začátkem července. Za datum úmrtí svého milovaného příbuzného pak považuje 4. říjen 1942.
Za zmínku stojí hodnocení Mariova díla, s nímž nezbývá než souhlasit: „Jeho romány s justičními náměty obnažují s bolestným odhodláním vše, co dosud bylo skrýváno a vyrůstají svojí strukturou do výše téměř nedohledné.“
JUDr. Jiří Mayer se narodil v Praze 23. 7. 1902 a zemřel tamtéž 18. 1. 1984. V době Mariova zatčení byl soudcem v Praze. Byl též literárně činný. Napsal několik románů, u jejichž kolébky stál právě J. Maria. Blíže o jeho díle např. J. Kunc, Česká literární bibliografie 1945–1963 (A–M), Praha 1963. A dále Lexikon, c.d. s. 182–183.
- ³⁰⁾ Mariův pobyt v Terezíně je prokazatelně doložitelný podle knihy lékařů již k 15.7., kdy mu byla, podobně jako 30. 7., podána jodová tinktura. APT, S, Malá pevnost č. 8839.
APT, Sbírká vzpomínek č.773, vzpomínky Mariána Kosobuda: „Se mnou na cele byl spisovatel Jaroslav Maria, který si mně velmi oblíbil. Leželi jsme vedle sebe. Byl to starý, trochu roztržitý pán, zamýšlel napsat knížku o poměrech v Terezíně...V době svého věznění v Terezíně byl zaměstnán ve škrabárně brambor.“ Zaměstnání J. Marii při škrábání brambor v Terezíně potvrzuje i Ladislav Faltus, APT, Sbírká vzpomínek, č. 722.
Podle svědectví Adolfa Bureše byl J. Maria na cele č. 3 a věznění snášel velmi těžce. Jistá úřednice na gestapu mu snad měla slíbit brzké propuštění, což jej udržovalo při lepší náladě. Místo propuštění byl však „poslán do Osvětimi, kde pak byl umučen“. APT, Sbírká vzpomínek č. 1281.
Podle svědectví Františka Kolenčíka byl J. Maria v Terezíně v cele č. 24. Starší spolupůvční mu

sdělili, že je toten, co napsal Panstvo v taláru. Už je nějaký starý a má nějak zmrzačené nohy, tak ho na práci neženou, zametá a uklízí celu". APT, Sběrka vzpomínek č. 569.

- ³¹⁾ Jednou po návratu vězňů z práce dozorcí Neubauer a Royko chtěli zjistit údajného zloděje zeleniny z terezínské zahrady. „Tloukli a řezali nás všichni. Nejvíce řezal Royko bejčákem s koženým pytlíkem písku na konci. ...Nová řežba mocnější. Neušel jí ani starý spisovatel Maria-Mayer z Tábora. Byl chudák opět vedle mne a pro vadné nohy a stáří nevydržel dělat dřepy takovou dlouhou dobu. Chytil se mne a padal na ruce. Byl bit...Pumpování dřepů změnili v podpor ležmo na rukách a nová řežba a častější...Spisovatel Mayer nařikal, že nemůže. Radil jsem mu, aby, až od něho dozorce odejde, zůstal ležet na zemi a začal cvičit, až se k němu přiblíží. Týrali nás dlouho." Utrpení učinil přítrž známý dozorce – lidumil Hohaus. APT, Sběrka vzpomínek, č. 569, Fr. Kolenčík.
- ³²⁾ Na poslední měsíce Mariova života vzpomíná jeho spolutrpitele Karel Hrabě, který byl spolu s J. Mariou 8. července transportován z Tábora přes Prahu do Terezína, Hlas Vysočiny, roč. 2. 11.12. 1947, Pelhřimov. Opis článku uložen v APT, č. 317/6–1. Uvádí, že J. Maria byl v Terezíně ubytován na cele č. 24 a potvrzuje jeho zaměstnání v bramborárně. Přibližuje nám poslední dny Mariova života na „Krankenrevieru", ale jeho skon umisťuje na konec října 1942. Rovněž jím uváděné datum Mariova příjezdu do Osvětimi je třeba částečně korigovat. Dne 5. září 1942 podle osvětimského Kalendária žádný transport nepříjel. Nejbližší transport, kterým mohl přijet, je sběrný transport 137 mužů a žen 4. září. Toto datum můžeme považovat za den Mariova příjezdu do Osvětimi. V úvahu snad také připadá transport 1. září, v němž byli prokazatelně vězni odesláni pražským gestapem, tedy i vězni z Policejní věznice gestapa Malá pevnost Terezín, Danuta Czech: Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz, Państwowe Muzeum w Oświęcimiu-Brzezince 1992.
- ³³⁾ "Je nesporno, že soud budoucích generací docení to, čemu odepřela uznání přítomnost." J. Mayer, Jaroslav Maria, c.d. s. 73.

Jaroslav Maria

Dalibor Státník

Resume

The Czech writer Jaroslav Maria, official name JUDr. Jaroslav Mayer, was born on February 24, 1870, in Rakovník, in the family of an attorney-at-law, JUDr. Karel Mayer. After graduating from high school in 1888, he studied law at a Czech university. Following his bar examination, he took a position as a legal assistant at his father's office in Rakovník, later on in Hradec Králové, and finally in Prague, where he married in 1896, becoming a court clerk in Česká Lípa shortly thereafter. After staying with the court for only a short period, he established his own law office, first in Křivoklát, and from there he moved to Beroun in 1903, and to Tábor in 1908, where he settled permanently until his arrest in June 1942.

Initially, strongly influenced by the contemporary *fin-du-siecle* trend in Bohemia, whose followers formed a circle called *Moderní Revue*, J. Maria concentrated primarily on drama as a genre. He retained his playwright style even later on when he switched to literary forms of writing, in which he, however, no longer responded to any of the new trends of the Czech Republic. He never condoned its political system or the negative developments arising therefrom, subjecting them to sharp criticism in many of his subsequent writings.

Maria's works demonstrate a remarkable continuity and resistance to modern trends, both in content and form, which makes him a particularly interesting and noteworthy writer in retrospective.

In his works, J. Maria focuses on three main themes: justice, diplomacy and politics, and eroticism. In his time, he was a well known and widely read author, whose openness regarding sexual matters would often shock the public in those days. His novels on the subject of life at the court, which he knew so well, are still captivating to today's readers. Their thrilling plots and uncompromisingly tragic climaxes, as well as their perfect plot structure resemble *The Process* by F. Kafka, who was also a lawyer by profession and, like J. Maria, was confronted with disabled laborers and their often fruitless petitions for indemnification for work injuries they had suffered, showing sympathy for the humiliated and the poor, which is so typical for J. Maria, too.

J. Maria was a passionate admirer of the Italian Renaissance, taking frequent and extensive trips to Italy. He compiled his experiences in this country in an excellent guidebook on Italy – a magnificent piece of literature and art history enthusiastically describing the charms of Italy to an extent unmatched in Czech literature to date.

J. Maria led the rather ordinary life of a village lawyer. However, his stereotypical lifestyle was greatly enriched by his poetic enthusiasm, Italian travels, and regular visits of the Bayreuth Music Festivals – since he was a passionate “Wagnerian”. He never engaged in political or social life, with the exception of his close and regular contacts with the cultural elite of the time.

Despite his unassuming lifestyle, merciless fate caught up with him. During the second martial law period following the assassination attempt on R. Heydrich, he was arrested as part of an anti-intelligentsia raid and incarcerated at the Terezín Small Fortress, from where he was taken, in September 1942, to Auschwitz. The aged artist was deteriorating rapidly, both physically and mentally, throughout the ordeal – under conditions he seemed to have foreseen in his earlier novel from a prison environment titled “Hell” – until death released him on November 3, 1942.

Although quickly forgotten after 1945, Maria's personality, life, and works deserve attention today, perhaps even more than before, because the present resembles Maria's time in more ways than one. May this modest contribution help today's generation acknowledge his legacy.

Jaroslav Maria

Dalibor Státník
Resumé

Der tschechische Schriftsteller, dessen eigentlicher Name JUDr. Jaroslav Mayer war, wurde am 24. 2. 1870 in Rakovník, in der Familie des Advokaten JUDr. Karel Mayer geboren. Nach Studien am Gymnasium, die er in Prag im Jahr 1888 mit der Matura beendete, studierte er eine Stellung die Rechtswissenschaften an der tschechischen Universität. Nach dem Doktorat im Jahr 1893 trat er als Konzipient bei seinem Vater in Rakovník, später in Hradec Králové und in Prag an, kurz nach seiner Verehelichung im Jahr 1896 wurde er Gerichtsadjunkt in Böhmisches Leipa. Bald verliesser seinen Posten bei Gericht und eröffnete eine selbständige Advokatenkanzlei, erst in Krivoklát, nach 1903 in Beroun und seit 1908 in Tábor, wo er sich dauernd niederliess und eine Advokatenkanzlei bis zu seiner Verhaftung im Jahr 1942 besass. J. Maria widmete sich anfangs fast ausschliesslich dem Drama, das von zeitgenössischen Strömungen des Fin de siècle beeinflusst war und die sich um die Zeitschrift „Moderní revue“ konzentrierten. Ähnliche Merkmale wies auch sein späteres beletristisches Werk auf, das nicht mehr auf neue Kunstströmungen in der neuen Republik reagierte. Mit ihrem politischen System und dessen negativen Begleitumständen söhnte er sich niemals zur Gänze aus und in seinen zahlreichen Büchern übte er grundsätzliche Kritik.

Das Werk Marias zeichnet sich durch bemerkenswerte Kontinuität aus, die, was Inhalt und Form anbelangt, modischen Trends nicht unterlag, was ihn nach einem gewissen Zeitabstand als interessanten und bemerkenswerten Autor erscheinen lässt.

J. Maria widmet sich in seinem Werk drei wichtigen Themen: der Justiz, der Diplomatie und der Erotik. Zu seiner Zeit gehörte er zu den bekanntesten und viel gelesenen Autoren und durch seine Offenheit in sexuellen Fragen schockierte er die damalige Öffentlichkeit. Bis zum heutigen Tag sind seine Romane aus dem ihm wohlbekannten Umfeld des Gerichts äusserst beeindruckend und die mit ihrer mitreissenden Handlung, der Unerbittlichkeit ihres tragischen Höhepunktes und ihrem gesamten Aufbau an den „Prozess“ von Franz Kafka erinnern. Auch Kafka war Jurist und übte ähnlich wie J. Maria einen zivilen Beruf aus, wobei er mit betroffenen Arbeitern und deren häufig erfolglosen Ansuchen um Unfallentschädigung konfrontiert wurde, wodurch er ein Gefühl für arme und erniedrigte Leute kennenlernte, was so typisch für J. Maria ist.

J. Maria gehörte zu den leidenschaftlichen Bewunderern der italienischen Renaissance. Er unternahm lange Reisen nach Italien, deren Ergebnis ein ausgezeichnete Reiseführer war, ein hervorragendes literarisches und kunstgeschichtliches Werk, das auf erschöpfende Art und auf eine in der tschechischen Literatur unübertroffene Weise die Schönheiten Italiens besingt.

Das Leben J. Marias verlief dem Anschein nach in alltäglichen Bahnen, als Stereotyp des Lebens eines Advokaten auf dem Lande, welches von dichterischem Entzücken, seinen Reisen nach Italien und regelmässigen Besuchen der Bayreuther Festspiele unterbrochen wurde, denn er war ein leidenschaftlicher Wagnerianer. In keinster Weise engagierte er sich politisch oder gesellschaftlich, wenn man von seinen engen und regelmässigen Kontakten zur Kulturelite seiner Zeit absieht.

Trotzdem ereilte ihn ein unerbittliches Schicksal. Während des zweiten Standrechts, nach dem Attentat auf R. Heydrich, wurde er im Rahmen eines gezielten Schlasses gegen die Intelligenz verhaftet. Er blieb zwar am Leben, wurde aber in die Kleine Festung eingeliefert und zu Beginn des Jahres 1942 nach Auschwitz deportiert. Dort unterlag der bereits alte Künstler körperlich und seelisch dieser Hölle. („Hölle“ hiess einer seiner Romane aus dem Milieu eines Gefängnisses. Am 3. November 1942 befreite ihn der Tod.)

Marias Persönlichkeit, sein Leben und sein Werk wurden nach 1945 bald vergessen, aber es verdient noch heute und möglicherweise heute mehr als je Aufmerksamkeit, denn die heutige Zeit ähnelt in vielem der Zeit Marias. Dieser bescheidene Beitrag sollte zu diesem Ziel beitragen.

Nr. 32650/1942

1134

Auschwitz, den 10. November 1942

Der Schriftsteller Jaroslav Mayer

katholisch

wohaft Tabor, Gotnowske 173

ist am 3. November 1942 um 07 Uhr 25 Minuten

in Auschwitz, Wessernstrasse verstorben.

Der Verstorbene war geboren am 24. Februar 1870

in Hekonitz

(Standesamt Nr.)

Vater: Karl Mayer, zuletzt wohhaft in Prag

Mutter: Františka Mayer geborene Grimm, zuletzt wohhaft
in PragDer Verstorbene war — nicht — verheiratet mit Zdenka Mayer geborene
PikarEingetragen auf mündliche — schriftliche Anzeige des Arztes Doktor der
Medizin Kitt in Auschwitz vom 3. November 1942

D. Anzeigende

Vorgelesen, genehmigt und unterschrieben

Die Übereinstimmung mit dem
Erstbuch wird beglaubigt.

Auschwitz, den 10. 11. 1942

Der Standesbeamte
In VertretungDer Standesbeamte
In Vertretung
Quakerneck

Todesursache: Altersschwache

Eheschließung des Verstorbenen am in

(Standesamt Nr.).

OČIMA VZPOMÍNEK

Odešel Miroslav Kárný

Na počátku května tohoto roku zemřel po dlouhé nemoci Miroslav Kárný, historik, jehož jméno bude trvale spojeno s rozvojem historiografie období nacistické okupace a terezínských studií v naší zemi. Jeho články se často objevovaly i na stránkách tohoto časopisu, v jehož redakční radě po řadu let působil.

Již v době středoškolského studia ve 30. letech se stal redaktorem časopisu pražského Akademického gymnázia a v novinářské činnosti pokračoval i později, v době svého studia historie a češtiny na filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Po 17. listopadu 1939 pracoval jako zemědělský dělník, o dva roky později byl povolán do pověstného komanda výstavby, prvního transportu židovských mladých mužů, kteří 24. listopadu 1941 dorazili do Terezína, aby zahájili práce na přeměně tohoto města v koncentrační tábor pro židovské vězně. V Terezíně se zapojil do odbojové činnosti a po dva roky vydával ručně rozmnožovaný ilegální časopis „Přehled“, přinášející především zprávy o vývoji na frontách války a úkolech odboje proti okupantům. K jeho spolupracovníkům v Terezíně patřila i jeho budoucí životní partnerka Margita, která se stala jeho pevnou oporou a spolupracovnicí.

Na podzim roku 1944 byli oba deportováni do Osvětimi a odtud později do Kauferingu a Landsbergu, kde pracovali na výstavbě bunkrů, v nichž měly být vyráběny německé stíhačky. Po osvobození v Allachu, pobočném táboře koncentračního tábora Dachau, se M. Kárný znovu vrátil k práci redaktora. Na počátku 50. let byl v souvislosti s kampaní boje proti tzv. sionistickému spiknutí propuštěn z redakce Rudého práva, kde pracoval, a teprve o rok později mohl být zaměstnán jako úředník v kladenských železárnách. Již v této době se začal věnovat výzkumné činnosti a s dalšími spolupracovníky napsal svou první historickou studii „Sto let kladenských železáren“, která se stala zakladatelskou v oblasti dějin závodů. Ne náhodou se proto později stal předsedou Československé komise pro dějiny závodů.

Na sklonku padesátých let se znovu vrátil k práci novináře a významně se angažoval v době nazrávání i samotného průběhu „pražského jara“. Proto musel po roce 1968 definitivně novinářskou profesi opustit a až do svého odchodu do důchodu v 70. letech pracoval znovu jako úředník.

Odchod z pracovního poměru znamenal pro M. Kárného opak odpočinku. S obrovskou pílí se začal věnovat své původní profesi historika a uveřejňovat články o historii terezínského ghetta, koncentračního tábora v Osvětimi, systému nacistických koncentračních táborů, hospodářském koncernu SS, problematice pracovního nasazení vězňů a systému „Vernichtung durch Arbeit“, „konečném řešení židovské otázky“, „generálním plánu Východ“, německé oku-

pační politice v protektorátu a řadě dalších témat. Uvádět třeba jen výběrovou bibliografii jeho historických prací by téměř vyžadovalo samostatnou stať. Třebaže své jméno nikdy neozdobil vědeckými predikáty, početnost, ale především odbornou erudovanost jeho prací by mu mohl závidět ne jeden vědecký tým. Přes minimální publikační možnosti se stal autoritou uznávanou doma i v zahraničí. Nikdy však neopomenul připomínat nezastupitelnou úlohu, kterou v jeho odborné práci sehrála manželka Margita, která byla spoluautorkou, dokumentátorkou a první oponentkou všech jeho prací.

Rok 1989 znamenal pro M. Kárného jak uvolnění prostoru pro prezentaci jeho výzkumné práce, tak pro jeho aktivity osvětové a organizátorské, jimiž chtěl přispět k uctění odkazu obětí genocidy Židů v naší zemi. Byl autorem myšlenky na založení Tereziánské iniciativy jako mezinárodního sdružení bývalých vězňů tereziánského ghetta a jedním z jejích deseti zakladatelů. Toto sdružení vykonalo a koná rozsáhlou činnost, která podporuje výzkum a prezentaci dějin tereziánského ghetta, jakož i vzdělávání o holocaustu a jeho průběhu na území českých zemí. Všestranně také podporuje aktivity Památníku Terezín. Je třeba připomenout, že manželé Kárných se výrazně podíleli na vybudování stávající expozice Muzea ghetta v Terezíně i přípravě jeho expozice budoucí, účastnili se zajišťování vzdělávacích programů Památníku Terezín a organizace několika mezinárodních vědeckých konferencí, které se v Terezíně v 90. letech uskutečnily. M. Kárný byl rovněž otcem myšlenky zřízení Nadace Tereziánská iniciativa, později transformované na Institut Tereziánské iniciativy, která se stala významným centrem výzkumné a osvětové činnosti. Sám byl vedoucí vědeckou a organizátorskou silou této instituce, podporující mj. řadu projektů Památníku Terezín, dalších institucí a jednotlivých odborníků zabývajících se tereziánskými studii, a garantem zřízení databáze bývalých vězňů tereziánského ghetta.

Skutečný monument představuje Kárného ediční činnost, z níž připomeňme zejména vydávání sborníků Tereziánské studie a dokumenty, které vycházejí německy od roku 1994 a česky od roku 1996, jakož i tři díly Tereziánské pamětní knihy.

V předmluvě ke své stěžejní publikaci „Konečné řešení. Genocida českých Židů v německé protektorátní politice“ M. Kárný napsal, že ji věnuje svému bratru Zdeňkovi, se kterým se při selekci v Osvětimi nestačil ani rozloučit. Článek, který následuje po těchto řádcích a je jednou z posledních prací M. Kárného, pojednává právě o něm. Pro něj i pro všechny ostatní oběti nejstrašnějšího zločinu v novodobých dějinách lidstva, ale i pro nás ostatní vykonal M. Kárný dílo, které nebude zapomenuto.

Vojtěch Blodič

TVÁŘ Z FOTOGRAFIE

Miroslav Kárný

Tu fotografii pořídil neznámý fotograf 15. března 1939. V těch dvaceti či o něco více tvářích zřetelných na obrázku je obsažena výpověď o tom, jak český národ vítal příchod německých okupantů do Prahy. Smutkem i hněvem, zoufalstvím i vzdorem, slzami i vztyčenou pěstí, vypověděním boje. Jen tváře přihlížejících strážníků nevyjadřují vzrušení.

Dokumentárnost této fotografie je tak silná, že byla nesčíslněkrát publikována. Sešel jsem se s ní mnohokrát v historických publikacích vydaných v nejrůznějších zemích světa, v muzeích Terezína, Osvětimi, Dachau i jinde. Pohlédly na ni desetitisíce. Leckomu z nich se do vědomí vryla některá z těch zvlášť výrazných tváří na fotografii, bezejmenných tváří. Tváře pochopitelně jména mají, lidé je jen vždy neznají.

Uprostřed fotografie stojí chlapec hluboce oťřesený tíhou, která toho dne dopadla na českou zemi a na jeho patnáct let. Jeho tvář je potíštěna bolestí, zoufalství je v jeho očích, ve sklonění hlavy, ve skleslých ramenou. Nezvedá pěst, jen svírá před sebou ubohou tašku, snad jako štít, snad jako kotvu.

Co dělal proti ranám osudu, když mu bylo patnáct let?

Narodil se v Praze 20. června roku 1924.

V pasu je zapsáno, že obličej má podlouhlý, oči i vlasy hnědé a že je bez zvláštního znamení.

Pas mu vydalo policejní ředitelství v Praze 25. března 1939. Dvacet osm stránek, určených pro záznamy o zahraničních cestách, zůstalo nepopsáno. Pasu nikdy nepoužil, i když jednu zahraniční cestu přece jen uskutečnil.

Byl studentem kvarty klasického Akademického gymnázia v Praze. Dochovala se dvě čísla časopisu *Pochodeň*, který vydávala jeho třída a jehož byl jedním ze zakladatelů. První je z listopadu 1937 a druhé z května 1939. V tom druhém je jeho příspěvek s názvem Pletu. ...

Pozoruje, jak z míhání jehlic přibývá ok a ubývá vlny z klubka. „Klubko – toť budoucnost. Jak jsou ta vlákna v něm složitě navinuta jedno před druhé! Jejich složení je nemožno uhadnout! A my všichni stále pleteme, oko za okem, den po dni blížíme se smrti. Nedáš pozor – a očko ti unikne, v pletivu je mezera. Při příští jehlici to ještě můžeš vytáhnout, ale znát to bude. Lehkomyslně necháš dojít k zamotání vlny – stojíš před problémem.

Špatná vlna – špatné pletení – špatný život. A mnohdy upleteš několik řad, vlna je přetržena rukou Osudu.

Jen pletme pilně, jak studenti, tak všichni občané, poctivě a trpělivě tak, aby nikde nevznikly mezery. Každý své vlákno, a popřejme Osudu rozhodnutí, kdy má být klubko u konce. Neboť potom budeme moci odevzdat další generaci pevnou látku.“

Co dělal v patnácti letech v Protektorátu Čechy a Morava židovský chlapec, aby odevzdal další generaci pevnou látku?

Především bojoval o své vzdělání.

Podle školních vysvědčení nepatřil k nejlepším žákům, ale byl mimořádně inteligence i houževnatosti a výrazného odborného, vědeckého zájmu. Jeho láskou byla věda o přírodě.

Jednoho dne mu sdělili, že bude nutné, aby opustil gymnázium, neboť jeho rodiče a prarodiče neodpovídají požadavkům Adolfa Hitlera a říšského protektora svobodného pána Konstantina Neuratha.

Pátou třídu, kvintu, vystudoval alespoň jako privatista, současně už pracoval jako zahradnický učeň. Spolu s vysvědčením z kvinty dostává i vysvědčení z prvního ročníku učňovské pokračovací školy zahradnické v Praze. Konec studia?

Nevzdává se. Pracuje dál jako zahradnický učeň a současně se připravuje, aby mohl být přijat na vyšší školu ovocnicko-vinařskou a zahradnickou na Mělníce.

Nebylo to bez komplikací. Zahradník, u kterého pracoval, se pokoušel vydírat a odvolal vynikající vysvědčení, které mu vystavil. Potom pomohl jiný zahradník, ale nakonec bylo vše marné. I v mělnické škole byl vyhlášen numerus nullus pro židovské žáky.

Byl dlouho nemocen, týraly jej vyčerpávající horečky. Hluboce prožíval tragédie, zasahující jeho rodinu i jeho vlast. V jednom svém dopise bilancuje rok uplynulý před svými šestnáctými narozeninami: „Co se za to jedno léto změnilo, co jsme prožili, oč jsme v své duši a srdci vyspěli, to se nedá v dopise, ba ani v celé knize vypsát. Byl to neustálý bleskový pás, který nám nedopřál ani minutku odpočinku. Událo se tolik věcí, a ať mají mezi sebou souvislost, člověk se s tolika změnami nemůže vypořádat.“

Pracuje jako zahradník, ale především studuje. Učí se řeči, zdokonaluje se v němčině, učí se rusky a anglicky. Z hrstky dochovaných dopisů a konspektů prostudované četby, je zřejmá šířka a hloubka jeho zájmu. Píše profesorovi B. Němcovi, vědci světového významu, a prosí jej o radu. Ten skutečně odpovídá vlastnoručním dopisem neznámému židovskému chlapci v dubnu 1942: „Kdybych Vám měl odpovědět podrobněji na Vaše otázky, musel bych napsat celou knížku.“ Odkazuje ho na konkrétní vědeckou literaturu. Radami profesora Němce se již řídit nemohl. Byl krátce poté – 20. července – deportován do terezínského ghetta.

Klubko života téměř všech terezínských vězňů bylo blízko konce, ale tento chlapec toužil odevzdat budoucnosti onu pevnou látku bez ohledu na to, kdy vlákno jeho života bude přetrženo. Zapojuje se do odbojových aktivit terezínské komunistické organizace.

Podmínky odboje vězňů v koncentračních táborech byly specifické a jeho možnosti omezené. Mezi nimi byl zvlášť důležitý zápas o to, aby uprostřed táborové bídy, hladu, trýzně, ponižování, v extrémně dehumanizovaném světě SS

zůstala zachována vnitřní důstojnost jejich vězňů, o kterou je jejich vězňitelé chtěli všemi krutými způsoby připravit, a aby nebyla rozvrácena solidarita vězňů, systematicky rozvrácená rafinovaným táborovým systémem, v němž život vězně měl být zachraňován především na úkor ostatních vězňů. V tomto zápasu právě mladí vězňové v strukturách odbojových organizací sehráli mimořádnou úlohu.

Pracuje jako dělník, ale nezapomíná na svou lásku, na svou vědu o přírodě. Z předlouhého seznamu stovek lektorů, který se Jeleně Makarové (izraelská historička) podařilo zaznamenat, byl nejmladší. Tématy jeho přednášek, zaznamenaných v březnu 1944, byly: Věk objevů, Rozmnožování v botanice, Zázračný svět rostlin a Divy v říši zvířat. Žil však v říši, která se nazývala Třetí.

28. září 1944 byl vypraven spolu s dalšími 2498 terezínskými vězni transportem údajně na pracovní nasazení v nově budovaném pracovním táboře. Nedělal si iluze, ale naděje skutečně umírá poslední.

V nákladním vagóně, napěchovaném osmdesáti či dokonce devadesáti dalšími vězni a jejich zavazadly, dojel uprostřed příští noci na rampu v Birkenau. Ve světle reflektorů procházelo 2499 vězňů kolem esesáckého důstojníka, který je na základě letmého pohledu třídil. Jedny posílal nalevo, jiné napravo.

Vězeň, kterému bylo 20 let, 3 měsíce a 9 dnů byl poslán nalevo. Nebyl zvláštní silák, ale byl zdravý, zdatný, dobře rostlý, na fyzickou práci zvyklý. Důstojníkovi SS, německému lékaři, stačilo několik vteřin, aby rozhodl mezi životem a smrtí. V plynové komoře Birkenau ukončil svůj život mladý, nadějný vědec Zdeněk Kárný.

Pohledte ještě jednou na jeho tvář na fotografii, na tvář patnáctiletého chlapce. Zbývalo mu tehdy, 15. března 1939, jen ještě pět a půl let, než klubko jeho života bylo u konce. Neprožil je v zoufalství, ale v boji.

Sepsal jeho bratr, který se s ním na rampě v Birkenau nestačil ani rozloučit.

Praha v den okupace 15. 3. 1939. Zdeněk Kárný – zoufalý chlapec stojící na ulici mezi dvěma četníky (první zleva)

Vzpomínky na ghetto Terezín a na časopis „Domov“

Martin Glas

I. Jak si pamatují pobyt v Terezíně

Mhavě si pamatují, jak jsme jednou v dubnu roku 1942 seděli doma u večeře, když zazvonil zvonek u dveří a přinesli nám obálku do transportu do Terezína. Měli jsme se dostavit 16. dubna k odjezdu do Terezína, nikoliv však jako ostatní na shromaždiště transportů v Praze v pavilonech na výstavišti u Veletržního paláce, ale do úřadovny gestapa ve Střešovicích. Měli jsme výjimečně povolení jet na zadní plošině posledního vlečného vozu tramvaje, protože v té době už židé měli zakázáno tramvají jezdit. S sebou jsme každý směli vzít padesát kilo zavazadel, z toho část jsme si každý nesli, ostatní nám odvezli.

Maminka uschovala u naší známé naše doklady, pár rodinných fotografií, ústřížek mých blond vlasů z dětských let (v té době jsem už měl vlasy tmavé, dnes nemám skoro žádné). A hlavně rodinný šperk, který podle ústního podání zhotovil jeden z rodiny Glasů – zlatník – počátkem 19. století jako svatební dárek pro svou dceru, aby ho zase dala své dceři ke svatbě. Od té doby ale už žádná děvčata u Glasů nebyla, až moji dva synovci mají po jedné dceři a také já mám vnučku. Já jsem si uschoval dřevěného ježka v kleci, hru „patnáctku“ a pytlík kuliček. Tyhle věci jsme si po návratu z Terezína zase vyzvedli a mám je dodnes.

Všechno ostatní, také krásné velké loutkové divadlo s osvětlením, které mi asi tři roky předtím zhotovili tatínek s bratrem, loutky k němu a také loutkové hry, které tatínek napsal, zůstalo v bytě a už jsme naše věci nikdy neviděli.

Židé se mohli „konečnému řešení židovské otázky“ vyhnout jen včasnou emigrací. Ne každý měl k tomu dost odvahy nebo prostředků. Někteří poslali včas do zahraničí své děti, jiní naopak odjeli sami a chtěli, až se v cizině uchytí, poslat si pro děti. Mnozí se báli opustit svůj majetek a doplatili pak na svou starostlivost životem. Já jsem po válce pociťoval k nemovitému majetku přímo fyzický odpor a dlouho jsem nechápal, kde se ve mně vzal – vybudil se ve mně z maminičina opakovaného vyprávění o tom, jak se kdo bál přijít o svůj majetek, až nakonec přišel o svůj život.

Maminka byla na podzim roku 1938 v Anglii na návštěvě své sestry, která tam emigrovala se svou rodinou. Při přechodu hranic se s ní dal do řeči britský pohraniční úředník a vyzval ji, aby se domů nevracela, že to tady špatně dopadne. Maminka odpověděla, že má doma rodinu a úředník jí tedy řekl, aby se pro ni vrátila a všichni jsme přijeli do Anglie. Na to maminka namítla, že nemáme žádný majetek a nemáme tedy z čeho bychom v Anglii žili. K tomu jí úředník řekl, že by tam přece mohla pracovat.

Když se maminka vrátila do Prahy, zjistila, že jí úředník dal do pasu povolení k práci! Tatínek ale emigraci odmítl s tím, že se nenechá svou ženou žít v a že Anglie a Francie nás neopustí.

Po 15. březnu 1939, kdy bylo jasné, že nám naši Spojenci už nepomohou, hledali naši možnosti emigrace. Maminka chodila do kurzu k cukráři, tatínek se učil v kurzu pedikúry.

Pořídil si dokonce speciální kožený kufřík s výbavou pro pedikúru. Kufřík i výbava přežily celou válku a dodnes z ní používám kleštičky na nehty. Kufřík posloužil už mému synovi pro uschování pastelek a barev a funguje tak dál pro naše vnuky.

Když tatínek pátral po způsobu emigrace, zjistil, že protože se narodil v Terstu, který kdysi patřil Rakousku-Uhersku, ale po první světové válce připadl Itálii, má pro USA italskou vystěhovaleckou kvótu, a že bychom se proto mohli do USA okamžitě vystěhovat – jen potřebujeme, aby za nás v USA někdo složil kauci, z níž bychom mohli žít, kdyby tam tatínek nenašel práci. My jsme v USA nikoho k tomu ochotného neznali, a tak tatínek napsal La Guardiovi, starostovi New Yorku, který byl původem italský žid. Ten mu odpověděl, ale napsal, aby se tatínek nezlobil, že mu nemůže pomoci, protože by ho proto voliči v příštích volbách třeba už nezvolili. Tak jsme tady zůstali.

Náš transport byl velmi malý, tehdy označený EZ (Einzelreisende – jednotlivě cestující); celkem nás bylo dvacet osm, sami bohatí židé, my jsme byli mezi nimi výjimkou, protože jsme neměli majetek žádný. Přidělili každému transportní číslo, pod kterým jsme pak byli po celou dobu v Terezíně – tatínek měl číslo EZ 21, bratr EZ 22, maminka EZ 23 a já EZ 24. Naši mi pořád opakovali, že si to označení musím zapamatovat, moc mi nevěřili, ale já si je samozřejmě pamatuji celý život. Transportní číslo bylo důležitější než všechny ostatní osobní údaje. (Až po válce jsem zjistil, že správné označení našeho transportu je vlastně ST a podle seznamu transportů v expozici Muzea ghetta v Terezíně 16. 4. 1942 do Terezína žádný transport nepřišel – ale my jsme tam opravdu v ten den přijeli a já mám na to potvrzení!)

Naši přemýšleli, proč jsme se dostali do zvláštního transportu bohatých židů, kteří si to privilegium zaplatili majetkem a napadlo je, že to možná zařídil tatínkův známý z předválečného německého mužského pěveckého sboru, kterého předtím tatínek viděl na gestapu při registraci židů a poznali se, i když spolu samozřejmě nemohli mluvit.

Při kontrole na gestapu nás úředník vyzval, abychom předložili naše šperky a hodinky. Já jsem odevzdal své hodinky, které jsem předtím dostal k desátým narozeninám od maminky, ale dlouho jsem se z nich neradoval. Zmizely v zásuvce spolu s ostatními cennostmi – gestapák nám je prostě ukradl.

V poledne jsme dostali oběd a potom nás policejní vězeňské auto odvezlo na tehdejší Hyberské nádraží (dnes Masarykovo), odkud jsme odjeli normálním osobním vlakem na trati Praha – Ústí nad Labem ve vyhrazených oddílech za doprovodu gestapáků do železniční stanice Bohušovice nad Ohří. Odtud jsme pak odešli do Terezína pěšky, zavazadla asi vezli na vozech. V Terezíně jsme přišli do tzv. „šlojsky“ v Magdeburských kasárnách.

Zde jsem se já – dosud rozmazlený jedenáctiletý kluk – setkal s prvním ná-

razem drsné terezínské reality, která naštěstí měla nakonec pro mě pozitivní důsledek. V Magdeburských kasárnách byly tehdy ještě latríny z dob Marie Terezie, kdysi na svou dobu jistě velmi „solistikované“, ale pro mě nepříjemné. Byly to rozměrné roury o průměru snad třičtvrtě metru, procházející kasárnami přes všechna tři podlaží. Roury se v každém podlaží rozšířily do dvoumetrových trychtýřů, na nichž byly umístěny dřevěné desky s obligátním otvorem a každé toto „sezení“ bylo od ostatních odděleno symbolickou zástěnou. Rourou bylo vidět až někam do Austrálie a na její stěně visely všechny podrobnosti tohoto nezbytného lidského konání. Když jsem tam poprvé přišel, vyděsil jsem se natolik, že jsem dostal zácpu, takže jsem musel jít na marodku.

Tehdy bylo v Terezíně ještě původní obyvatelstvo, které se pak vystěhovalo v červnu téhož roku, tedy 1942. Židé proto byli jen v kasárnách (v některých ženy s dětmi a v jiných muži) a z kasáren do kasáren se smělo jen na propustku ve skupinách a za doprovodu četníka. Z toho pak vznikaly rodinné tragédie, když část rodiny dostala obsílku do transportu a odjela a druhá část administrativním nedopatřením nikoliv a v Terezíně zůstala sama. Později, když původní obyvatelstvo muselo Terezín opustit a židé se mohli volně pohybovat po celém Terezíně, se ta část rodiny, která obsílku do transportu nedostala, přihlásila do transportu dobrovolně, a tak rodina odjela společně. Že to znamenalo jen společnou dvou – třídní cestu a pak stejně šel už každý za svým osudem, to naštěstí nikdo předem netušil. Němci usilovali jak jen mohli, aby židé putovali co nejspokladněji a nejkldněji po cestě do své záhuby.

Když mě z marodky asi po deseti dnech propustili, byl jsem velmi zesláblý, a tak jsem směl jít s malými dětmi – ve věku školky – na šance.

Byl začátek května – už rostla tráva, kvetly pampelišky, snad tam i létali a zpívali ptáci a možná létali motýli. Stromy tam, myslím, nerostly, jen keře, ale ty už měly listy, takže všude bylo plno zeleně. Proti holému kasárenskému dvoru a po zimě, podzimu, létu i jaru, kdy jsem se v Praze nemohl sám objevit na ulici, natož abych šel do parku, to byl úplný zázrak.

Děti si hrály na „kolo, kolo mlýnský“ a „zajíček ve své jamce“ – na to jsem už byl trochu moc velký a také po nemoci zesláblý, tak jsem si jen lehl do trávy a díval se na modré nebe, na kterém plula bílá oblaka a mně se zdálo, že jsem v ráji. Asi tehdy jsem poprvé pocítil, že jsem rád na světě.

Když později zůstali židé v Terezíně sami, povolili Němci na tyto šance vstup pro všechny a bylo zde zřízeno hřiště a každý kus místa se využíval pro hry a sportování. Pamatuji se na jednoho starého pána, který tam často namáhavě a rozřeseně cvičil protná a my děti jsme se mu smály.

Po návratu z marodky jsem přišel do dětského domova (Kinderheimu) 236 v Hamburských kasárnách, kde byli kluci mezi 7 – 12 lety; mně bylo 11 a byl jsem jedním z nejstarších. Na konci „naší“ chodby byl heim 233 menších kluků a vedle nás byl sál 234 – 235, kde byly maminky s malými dětmi. Tehdy jsem se jako malý kluk o maminky a jejich děti moc nestaral a bohužel si nepamatuji na konkrétní podobu péče o děti – praní plenek a prádélka, jídlo,

„procházky“ s kočárkem po kasárenském dvoře. Teprve nedávno jsem si uvědomil, jaké bylo štěstí, že maminky ani netušily, že jejich péče je zcela marná, že osud jejich dětí je už předem určen k ošklivé smrti – stejně jako osud většiny mých kamarádů.

Maminka „bydlela“ v pokoji s mnoha ženami ve stejných kasárnách, takže každé ráno se mohla přijít na mne podívat; to bylo moc dobře, protože mohla zakrýt stopy po tom, že jsem se každou noc pomočil (za což jsem se jako jedináctiletý kluk strašně styděl – přestalo to až po přestěhování do „školy“). Pracovala po celou dobu v Terezíně v zemědělství, kde pěstovali zeleninu, a protože tuto produkci Němci potřebovali, byla maminka chráněna před transportem a s ní i děti do 14 let (mně při posledním transportu z Terezína v říjnu 1944 bylo teprve třináct a čtvrt let). Zelenina se pěstovala na polích kolem Terezína, kam chodily za doprovodu četníků. Jednou jí jeden četník věnoval dva krajíce chleba s máslem, které mně přinesla, a tak jsem zase po dlouhé době ochutnal máslo. Jindy jí jiný četník přinesl jablko, které jsem pak snědl celé, jen stopku a pečičky jsem s těžkým srdcem vyhodil.

Jak se později ukázalo, bylo pro maminku štěstím, že pracovala stále venku na vzduchu. Když jsem se totiž narodil, měla otevřenou plicní tuberkulózu, zřejmě z podvýživy v první světové válce, kdy studovala na univerzitě ve Vídni, a peníze, které měla z domova na živobytí, raději věnovala na kulturu. Těhotenství a porod prý způsobily, že se tuberkulóza zastavila. V Terezíně, když byla sezóna zeleniny, tak se jí najedla a přinášela ji i pro rodinu. Když jí pak těsně před koncem války prohlížel doktor Prowizor, řekl jí, že její plíce začaly zase pracovat. (Dr. Prowizor se pak při ošetřování nemocných při epidemii, zavlečenou transporty smrti z jiných německých koncentráků, nakazil a zemřel.)

Bratr pracoval také v zemědělství jako kočí a závozník a bydlel v „ratejně“ ve stájích. Pak se přestěhoval s ostatními kočími do malé místnosti v domku blízko stájí a naše rodina se tam u něj scházela a maminka nám ze skrovných zásob a přidělu a také z brambor, sebraných na poli, vařila večeri. Vedle postele měl tehdy bratr skříňku, kterou má dnes jeho starší syn.¹⁾

Tatínek pracoval ve štábu a měl v hospodářském oddělení na starost hospodaření se dřevem. Každou neděli odpoledne, kdy jsme měli v heimu volno, si mne vyzvedával, a tak jako před válkou chodil s bratrem (ten byl o sedm let starší) na výlety a na fotbal, také se mnou někam šel, většinou na fotbal, který se hrál v Drážďanských kasárnách, nebo na procházku něco mi ukázat. Terezín je malinký a za hradby jsme už nesměli, takže ani nechápu, co mi vlastně tatínek mohl ukazovat, ale moc jsem se na ty chvíle s ním těšil. Bohužel to trvalo jen dva roky....

Tatínek zpíval v Terezíně s mým bratrem ve sboru u Rafaela Schächtera a často mě brával na koncertní provedení Hubičky nebo Prodané nevěsty. Tehdy jsem se vlastně seznámil s hudbou a od té doby ji mám rád.

Zpočátku jsme v heimu 236 neměli palandy a spali jsme na zemi na matracích. Malé děti na jedné, větší na dvou. Opatrovnice spaly s námi, oddělené zá-

stěnou z dek. Jednoho dne za mnou přišla opatrovnice a zeptala se mě, jestli bych nevěnoval jednu matraci, protože přišly další děti a není dost matic, že jsem přece už velký. Bylo mi jedenáct a velký jsem byl na svůj věk dost, tak jsem matraci postoupil. Spaní pak nebylo moc příjemné, protože matrace končila právě tam, kde končila záda, takže mě hrana matrace do zad tlačila. O něco později přišla opatrovnice znovu, že přišly další děti a matrace pro ně nejsou, jestli bych nedal i tu druhou matraci, když jsem už přece velký. Tak jsem pak spal jen na dece na zemi.

Jednou v noci mě probudilo zatahání za ruku, já jsem se v nočním přitmě rozhlédl a viděl jsem, jak vedle ležící kluk ukazuje kamsi dál. A tam jsem uviděl menšího kluka, jak si zřejmě ve spánku klekl, sundal pyžamo nebo tepláky a čůral vedle ležícímu klukovi za hlavu. Pak si zase kalhoty natáhl, lehl si a spokojeně spal dál. Já jsem měl v té chvíli pocit, že jsem právě dospěl.

Pamatuji si na vedoucí domova paní Katzovou (nevrátila se) a naše opatrovnice – Milenu Pirnerovou, která snad byla příbuzná malíře Maxmiliána Pirnera (nevrátila se), Martičku Kacjevovou – měla na starosti starší kluky a měla velkou autoritu (také se nevrátila) a Hanku Sachselovou, která pečovala hlavně o menší kluky, kteří ještě neuměli číst a psát (a v Terezíně – pokud si pamatuji – se to naučili), takže jim předčítala, vyprávěla, zpívala s nimi, jako by byli v mateřské školce, přestože jim bylo mezi 7 – 10 lety. Hanka i její sestra Eva, která nám chodila po večerech předčítat knížku Marka Twaina Dobrodužství Huckleberryho Finna, se po válce vrátily. Měli jsme ještě další opatrovnice, trochu se na ně pamatuji, ale nikoliv jménem.

Později nám postavili dvoupatrové palandy, stojící ve dvou řadách proti sobě na délku místnosti a mezi nimi byla ulička. Na straně u dveří byly palandy vynechané, tam spaly opatrovnice a paní Katzová. Její syn Tommy měl lůžko nahoře na palandě vedle postele své maminky. Na palandy vedly žebříčky, ale já jsem byl hrdý na to, že jsem tak velký, že dokážu vylézt nahoru na své lůžko bez žebříčku.

Naproti dveřím byla dvě okna a mezi nimi při stěně skříňky pro naše věci – ešus, lžice, mycí potřeby, psací potřeby, kniha a pod. Na jedné straně u okna byly palandy vynechané, takže se tam utvořilo jakési náměstíčko s velkým stolem, kde jsme si psali, kreslili a také učili. Počty a zeměpis nás učil pan doktor Eberson. Pamatuji si, jak nám ukázal mapu Středozevního moře, které jsem do té doby nikdy neviděl, i když jsem snad o něm četl. Byl to pro mne velký objev. Panu doktorovi Ebersonovi jsme napřed říkali pane Eberson, ale paní Katzová nás poučila, že on studoval proto, aby měl titul a abychom mu proto říkali „pane doktore“. To byl pro mne další objev – lidé studují, aby měli titul! Takových a podobných objevů jsem pak učinil v Terezíně ještě mnoho. Terezín byl dobrou školou života, ale – jak nedávno konstatoval můj kamarád Pedro Seidemann – trochu moc nebezpečnou!

V uličce mezi palandami blíže k oknu jsme měli umístěnou tabuli, upravenou na „hřiště“ pro knoflíkovou kopanou – hráči byly různé druhy knoflíků:

brankářem byla polovina velkého těžkého dámského knoflíku, obránci byly celé těžké knoflíky, křídly byly knoflíky střední velikosti s upilovanou jednou stranou, aby mohly podebrat míč a „odcentrovat“ a míčem byl – jak jinak – knoflík od poklopce.

V uličce se také moc dobře vedla polštářová bitva a také se pořádala různá „divadelní představení“: vybraní účinkující si přečetli nějakou povídku nebo knihu a pak na dané téma improvizovali. Takhle jsme si přečetli a zahráli kriminální povídku o bývalém zaměstnanci pojišťovny, který se jí mstil za nějaké příkoří tím, že z věže ve městě velkou čočkou koncentroval sluneční paprsky, a tak zapaloval domy pojištěné u té pojišťovny – čočku představovalo velké umyvadlo. Takto jsme dokonce „zahráli“ i Dona Quijota, pamatuji si, že jsem představoval hostinského, který ho pasoval na rytíře a přitom jsem – jak je v knize psáno – místo formulky pro pasování prozpěvoval ceny obilí; protože jsem nevěděl, jak se ve Španělsku za časů Dona Quijota obilí vážilo a platilo, tak jsem prozpěvoval: „Tři kila óvsa zá čtyři kóruny pádesát...“

Již předtím jsme hráli jednu velmi zvláštní scénku – a to nikoliv v uličce mezi palandami, ale tam, kde se ve skutečnosti pravidelně odehrávala, totiž u dveří, kde byly dva kbelíky na vodu. S nimi musela služba chodit pro vodu dost daleko do umývárny a jistou dobu jsme jako dva nejsilnější chodili pro vodu s kamarádem Jirkou Silbersternem, který už někdy ve dvaadvacátém roce odjel transportem a nevrátil se. To vždy zavolala opatrovnice Milena Pirnerová: „Silberstern a Glas pro vodu!“ Tak jsem inicioval sehrání scénky, ve které hrála Milena s námi a která začínala jejím obvyklým zvoláním „Silberstern a Glas pro vodu!“ a pak jsme s Jirkou Silbersternem odmlouvali a žádali, aby šel také někdo jiný pro vodu, že přece nejsme tak silní. Marně. Scénka skončila jako ve skutečnosti opět zvoláním: „Silberstern a Glas pro vodu!“

V heimu nás trápily blechy a štěnice. O blechách jsem si do té doby myslel, že je mají jen psi, a štěnice jsem neznal. Pro nás byly horší blechy, protože skákaly a daly se špatně chytit. Mnohokrát se stalo, že jsem se v noci probudil po bleším kousnutí a zjistil jsem, že jsem ve spánku blechu rozmáčkł. Časem jsme se naučili je spolehlivě zabíjet – roztrhnout je mezi nehty. Také jsme zjistili, kde je nejsnadněji najdeme – v „důlcích“ matrací. Chytání blech bylo pevnou součástí denního rozvrhu – tuším, že mezi 7,20 – 7,30 – stejně jako např. mytí, stlaní a prohlížení uší, zda nejsou špinavé. Rekord byl 28 blech, chycených jedno ráno jediným klukem při této prospěšné činnosti!

Štěnice se časem tak rozmnožily, že se nakonec přistoupilo k jejich hubení plynem. Pamatuji si, že když jsme po plynování přišli opět do heimu, bezmyšlenkovitě jsem hrábl nahoru na okraj palandy – a vytáhl jsem plnou hrst uschlých štěnic! Že lze plynem hubit nejen štěnice, ale taky lidi, to tehdy nikdo z nás netušil.

O náš zdravotní stav se staral pan doktor Neubauer a já jsem prý byl jeho nejlepší kunčaft, ale maminka říkala, že jsem hypochondr. Byl jsem z domova zvyklý, že každou odchylku od normálního stavu jsem hned hlásil mamince,

ale v Terezíně byla odchylka vlastně normálním stavem. Zejména nás trápila impetiga, prý jsme je měli z podvýživy. Někdo přinesl radu, že na to je dobré droždí, a tak maminka je opatřila a já si je do požitelného stavu upravil přidáním trochy cukru. Moc mi to chutnalo, ale jednoho dne jsem už droždí nemohl pozřít, a když jsem se podíval na impetiga, zjistil jsem, že už žádná nemám. Droždí pomohlo.

Jednoho dne jsem se ráno probudil a nechtěl jsem jíst. To bylo velmi podezřelé, a pak zjistili, že mám oči žluté jako kanárek. Měl jsem těžkou žloutenku, a tak jsem přišel na marodku. Měl jsem vysoké teploty, kdy jsem blouznil. Pak jsem se najednou probral a viděl jsem nad sebou anděla. Měl kulatý pihovatý obličej, tmavé kudrnaté vlasy, chladivou ruku a moc se na mne usmíval. Pak najednou přišla moje maminka a já zjistil, že ten anděl byla vlastně maminka vedle ležícího kluka, a když viděla, že blouzním, šla mě pohladit. Ale já jsem dodnes přesvědčený, že to byl anděl.

Na marodce jsem zažil srdcervoucí scénu, kdy se s asi pětiletou holčičkou přišla rozloučit její babička, která byla v transportu. Byla to opravdová babička, s šátkem na hlavě, strašně plakala a holčičku celou zlíbala, protože cítila, že už ji nikdy neuvidí. Holčička se smála a říkala ji Oňubaba. Babičku nakonec museli odvést.

Když jsem se ze žloutenky vyléčil, byl jsem z vysokých teplot zesláblý a potřeboval jsem se pořádně najíst, ale jak to zařídit? V Terezíně byly dva stálé problémy: transporty a jídlo. Transporty zpočátku přicházely a odcházely denně, jednu dobu jsme dokonce měli nařízeno, že všichni musíme mít stále připravená zavazadla k okamžitému nástupu do transportu.

Jednou přišel do hejmu – to už jsme měli palandy – kluk, který právě přijel transportem, brzy měl zase odjet jiným transportem, a protože transport čekal na dvoře na dešti, dali ho k nám, aby se trochu zahřál a odpočinul si. Seděl dole na palandě, u nohou měl dva kufry a smutně se díval před sebe. Bylo mi ho líto, a tak jsem si s ním povídal, abych ho trochu zabavil. On ale jen tiše seděl a moc neodpovídal. Pak už tam nebyl.

Jídla bylo málo – už v Praze jsme měli menší příděly než ostatní. V Terezíně to bylo ještě horší a přesto vášniví kuřáci měnili jídlo za cigarety, i když za nález cigaret byl „Festung“, tedy za trest přeložení na Malou pevnost. Každý, kdo přijel do Terezína, si vezl z domova trochu potravin, které se nekazily – tedy cukr, krupici, krupky, hrách, a kdo byl velmi prozíravý, i sůl. Ta se moc hodila, když jednu dobu v roce 1942 bylo snad půl roku za trest zakázáno solit. Tehdy jsem pochopil, že sůl je opravdu nad zlato!

Že příděly potravin byly opravdu malé, dokazuje tato příhoda: jednou jsem stál u palandy a horlivě diskutoval s klukem ležícím nahoře na palandě, když přišla opatrovnice a vyzvala mě, abych si přinesl nádobu, že se fasuje marmeláda. Já jsem ale pořádně povídal a když pak opatrovnice přišla potřetí, řekla mi: „Otevři pusu, on je přiděl jen jedna lžice!“

Tak jsem dostal celý přiděl rovnou do pusy a nemusel jsem špinit nádobu.

Byla to řepná marmeláda a byla dobrá, protože sladká. V Terezíně byl pro nás děti delikatesou chleba s margarinem, posypaný cukrem – jen kdyby ho bylo víc!

My kluci jsme si „kalorický deficit“ ještě zvětšovali tím, že jsme v každé volné chvíli hráli na kasárenském dvoře kopanou, a tak jsme měli samozřejmě hlad ještě větší. Jednou jsem takhle po fotbale vpadl k mamince do pokoje s tím, že mám hrozný hlad. Maminka ale měla jen k večeři připravený hrách, uvařený ve slané vodě, a tak mi ho dala. Já jsem hrách vylovil z vody a snědl, vodu jsem pak ještě vypil. Maminka plakala, protože jsem před Terezínem hrách neměl rád, stejně jako mnoho jiného.

Můj problém s jídlem po žlutence vyřešila pohádková babička v podobě babiččiny prasestřenice, u které babička před odjezdem do Terezína bydlela, byli jsme ji tam navštívit, a tak mě znala. Tehdy po žlutence přijela do Terezína a když se dozvěděla, že jsem po těžké nemoci, přinesla mamince pro mne potraviny, které si přivezla z Prahy s tím, že je už nebude potřebovat, protože je v transportu. Mně tak nejspíš zachránila život a ona už pak opravdu neměla příležitost je potřebovat, ale to jsme tehdy nevěděli.

Jednu dobu byla v Terezíně epidemie encefalitidy, při které pacient mimo jiné viděl dvojmo. My kluci z hejmu 236 jsme si tehdy moc přáli, aby paní, která stála u okénka výdejny obědů, stříhala lístky a hlásila do okénka počet obědů, měla encefalitidu a místo jednoho lístku viděla dva a zvolala „dvakrát!“ a my bychom dostali dvě porce. Bohužel tu nemoc nikdy neměla, a tak jsme dostali vždycky jen jednu porci.

Největší hlad v Terezíně měli staří lidé, protože měli nižší příjmy. Proto často stáli u okénka výdejny menáže a ptali se fasujících: „Nimmt der Herr nicht die Suppe?“ (nebere pán polévku?) a když dotyčný přisvědčil, strčili do okénka svůj ešus a dostali do něj příslušnou porci polévky. Také mě se takhle někdy zeptali a já jsem se strašně styděl, vždyť jsem byl kluk a žádný pán. Bylo mi těch starých lidí líto.

Stydět se za dospělého bylo pro mne vždycky zvlášť trapné. Jednou jsem zažil ještě větší stud než kdykoliv předtím, a to když mi maminka s babičkou nařídily, abych se šel nechat ostříhat. Holič byl naproti přes ulici, ale protože jsem si ze zvyku ráno před učeáním namočil vlasy (měl jsem tehdy na hlavě „matraci“ a ta se na sucho špatně česala), tak mi holič řekl, že mokré vlasy se nedají stříhat. Proto jsem se s nepořízenou vrátil zpět. Doma byla jen babička, ta se zlobila, a protože byla právě sezóna rajčat a maminka jich vždycky domů přinesla víc, babička mi do ruky strčila tři rajčata, abych je holiči dal. Tak jsem se vydal k němu znovu a hned při příchodu jsem mu rajčata neobratně dal do ruky, protože nikdy předtím jsem ještě nikoho „neuplácel“.

Vzápětí jsem uviděl něco neuvěřitelného – holič se „zlomil“ v půli jakoby praskl, usadil mne s hlubokými úklonami do holičského křesla a začal mne obskakovat, stříhat, oprašovat, div mi neholil mou hladkou dětskou tvář. Nakonec mě snad i něčím postříkal a pak s poklonami vyprovodil ke dveřím, kde se

znovu hluboce uklonil, jako bych byl nějaké princátko. Co všechno dokázala v Terezíně tři rajčata – zřejmě je tehdy viděl zase poprvé po dlouhé době. Strašně jsem se za něj styděl a nikdy na tenhle zážitek nezapomenu.

Byl jsem už delší dobu po žlutouce, když jsem jednou zjistil, že mě při prudším zakývání hlavou bolí čelo. Naši mě odbyli, co zas mám, že jsem hypochondr. Já se ale nedal, dostal jsem se na nosní oddělení a tam zjistili, že mám zánět čelních dutin. Naštěstí jsem přišel včas, a tak stačilo několikeré ozáření soluxem a bylo po zánětu. Maminka dopadla hůř, zanedbala bolesti v obličeji a zjistili jí pak zánět nosních dutin; dali jí 38 punkcí, při první omdlela a nakonec ji musel dr. Tarjan operovat. Nebyla hypochondr. Já už jsem tím „hypochondrem“ zůstal i po válce a když jsem se nedávno ptal lékaře, jak to, že mě lékaři vždycky ze všeho vytáhli, řekl mi, že to je proto, že chodím včas k lékaři! A pak že Terezín nebyla dobrá životní škola. Bohužel ji jen málokdo přežil.

V lednu 1944 nás přestěhovali do „školy“ na L 417 na „dvojku“. Zatímco v Hamburských kasárnách jsme byli víceméně „pro sebe“, ve „škole“ bylo hejmů víc, kluků byla vlastně plná škola a my byli z nejmladších. Bylo mezi námi mnoho nových kluků a museli jsme si na sebe zvykat. Měli jsme také jiné opatrovnice (pamatuji si na jedinou, Irenu Seidlerovou) a byl zde i přísnější režim, který jsem špatně snášel – byl pro mne moc „vojenský“. Také uspořádání „dvojky“ bylo odlišné od řešení v Hamburských kasárnách: ve škole jsme měli dvoulůžkové třípodlažní palandy.

Na „dvojce“ jsem byl jen do května 1944, protože jsem se pak přestěhoval do L 408 na pokoj k rodičům a bratrovi. Tatínek jako člen štábu dostal privilegium mít s rodinou samostatný pokoj. Nechal ho dřevěnou přepážkou rozdělit na dvě části – v menší jsem spal já s bratrem, větší byla společnou místností se stolem a s kamny na vytápění, na kterých maminka také vařila večere a rodiče tam měli postele.

Jednou přišel bratr domů s trochou krupky v kapse, krupky se vysypaly a maminka ležla na kolenou po zemi a posbírала každou jednotlivou krupku. Jídlo bylo opravdu vzácné. Bratrovi, když přišel po práci domů, maminka pravidelně říkala: „Proším tě, Honzíčku, nechoď, lehni si, abys nedostal hlad!“ On totiž velmi často vzal do ruky patku chleba – ovšem od poloviny to už pro něj byla patka – potěžkal ji a zeptal se: „Mami, můžu tuhle patku sníst?“ No a byl to třeba přiděl pro něj na půl týdne.

Nepamatuji se, že by se v minulosti maminka s tatínkem hádali. V Terezíně ovšem často a strašlivě – kvůli jídlu. Maminka chtěla tatínkovi přilepšit, že moc zhubnul, takže na něm visely šaty, a dávala mu tedy víc jídla než sobě. (Protože přece jen se na poli – když byla sezóna – najedla zeleniny; zvláště, když byla zralá rajčata, tak jich snědla dopoledne třeba třicet a odpoledne dvacet, aby mohla své jídlo ušetřit a dát rodině, ale po válce už pak nikdy rajče nevzala do úst.) Tatínek se ale vždy strašně rozčílil, že to nepřichází v úvahu a talíře s jídlem vyměnil, takže maminka zase měla talíř, kde bylo jídla víc. Ma-

minka – jak mi pak řekla, když jsme zůstali v Terezíně sami – ale na něj stejně vyžrála: prostě mu dala na jeho talíř méně jídla, a když on automaticky talíře vyměnil, měl pak jídla víc!

Náš pokoj se odemykal klíčem, zubem času notně ohlodoným, takže to byl spíš paklíč. Posloužil nám však spolehlivě až do konce a po válce jsme si ho vzali do Prahy. „Náš“ dům byl jako jeden z mála terezínských domů po válce zbouraný, ale náš klíč mám stále. Chci jej odkázat svým potomkům jako symbol soudržnosti rodiny.

Od 16. června 1944, kdy mi bylo třináct let, jsem musel nastoupit do práce, protože od třinácti let byla už tehdy pracovní povinnost a mám od té doby pořád ještě pracovní knížku. Nejprve jsem pracoval ve výdejně potravin, kde byla vedoucí paní Baschová, a když odjela transportem, tak se jí stala slečna Porgesová. Ona tam byla zcela nová, tak jsme ji ještě s jednou starší „kolegyní“ paní Neumannovou zaučovali, co a jak se vlastně v proviantuře dělá.

Petr Seidemann, který je o pět dní mladší, musel jít také do práce a stal se učněm u instalatérů. Shodou okolností se později se svou maminkou přestěhovali do sousedního pokoje v domě, ve kterém jsme my bydleli – jeho tatínek už předtím odjel transportem. Naše rodinná idyla ve vlastním pokoji neměla dlouhého trvání. V jednom ze zářijových transportů odjel bratr, který se po selekci v Osvětimi dostal do Kauferingu, pobočného tábora v Dachau. Zachránil se a po válce se vrátil domů, ačkoliv nechtěl, protože mu jeden známý řekl, že viděl maminku a mne jít do plynové komory a američtí vojáci ho lákali, aby s nimi odjel do Ameriky. Jeho známý ho ale přemluvil, aby přece jen jel do Prahy, a když přišel do domu, kde jsme před odjezdem do Terezína bydleli a zeptal se sousedky, jestli něco o nás neví, tak mu řekla: „Ale vždyť maminka je o patro výš a zařizuje byt!“

Po bratrovi odjel koncem října 1944 z Terezína tatínek, a to posledním transportem, který z Terezína vůbec odjel. Teprve nedávno jsem se dozvěděl, že někdy v září se rada starších dozvěděla, že transporty jezdí do Polska do Birkenau, kde jsou děti, nemocní a staří zabíjeni v plynových komorách, a rozhodla se pro utajení této informace, aby se udržel v ghettu klid. Tatínek to nejspíš věděl, ale když byl v transportu, ani mamince nic nenaznačil a mě žádal, abych dal pozor na maminku. Já jsem mu to slíbil, ale myslím, že jsem tehdy ve třinácti letech moc nechápal dosah toho slibu. Doufám ale, že jsem ho dodržel.

Tak jsme po tatínkově odjezdu zůstali s maminkou sami, ale často k nám chodila moje babička – její maminka. (Ta se dožila v Terezíně konce války, po válce byla ještě krátce v Praze a pak se vystěhovala za svými dalšími dvěma dcerami do Austrálie, kde později zemřela.) Skoro každý den jsme si s maminkou říkali, že až válka skončí, že se tatínek s bratrem vrátí a budeme zase všichni pohromadě. V těch zvláštních podmínkách, ve kterých jsme s maminkou žili sami bez tatínka a bratra, se vyvinul mezi mnou a maminkou zcela ojedinelý vztah, na který moc rád vzpomínám. Maminka odcházela brzy ráno do práce, když jsem ještě spal, a když se pozdě odpoledne vracela domů, už jsem

zase unavený spal. Tak jsem začal říkat, že žijeme jako ti dva, co se nemají rádi – jak jsem na tohle přirovnání přišel, nevím, protože jsem žádnou takovou dvojici neznal. Ani po válce jsem ještě dlouho nechápal, jak mohou spolu žít lidé, kteří se nemají rádi, nebo dokonce jak se může tatínek s maminkou rozvést a rodinu opustit!

Po určité době začaly maminku trápit nějaké ženské zdravotní potíže, nerozuměl jsem sice tomu, ale věděl jsem, že krvácí; dr. Klein ji pak operoval a potřebovala se proto pořádně najíst. Shodou okolností se tehdy v proviantuře vydávala marmeláda a slečna Porgesová mi povolila, abych už vyškrabané sudy od marmelády ještě znovu pro sebe vyškrábal. Tak jsem se ponořil až na dno obou sudů a vyškrábal jsem je na samé dřevo tak důkladně, že jsem z nich ještě vydobyl plný velký hrnc marmelády. Já jsem byl sice z té práce nešťastný, protože jsem byl od marmelády celý zalepený, ale maminka si libovala a pořád mi říkala, že jsem jí zachránil život. Já jsem se styděl, protože se to malým klukům neříká. Maminka to říkávala ještě dlouho po válce. Já jsem tehdy ale už vlastně vůbec nebyl malý, i když dospělý ještě také ne. Maminka také po válce říkávala, že jsem se vrátil jako dítě s hlavou starce...

Protože jsme byli na pokoji jen sami dva, přidělili do té menší části dvě starší spolubydlící. Jedna z nich, paní Hellerová, skoro každý den vykládala pacientce „jestli bude už letos konec války“. Já jsem jí při tom často se zájmem sledoval, kdo by se to nechtěl dozvědět. Někdy to vyšlo, jindy ne a na konec války jsme si museli ještě půl roku počkat.

Pak mě z proviantury přeložili jako poslíčka – napřed do technického oddělení, kde jsem chodil hlavně pánům inženýrům pro obědy (což mě uráželo, protože jsem nechtěl být sluhou), a pak do evidenčního oddělení.

Počátkem roku 1945 jsme se dozvěděli, že v Polsku v Birkenau byly plynové komory, kde židy – i malé děti! – Němci zabíjeli. Když jsem tu zprávu pochopil, udělalo se mi tak špatně, že jsem myslel, že omdlím a upadnu. Uvědomil jsem si, že své kamarády z heimu, kteří odjeli transportem do Birkenau, už nikdy nevidím!

Nemohl jsem se pak vyrovnat s tím, že Bůh dopustil, aby malé, úplně nevinné děti musely tak ošklivě zemřít, a proto jsem se s ním krátce po válce rozešel. Snažím se ale žít tak, jako kdyby existoval a přísně na mě pohlížel.

Na jaře 1945 začaly do Terezína přijíždět tzv. transporty smrti, kterými Němci evakovali před postupující frontou vězně z ostatních koncentračních táborů. Vězňové měli na sobě modře pruhované koncentračnické „oblečení“ – na rozdíl od nás, kteří jsme v Terezíně chodili v „civilu“ a na něm jsme museli nosit žlutou hvězdu s označením JUDE. Ty transporty zavlekly do Terezína epidemie různých nebezpečných nemocí, které do té doby v Terezíně nebyly, a mnoho vězňů na ně zemřelo.

Jednou jsem byl náhodou v domě poblíž Mysliveckých kasáren (ty jsou zabudované do šancí, na kterých jsme měli hřiště), když jsem viděl, jak na kolej před kasárnami přiváží lokomotiva několik dobytčích vagónů. Kolem stáli ese-

sáci a také několik židů. Esesáci otevřeli vrata vagónů a z nich se vysypali – lidé. Chvilku zůstali ležet bez hnutí a pak se někteří z nich zmátořili, lezli po kolenou a spínali ruce – chtěli najíst a napít. Jak jsme se později dozvěděli, byli několik dnů bez jídla a vody na cestě. Slyšel jsem pak, že se přehrabovali v bramborových slupkách a chtěli je jíst, až jim naši lidé řekli, že to v Terezíně nemusejí. Také se ale říkalo, že se v noci dva vězňové kvůli kostce cukru vzájemně uškrtili. Já jsem jednou na chodbičce domu, kde jsme bydleli a před kterým byla na dvoře výdejna menáže, viděl stát jednoho vězně s velkou mísou – zřejmě plnou řídké terezínské polévky – držel ji u pusy a s očima vypoulenýma námahou pil a pil a pil...

Nakonec mě na práci přidělili do zahrady nahoře na šancích, kde jsem pracoval s dalšími chlapeci a děvčaty. Hlavní naší činností bylo vytahovat na kladce zavěšený kbelík s vodou, kterou jsme nabírali ve strouze, tekoucí mezi valy; vodu jsme přelávali do konví a zalévali záhony. V zahradě jsem se dočkal osvobození.

To přišlo 8. května 1945 večer, kdy jsem stál při silnici vedoucí kolem Terezína a díval jsem se na auta s prchajícími německými vojáky. Z jednoho auta hodili směrem k nám ruční granát, ale nic se nestalo. Pak byl asi půlhodiny klid a nato začala projíždět Rudá armáda. Bylo to velmi smíšené vojsko, auta, tanky – ty měly co dělat, aby se v 90° zatáčce správně otočily. Procválal tam také kolem nás jeden voják na nějaké pivovarské kobyle, která v té zatáčce uklouzla na dláždění, ale vyrovnala se a cválala dál. Stál jsem tam s ostatními a řvali jsme jako divoká zvěř v pralese. Já jsem odešel o půlnoci, ostatní možná hulákáním vítali osvoboditele a slavili konec ghetta až do rána!

Po osvobození zlikvidovali epidemie, které do Terezína zavlekli vězňové z transportů smrti, lékaři Rudé armády, když napřed izolovali nemocné od dosud nenakažených. Pamatuji se na vojenské auto s červeným křížem, věkem notně nachýleným, které neustále křížovalo Terezínem, a s nímž jezdil lékař nebo saniták se skleněným okem.

8. června 1945 odjely české židovské děti do zotavoven, zřízených pro ně v bývalých zámcích barona Ringhofera v Kamenici a Štíříně u Prahy. Tam jsem jednoho dne dostal dopis s adresou napsanou písmem, které jsem moc dobře znal – bylo mého bratra. Napřed psala maminka, že je strašně šťastná, že se vrátil náš Honzíček a ještě aby se vrátil tatínek a budeme zase všichni pohromadě. Pak psal bratr, dopis jsem si schoval, ale text znám dodnes zpaměti:

„Milý brácho!

Dnes jsem se vrátil z Kauferingu a zašel jsem se podívat do našeho domu a čirou náhodou jsem tam našel maminku. Jez hodně knedlíků, abych Tě nepoznal, až Tě s maminkou navštívíme!

O tatínkovi bohužel nic nevím.“

Tatínek byl soudně prohlášený za mrtvého ke dni odjezdu transportu z Terezína – 28. října 1944. Skutečné datum smrti jsme se nemohli nikdy dozvědět, v Osvětimi se žádné doklady nevydávaly, ale lze je odvodit od data odjezdu transportu z Terezína, k němuž by se připočetly tři dny na cestu do Osvětimi.

Já jsem si ještě dlouho po válce, když jsem přicházel k domovu a uviděl jsem okna našeho bytu, říkal: „Až přijdu domů, bude tam náš tatínek!“ Nikdy jsem jej tam nenašel, z plynové komory se nikdo nevrátil!²⁾

Nevím, kolik kluků vlastně prošlo heimem 236 a už to nikdo nezjistí. Pamatuji si ty, kteří se po válce vrátili.³⁾ Častěji vzpomínám na kluky, kteří se nevrátili, také proto, že už asi není nikdo, kdo by na ně mohl vzpomínat. Takhle se mnou stále žijí.⁴⁾

Až donedávna jsem měl utkvělou představu, že pravidelně předstupuji před své kamarády z heimu, kteří museli umřít, a ti se mě vyptávají, jak žiji, jestli si zasloužím, že žiji a že žiji také za ně. Psychiatr mi řekl, že to je nejspíš projev komplexu viny a já jsem pochopil, že to je proto, že jsem přežil....

II. Náš časopis „Domov“

Po prosincových transportech roku 1943, kdy také odjela naše opatrovnice Hanka Sachselová a mnoho kamarádů, se náš heim 236 najednou dost vyprázdnil. Abychom přišli na jiné myšlenky a také zabavili ty kamarády, kteří zůstali a uměli číst, začali jsme s kamarádem Petrem Seidemannem – s ním jsem se v heimu seznámil a stali se z nás kamarádi na „život a na smrt“, jak se o tom píše v klukovských knížkách – vydávat časopis DOMOV. Vydávali jsme ho v jediném exempláři jako čtrnáctideník a časopis koloval. Číst jej mohl každý, kdo uměl číst, což ovšem zdaleka nebyli všichni. Benno Pulgram, kterému bylo při příchodu do heimu osm let a kterého jsem „objevil“ teprve nedávno – po pětapadesáti letech! – když jsem mu teď náš časopis ukázal, kroutil hlavou, že si na něj nevzpomíná a řekl mi, že před Terezínem chodil do školy jen jeden rok a uměl číst jen velká tiskací písmena. Tomu jsme říkali Benno Celýgram, protože ho na půl gramu bylo přece jen víc. (Od té doby ho dost přibývalo, takže jsme mu začali říkat Benno Kilogram .)

Bylo také možné za „trest“ nepřenechat časopis číst (viz informaci v pátém čísle na straně 2, že ...za hanění redakce nebude přenechán Grünbergerovi Petrovi do odvolání časopis „Domov“). Jak Petr Grünberger pohanil redakci, už nevím, ale pamatuji si, že opravdu časopis ke čtení nedostal. Byl to takový ostřejší kluk, myslím, že se rád pral. Také se nevrátil.

Na rozdíl od Petra Grünbergra byl Fredy Wermuth bledý, tichý a nenápadný kluk, na kterého si pamatuji vlastně jen proto, že je o něm zmínka v časopise.

„Žiletky“, kterými jsme odměňovali kamarády zasloužilé nějakým způsobem o časopis, byly od čepelek, které jsme my kluci v Terezíně všeobecně sbírali.

Časopis zpočátku psal Petr, který má dodnes tentýž pěkný rukopis, téměř krasopis. Já jsem zase kreslil obrázky, protože z nás dvou jsem to aspoň trochu

uměl. Později psala časopis na stroji v evidenčním oddělení, kde pracovala, Petrova maminka. Časopis jsme sestavovali sami bez pomoci dospělých, se záměrem naše kamarády bavit, zaujmout i poučit. Že to nejvíc bavilo nás, je samozřejmé. Žádné vyšší ambice jsme neměli a ani nás nikdy nenapadlo uveřejnit něco vážnějšího, nějakou úvahu nebo něco kritického.

Do obsahu časopisu nikdo z dospělých nijak nezasahoval, ani nám neradil. Jen jednou nám někdo vyjednal schůzku s jedním bývalým redaktorem Prager Tagblatt, který nám poradil názvy pro rubriky „Víte, že ...“ a „Slyšeli jste již...“, a tak jsme hned v příštím čísle použili oba náměty. Také nám poradil, abychom zařadili na úvod každého čísla upozornění „V dnešním čísle seznámíte se“, tak jako v opravdovém časopise.

Kartičky s historií Terezína ze seriálu „Starý Terezín“ i vystřižené reklamy byly z předválečného lístkového průvodce Terezínem a okolím, který jsme někde našli. Pamatuji si, že jsem si pro ilustraci k reklamě mlékárny pracně vybavoval z paměti, jak vypadá sýr trojúhelníček a láhev s mlékem, protože to bylo více než rok, kdy jsem obojí viděl naposledy. Protože jsem si nebyl jist, jestli na tom mladší kamarádi nebudou ještě hůře než já, napsal jsem pro jistotu na obrázky SÝR a MLÉKO.

K tomu se váže jedna historka jako z laciného filmu. Na zadní straně obalu průvodce je reklama:

„Vany, konve, nádobí,
žlaby které nezlobí,
od jara až do jara,
kupujte jen u Stahra!“

A já měl tu čest mnoho let po válce poznat člověka, který znal opravdového pana Stahra.⁵⁾ Tento slogan (tehdy jsem tohle slovo neznal) si pamatuji 58 let!

Postup výroby bot nám vyprávěl pan Bergmann, otec našeho kamaráda z hejmu 236 (toho jsem po válce ještě potkal na náměstí Republiky v Praze – ale pak jsem o něm už nikdy neslyšel), který byl před válkou nákupčím kůže u Bati; když nám v Terezíně vyprávěl o kůži a botách, byl nemocný a ležel na posteli. Co se s ním pak stalo, si už nepamatuji, a ani nevím, jestli nám svoje vyprávění vůbec dokončil.

Odkud jsme měli informace o ruském čaji, také už nevím, matně si pamatuji, že nám některý kluk přinesl hotový článek.

Soutěž na povídce jsme sice vypsali, ale dostali jsme moc málo příspěvků. Proto jsme museli ve třetím čísle již předem připravenou informaci o vítězné povídce přelepit sdělením, že pro nedostatek odevzdaných povídek je uzávěrka soutěže odložena, případně nebude soutěž vůbec uzavřena. Byli jsme naivové, že jsme soutěž vypsali, vždyť kluci sotva uměli číst a psát a někteří ani to ne.

Míša Strémitz, syn naší opatrovnice, obeslal soutěž příliš dlouhým příspěvkem, který jsme proto nemohli zveřejnit. Míša byl o něco starší než my, toužil nějak vyniknout a rád si vymýšlel; např. vykládal, že v rámci okrašlovací akce

bude v ghettu kino a věděl také, které filmy se budou hrát (kino samozřejmě žádné nezřídili a první film jsem viděl až po válce, když jsem se vrátil ze zotavovny). Míšova povídka se mi zdála nějaká divná, měla jen začátek, žádnou zápletku ani konec. Myslím, že teprve po jeho odjezdu jsem přišel na to, že to byla doslova opsaná první kapitola knihy J. Verna „Dvacet tisíc mil pod mořem“. Ani Míša se nevrátil (podle Tereziánské pamětní knihy byl ročník 1930 a odjel z Tereziána 23. 10. 1944) a já pokaždé, když si vezmu časopis do ruky, tak si na něho vzpomenu. Chudák Míša se nikdy nedozvěděl, že jsem odhalil tajemství původu „jeho povídky“.

Reportáž o Jirkovi Lagusovi, jak si v noci na chodbě před heimem 236 hledal blechy (viz třetí číslo), byla napsaná – i když s jistou nadsázkou – podle skutečnosti, jak jsem ho viděl, když jsem šel v noci na záchod. Ranní výkon 28 chycených blech nebyl rekord jeho, ale někoho jiného v heimu 236. Jirkův tatínek před válkou cestoval po jižní Americe a chodil nám po večerech vyprávět zážitky z cest. Jirka se také nevrátil.

Rébusy i povídku na pokračování o japonském špiónovi vymýšlel Petr Seidemann. Povídku psal od čísla k číslu a tím lze také vysvětlit, že se povídka prodlužovala a děj postupně komplikoval. Budova vpravo na pohlednici na poslední straně pátého čísla je „škola“ v L 417, kde jsme bydleli, a tak ji každý musel poznat (dnes je v ní Muzeum ghetta).

Ve vyluštění hádanky na třetí straně pátého čísla jsou uvedena jména dvou kamarádů: Tauský Albert, na kterého se vůbec nepamatuji a pak Popper – jméno Pavel bylo dodatečně připsáno proto, že na dvojce byl ještě Jirka Popper, na kterého si ale také nepamatuji (připomenul mi ho nedávno Benno Pulgram). Pavlíka Poppera jsem znal dobře – byl trochu pošuk: sedával nahoře na palandě (vždycky na místě někoho jiného), klátil nohama, pohrával si s papírkem a přitom si něco propěvoval. Jeden kamarád se jmenoval Pavel Reich a Pavlík Popper si povídal: „Rajčidlo, kormidlo, bl, bl, bl!“ Petra Seidemanna přejmenoval na „Seidebláto!“ Pavlík měl ovšem důležitou věc: náramkové hodinky! Ty v heimu neměl skoro nikdo a když jsme pak hráli nějakou skautskou hru, tak nám Pavlíkovy hodinky přišly moc vhod. Ani Pavlík se nevrátil.

My oba „členové redakce“ jsme byli absolventy tří tříd obecné školy a v té době nám bylo dvanáct a půl roku. Petrovou mateřštinou je čeština, ale já jsem původem pražský německý žid a česky jsem se naučil až v první třídě, kdy mě ovšem pan řídící učitel Korda musel každé české slovo překládat do němčiny, protože jsem česky vůbec nerozuměl. Mluvil takovou rachotivou němčinou, ale já mu rozuměl. Na konci první třídy jsem česky už běžně mluvil a na konci druhé třídy jsem sice německy rozuměl, ale už nemluvil. Nikdy jsem se ve škole němčinu neučil, gramatiku neumím a kdybych byl v divadle na Faustovi, nic bych z něj neměl, pokud bych vůbec rozuměl. Němčina je tedy řeč, kterou jako bych mluvil v minulém životě.

Stal se ze mne Čech a protože – jak se říká – poturčenec horší Turka, jsem „Čech jako poleno“ a jsem na to hrdý! Jsem „zatvrzelejší“ Čech než většina

mých vrstevníků. Jsem ovšem také žid – původem a údělem. V Terezíně jsem se naučil zakládat si na tom, že jsem člověk.

Číst jsem začal ve třetí třídě a mou první knihou byla „Klapzubova jedenáctka“ Eduarda Basse, kterou jsem tehdy přečetl tolikrát, že dodnes umím některé pasáže zpaměti. Mnoho příležitosti ke čtení jsem ale neměl, doma byly jen německé knihy, české knihy mi snad půjčovala sousedka a nějaké české knihy měl bratr, který chodil, pokud směl, do českého gymnázia. Když jsem pak nesměl chodit do školy, četl jsem tajně, aby to tatínek nevěděl, bratrovy Rodokapsy. Jak mi ale pak řekla maminka, tatínek jen dělal, že o tom neví – co také skoro dva roky se mnou, když jsem nemohl chodit do školy a na ulici vlastně také ne, protože když jsem se tam objevil, tak na mne moji bývalí kamarádi volali „smradlavý žide!“

Bratr mi daroval k devátým narozeninám knihu Jaroslava Foglara „Chata v Jezerní kotlině“ a pokud vycházel, kupoval jsem si Mladého hlasatele. V něm vycházel na pokračování román „Záhada hlavolamu“, který mi tatínek svázal a já si tuhle knížku jako jedinou vzal s sebou do Terezína. Tam jsem ji ale dal jako vklad do svépomocné knihovny, a když organizátor knihovny odjel transportem, zůstala mi nějaká bezvýznamná knížka. Na dobírku jsem si tehdy také koupil dřevěného „ježka v kleci“. K Záhadě hlavolamu jsem se zase vrátil až dlouho po válce. (Upozornění knihovny na výpůjční hodiny jsou v našem časopisu uvedeny v prvním čísle a v prvním zvláštním vydání.)

Mám ale dojem, že jsem za těch pár let před Terezínem toho přečetl hodně. Jinak si neumím ani vysvětlit, odkud jsem čerpal znalosti k mému podílu na „redakční práci“. Tu jsme brali velmi vážně a moc nás bavila. Představovali jsme si, že oslovujeme opravdové čtenáře, i když to byli kluci většinou mladší než my. Naším vzorem byl Mladý hlasatel, také proto, že jiný časopis jsme – pokud si pamatuji – ani neznali.

Pravda, sloh našeho časopisu je někdy trochu šroubovaný, vždyť jsme předtím nikdy nic nenapsali, snad ani dopis ne. Kupodivu jsem nenašel v žádném čísle „Domova“ nějaké pravopisné chyby a přitom vybraná slova byla snad poslední látkou z gramatiky, kterou jsem se učil. Vlastně jsem s třetí třídou vystačil na celý život – po válce jsem šel do tercie (podle věku jsem měl jít do kvarty, ale na tu jsem si netroufal) a pak už byla jen literatura.

Ve třetí třídě mě učil pan učitel Václav Mejstřík, který – jak jsem se nedávno dozvěděl – o něco později učil také Zdeňka Svěráka a byl mu předlohou pro postavu učitele Hnízda ve filmu „Obecná škola“. Pan učitel Mejstřík vyplácel ty, kteří se spletli v počtech, pravítkem přes hřbet ruky a já jsem to špatně snášel, protože jsem měl pocit, že se tím snižuje moje lidská důstojnost!!! To jsem ještě netušil, že mě čeká daleko větší ponižování lidské důstojnosti...

Ve „škole“ na L 417 byla už pro vydávání časopisu méně příznivá atmosféra. Jak jsem napsal v předchozím oddíle, přišli noví kluci, měli jsme jiné opatrovnice. Přesto jsme ve vydávání časopisu pokračovali a vydali jsme zde ještě pět řádných čísel a jedno zvláštní vydání.

Na „dvojce“ jsem byl jen do května 1944, protože jsem se pak přestěhoval na pokoj k rodičům a bratrovi.

Petr Seidemann se v téže době ve „škole“ přestěhoval na „devítku“, redakční rada se tak rozpadla i časopis jsme přestali vydávat. S ukončením vydávání časopisu skončila i povídka o japonském špiónu, kterou Petr vymýšlel a psal od čísla k číslu, a tak se ani Petr ani já, ani nikdo jiný nedozvěděl, jak to s Japoncem vlastně dopadlo. Můj desetiletý vnuk si nedávno časopis prohlížel a nejvíc ho zaujala právě Petrova povídka. Moc litoval, že povídka není dokončená a jestli by ji strejda Pedro nemohl dopsat...

Petr Seidemann emigroval v roce 1948 do Venezuely, kde nyní žije jako Pedro Seidemann v Caracasu. Než Petr odjel, náš časopis „Domov“ jsme si rozdělili – on si vzal s sebou do Venezuely sudá čísla a já si tady ponechal lichá.

Po Petrově odjezdu jsem si „moje“ čísla občas prohlížel, někdy ukázal svým známým, spíš jako zvláštnost, téměř relikvii. Nepatřím k těm, kteří své židovství zatajují a mlčí o zážitcích v Terezíně, a tak jsem každému, kdo měl zájem, ukázal časopis i různé památky na Terezín a odpovídal na případné otázky. Občas jsem se do Terezína jezdil podívat – po otevření Muzea ghetta poměrně často, několikrát jsem tam doprovázel rodinu, své přátele a kolegy ze zaměstnání.

V minulosti mě od zveřejnění našeho časopisu odrazovala skutečnost, že jsem viděl jiné „dětské“ časopisy z Terezína, které byly na mnohem vyšší úrovni než náš naivní časopis. V jednom z nich jsem našel článek, ve kterém se pisatel loučí s kamarády, zařazenými do transportu – něco takového by nás nikdy nenapadlo. Také jsme k tomu neměli ani příležitost, protože v době, kdy jsme náš časopis vydávali, žádný transport z Terezína neodjel.

Kromě toho byli autoři prezentováni téměř jako levicově smýšlející a o nás dvanáctiletých nebylo možné říci, že jsme byli vůbec nějakého smýšlení, leda klukovského a lidského.⁶⁾

V roce 1998 jsem navázal kontakt se vzdělávacím a kulturním centrem Židovského muzea v Praze a začal jsem jezdit po školách, vyprávět o svých zážitcích za války. Při této příležitosti jsem přinesl do „Centra“ ukázat náš časopis a tam o něj projevíli zájem. Vyzvali mě, abych napsal Pedrovi Seidemannovi, aby mi „svá“ čísla poslal, aby časopis byl kompletní. Tak se také stalo a já jsem si zase mohl prohlédnout sudá čísla, která jsem více než padesát let neviděl!

Když se po tak dlouhé době opět zkompletovaný časopis dal sejmout na scanneru, pořídily se z něj černobílé i barevné kopie a dokonce se o něm natočil a vysílal dokumentární televizní film „Časopis jménem DOMOV“, byl už nakonec tak zchátralý, že jsem se začal bát si ho dále nechávat doma. A tak jsem ho předal do péče Památníku Terezín.

V Terezíně časopis vznikl a do Terezína už také natrvalo patří!

Redakčně upravila Ludmila Chládková

Poznámky:

- ¹⁾ Po roce 1989 byla v domě naproti krátkou dobu cukrárna a tak, kdykoliv jsem byl v Terezíně, jsem tam sedával, „hřešil jsem“ (mám cukrovku) a vzpomínal na rodinu.
Už v roce 1958, kdy jsme s televizním štábem natáčeli film v nedalekých Litoměřicích, jsem se večer po natáčení vydal na večeři do Terezína do restaurace v budově bývalé komandatury SS. Spokojeně jsem povečeřel a na důkaz toho, že si mohu dovolit i to, co vlastně vůbec nechci, jsem si po večeři objednal kávu, ačkoliv jsem ji ještě delší dobu potom vůbec nepil. Potom jsem se temnou nocí prošátral zpátky do hotelu a byl jsem ze všeho v náramně dobré náladě. Od té doby, kdykoliv jsem do Terezína přijel, jsem zašel do té restaurace na oběd. Mezitím se vyměnil mnohokrát provozovatel, pak i majitel a samozřejmě i personál, proměňovaly se sortiment a kvalita jídla, které se ovšem ani vzdáleně nepodobalo menáži za časů ghetta; jediné společné bylo, že obojí bylo k snědku.
Ať to však bylo jakékoliv, vždy jsem pociťoval hluboké zadostiučinění: oni tady chtěli být tisíce let a já měl už dávno ležet jako popel někde kolem Birkenau. Je to víc než padesát let a já jsem tady stále – a kde jsou oni?....
- ²⁾ Tatínkovo jméno je napsáno na stěně Pinkasovy synagogy v Praze a také jsem je nechal připsat na náhrobní desku ke jménu maminky a bratra. Je to mramorová deska, kterou jsme měli v Terezíně v našem „pokojí“ na stole a maminka ji nechala po válce přivést do Prahy. Když byl vnuk malý, chodil syn s ním často na procházku na Olšanské hřbitovy podívat se na hrob pradědečka Juliána, i když ten tam neleží. Neleží vlastně nikde.
- ³⁾ Petr Seidemann – žije v Caracasu ve Venezuele, pravidelně si s ním píše, v roce 1986 jsem byl u něj na návštěvě a on byl několikrát v Praze
Wolfi (George) Baum – televizní dokumentarista, žije v Massachusetts v USA
Benno Pulgram – řečený Celýgram, žije v Kanadě
Martin Löwy – řečený Čáp, žije v Anglii
Pavel a Tomáš Glasovi – žijí v Izraeli (naši tatínkové byli bratrancei)
Aki Herrmann – USA
Miša Grünbaum – USA
Wolfi Sorauer – snad se vystěhoval do Austrálie
Jindra Brössler – řečený Brézl, je kameramanem televize v SRN
Tommy Lederer
Jirka Koref – nebyl v heimu 236, ale na „dvojce“ v L 417; je lékařem v Havlíčkově Brodu.
Bergmann
- ⁴⁾ Harry Knöpfelmacher – řečený knoflíček, měl postel dole u okna, měl květované peřiny a denně ráno za ním chodila maminka a my na něj volali: „Knoflíčku vstávej, máš tady maminku!“
Pavel Reich – měl nos skobu a protože jsme oba měli rádi Rodokaps „Raně na Supí skále“, tak jsem mu říkal „raně na Supím nose“
Jirka „Jifi“ Oppenheimer
Jirka Lagus
Ivan a Petr Hochbergové
Pavlik Kraus – naše maminky byly sestřenice, vrátil se jeho bratr Harry.
Petr Křivohlavý – výborně ve fotbale chytal v brance.
Tommy Katz – syn vedoucí heimu, vrátil se jen jeho tatínek.
Pavel Edelstein – sprostáček heimu, který vysokým hláskem vykřikoval na celý heim sprostá slova, ale pamatují si ho jako „Jirku“
Fredy Wermuth
Miša Strénitz
Petr Grünberger
Jirka Silberstern
Pavlik Popper
- ⁵⁾ Když jsme byli se ženou v roce 1989 na dovolené, seznámil jsem se s mužem, který byl z Litoměřic a já jsem se k němu přihlásil jako bývalý soused z Terezína. Při tom jsem mu ten slo-

gan zarecitoval a on mi na to řekl: „ Já jsem původně z Terezína a pana Stahra jsem moc dobře znal, v Terezíně jsme byli sousedy a jeho syn byl mým nejlepším kamarádem; pan Stahr nedávno umřel a jeho syn žije v Ústí n. Labem.“

- ⁶⁰ Teprve po roce 1989, kdy bylo jasné, že se nebude muset prezentovat nějaká ideologie nebo politické smýšlení redaktorů, jsem svá čísla časopisu zanesl paní Frankové do Židovského muzea, která dala udělat černobílé fotokopie a v článku o terezínských dětských časopisech náš časopis uvedla jako nedávno zjištěný.

Memories of the Ghetto and the Domov Magazine

Martin Glas

Resume

Martin Glas came to the Terezín Ghetto as an eleven-year-old boy with his brother and parents. Despite his young age, he retained a number of important moments and events in his memory.

For instance, he mentions the case of his mother who had visited England in 1938 and, when returning home, was told by the customs officer at the border that she had better go back to England, where it was safe for the Jews. She even got a work permit stamped in her papers. However, the family did not use this opportunity. Eventually, the fateful day to appear for a transport to the Terezín Ghetto came in April 1942. Martin Glas himself stayed at the Ghetto throughout the war, which saved his life.

In his memoirs, he describes his extraordinary experiences at the camp, which were as shocking to little Martin as to the other boys who were sharing the barracks (*heims*) with him. Most of the time that he spent in the Ghetto he lived in a *heim* called Hamburger Barracks. This is where everything took place: children's games, painting classes, various forms of education, and drama and creative arts classes. At the beginning of 1944, the *heims* were moved to Home L417, the former school. M. Glas stayed there only for a few months, because his parents managed to get a room of their own in building L408, thanks to his father's position in the so-called staff. Very few prisoners had the luck to enjoy such a privilege in Terezín.

Martin Glas will never forget those days – he has kept the key to their “Terezín apartment” as a treasure to this day.

The family was separated by inevitable transports that took Martin's father and older brother away. His father never returned, like most of his friends from the *heim*. M. Glas was never able to shake a certain sense of guilt for staying alive, while others did not get such a chance.

While living in the Hamburger Barracks, Martin, along with his friend, Petr Seidemann, edited a magazine titled *Domov* (Home). One of them did the writing, the other the illustrations. They issued the magazine without any assistance from grown-ups – the authors' sole objective was entertain their friends, inspire them, and take their mind away from reality. The magazine was filled with rebuses, riddles, short stories, as well as interesting information and educational trivia. Needless to say, the greatest fun with the magazine was on the part of the creators themselves. It was only many years after the war that they were able to put together the entire collection of the issues they had once issued in Terezín. The compilation of the original issues was then donated to the Terezín Memorial, where it will be displayed, along with other creations of the time, as part of the Ghetto Museum new permanent exhibition.

Erinnerungen an das Ghetto und die Zeitschrift „Domov“

Martin Glas

Resumé

Martin Glas kam mit seinem Bruder und seinen Eltern als Elfjähriger ins Ghetto Theresienstadt. In seinem Gedächtnis konnte er aber eine ganze Reihe bedeutender Augenblicke oder Begebenheiten bewahren.

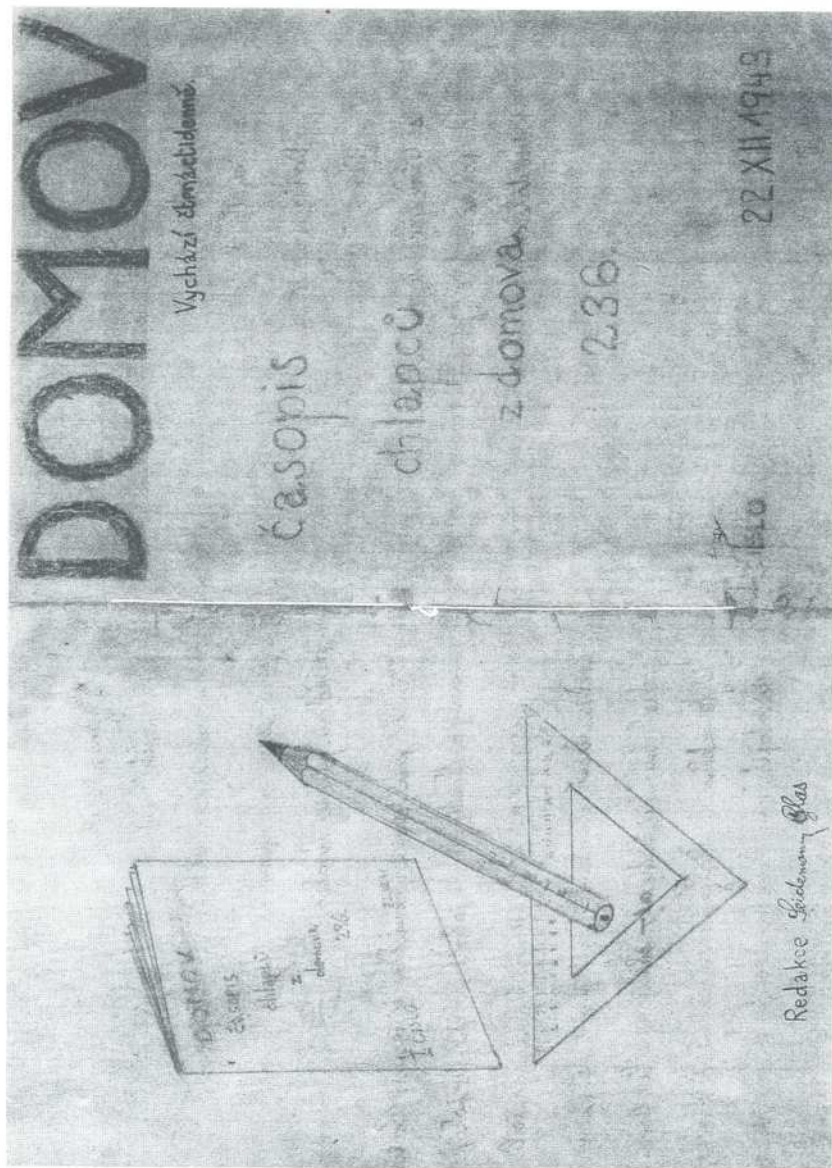
So erwähnt er beispielsweise den Fall seiner Mutter, die im Jahr 1938 England besucht hatte und der bei der Rückkehr ein Zollbeamte geraten hatte, nach England zurückzukehren, weil es dort für Juden leichter wäre. Sie bekam sogar einen Stempel mit einer Arbeitsbewilligung, aber die Familie machte keinen Gebrauch davon und so kam gesetzmässig der Tag, an dem sie nach Theresienstadt deportiert wurden. Das war im April 1942. Martin Glas blieb hier den ganzen Krieg über und das rettete ihm das Leben.

In den Erinnerungen kommen auch ungewöhnliche Erlebnisse vor, die nicht nur den kleinen Martin schockierten, sondern auch andere Jungen, die mit ihm in den sogenannten Heimen untergebracht waren. Fast während seines ganzen Aufenthaltes in Theresienstadt lebte er in der Hamburger Kaserne. Dort spielte sich alles ab: Spiele der Knaben, Malen, verschiedene Formen des Unterrichts, dramatische und schöpferische Arbeit. Zu Beginn des Jahres 1944 wurden diese Heime in das Gebäude L 417, die ehemalige Schule verlegt. Hier verblieb Martin nur einige Monate, denn es gelang seinen Eltern, ein eigenes Zimmer im Haus L 408 zu erhalten, was dem Vater zu verdanken war, der Mitglied des sogenannten Stabes war. So ein Privileg hatten in Theresienstadt nur wenige Häftlinge. M. Glas wird diesen Augenblick nicht vergessen, noch heute behütet er den Türschlüssel zu dieser „Theresienstädter Wohnung“.

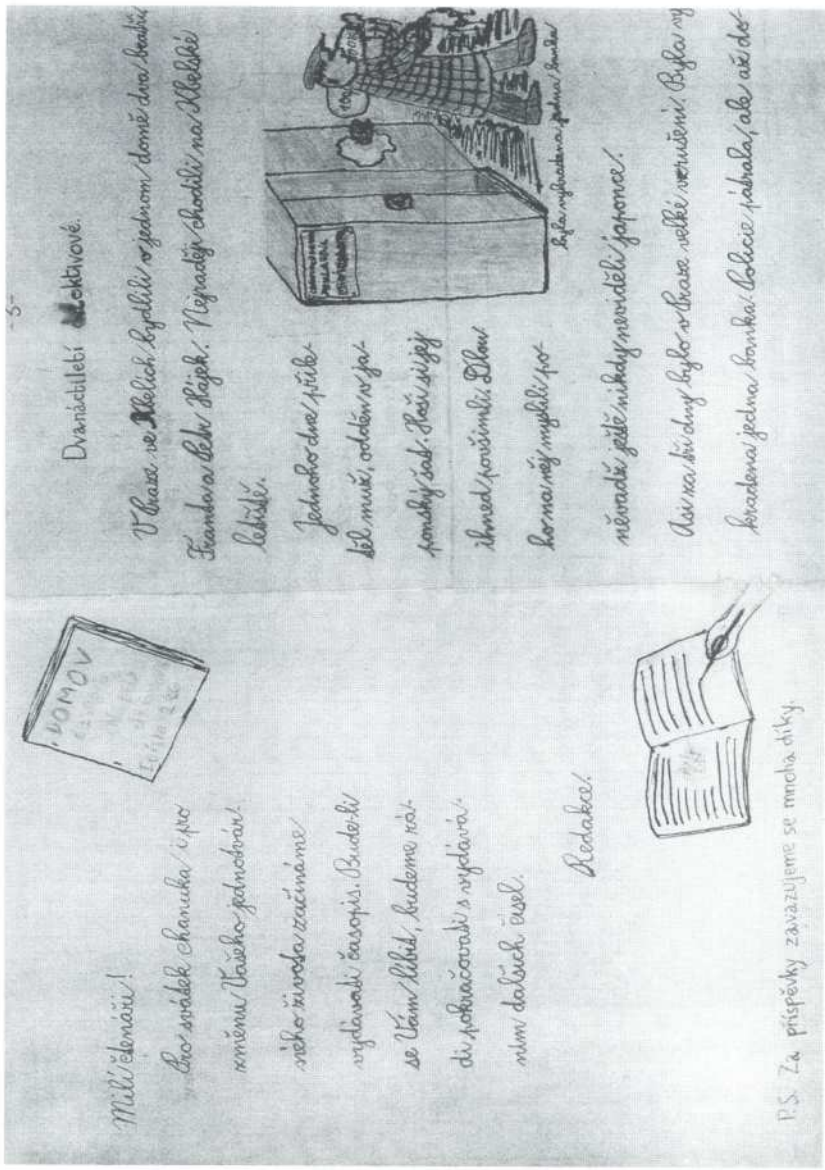
Die Familie wurde durch Transporte getrennt, mit denen sein Vater und sein älterer Bruder deportiert wurden. Der Vater kehrte nie mehr zurück. Auch die meisten Freunde aus dem Heim kamen nicht wieder und Martin Glas wurde in seinem Innern nie Schuldgefühle los, dass er am Leben geblieben war und seine Freunde nicht.

Im Gebäude der Hamburger Kaserne stellte Martin mit seinem Freund Peter Seidemann eine Zeitschrift mit dem Namen Domov zusammen. Die Zeitschrift entstand ohne das Zutun von Erwachsenen, nur mit dem Ziel die Kameraden zu belehren und zu zerstreuen. Die Zeitschrift ist voller Rätsel und Kurzgeschichten oder interessanter Mitteilungen und Belehrungen. Es versteht sich dabei von selbst, dass sich gerade die beiden Autoren dabei am besten unterhielten.

Erst viele Jahre nach dem Krieg stellten sie die einzelnen Exemplare wieder zusammen, die sie in Theresienstadt einsammelten. Das Original wurde dann der Gedenkstätte Theresienstadt übergeben. Es wird nebst anderen solchen Schriftstücken in der neuen historischen Ausstellung im Museum des Ghettos ausgestellt.

Ukázka z časopisu Domov, vydávaného v hejmu č. 236 v Hamburských kasárnách

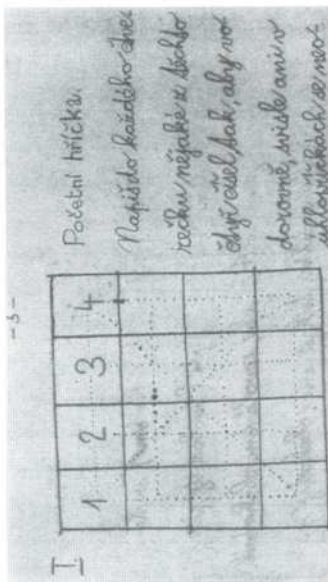

Ukázka z časopisu Domov, vydávaného v heimu č. 236 v Hamburských kasárnách

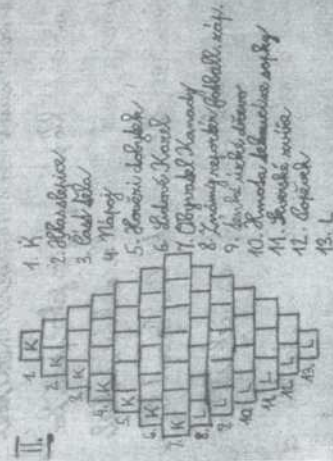
-4-
und nebyl opět tak zádny.
Klíčůně, asi na 20 dní opakovat se dočká. Těch pět let
ven japonce. Tu Franda, jehmle sloba spáčil, pošpál
Belová, Běta, pojtmě ho stopovat, náč. byje, málé,
tam jde! Běta zvolil.
Tě na konci Klíčůně, jehmle spáčil japonce, že jý
někter, následuje. Byje do Belová, nepotvorné.
Chavetý, ochotně mu to nebylo přijemně, neboť

POKRAČOVÁNÍ PRŮSTĚ

DALI JSTE JIŽ VSECH-
NY VAŠE KNIHY DO
KNIHOVNY ?

řabovaly stejno čísla. Čovní řada se rozumí měnk

Skvrnitý tyf

Vladimír Zahradník

Při jedné noční sichtě do Richardu se udělalo Karlovi opravdu zle. Nevolnost, prudká bolest hlavy. Byly to příznaky obávané choroby? Stěží se dovlekl zpět na pevnost. V horečce ho převedli na jinou velkou celu čtvrtého dvora, odkud se nechodilo do práce. Bylo tam namačkáno mnoho vězňů zabalených do dřevných dek a hadrů, které splývaly s popelavými a zarostlými tvářemi v jedinou masu beznaděje.

Každou chvíli odnášeli odtud na popruzích nahá těla zemřelých na skvrnitý tyf, aby udělala místo novým obětem epidemie, proti níž tu zatím nebyly žádné léky. Nově příchozí však nezajímala všechna ta hrůza kolem, toužili jen a jen po malém kousku prkna, na který by se mohli složit, slabí a nemohoucí padnout do objetí horečných snů.

V této cele se ho ujal starší vězeň. Neznali se a nikdy předtím se neviděli, ale byl k němu neobyčejně laskavý a pozorný. „Pojď, ukážu ti, kde se můžeš položit“, řekl a vzal ho za ruku. Obcházeli spolu pryčnou jednu za druhou kolem dokola, ale nikde nebylo volno. Karel už byl vyčerpaný a nemohl dál. „Počkej chvíli, podívám se sám.“ Usadil Karla na lavici uprostřed cely a znovu začal obcházet, ptát se a prosit, aby se ještě srovnali, tam, kde viděl, že by to alespoň trochu ještě šlo. „Nevidíš, jak tu ležíme jeden na druhém, tak nás nech na pokoji!“ ozývalo se z mnoha stran. Většinou jak úpěnlivá prosba vyčerpaných lidí, ale někdy i podrážděně. Konečně se našlo místo. S námahou se na něj vyšplhal a ulehl. Za několik okamžiků ho pohltila horečka. Byla jak omamná droga, po níž se zapomíná na svět. Uprostřed noci se náhle probudil. Kolem bylo slyšet jen volání o pomoc a sténání nemocných. Dveře cely však byly zavřeny a zvenčí nikdo nepřicházel. Roztřásla ho zima. Přitáhl si deku a ještě víc se pod ni schoulil. Pak znovu usnul, tentokrát už klidněji. Ráno se nad ním skláněla vlídná tvář lékaře-vězně, který sem docházel z jiné cely. Neměl s sebou žádný lék kromě svých očí plných úcty. „Je ti už líp?“ zeptal se. Karel přikývl. „To nejhorší už máš za sebou. Nesmíš nic jíst, ani polívku. Kdyby tak bylo alespoň trochu čaje pro vás, co tu ležíte. Kde ho však vzít,“ postěžoval si. Podíval se tázavě na Otu, který ho doprovázel. Ota byl na Malé pevnosti už skoro rok. Bylo mu něco přes čtyřicet, pomáhal spoluvězňům, jak jen mohl. Byl lékárníkem a v lecčems dovedl poradit. „Pokusím se ho sehnat anebo sám něco připravím“, prohlásil vždy ochotný Ota. „Jsou už teď benevolentnější, hlavně k nemocným. Sami mají strach z konce války i z nemoci,“ řekl lékař. „Když jsem dřív žádal, aby povolili na čtvrtý dvůr nějaké léky pro nemocné, se zlou jsem se potázal a málem mě poslali do bunkru. Včera však naznačili kápovi, že se pokusí získat od velitele povolení,“ dodal šeptem. Rozloučili se s Karlem a dali se na obchůzku dalších nemocných, hlavně těch nových. Víc nebylo možno stačit.

Uplynulo několik dní a Karlův stav se začal trochu zlepšovat. Horečku sice

stále měl, ale cítil, že trochu opadla. Pak ho přesunuli do jiné cely. Byla to devětatřicítka v hořejší části dvora, kterou přeměnili v jakousi karanténu. Byla to cela malá, která mohla pojmout asi padesát nemocných vězňů. Byly tam dobře vycpané a čisté slavníky a deky. Nebyly tam vši jako v ostatních celách. Než sem přestěhovali nemocné vězně, byli tu internováni francouzští političtí prominenti, mezi nimi prý i bývalý ministerský předseda Hériot.

Až na hroznou slabost cítil se tu Karel přece jen trochu líp. Položili ho blízko okna. Bylo víc světla a tím i víc naděje. Jeho zdravotní stav se den ode dne zlepšoval. Nevšiml si ani, že do jejich cely přivedli člověka, kterého si tu tolik vážil a zamiloval – Otu. Ležel na opačné straně, několik metrů od něho. Byl tak nemocný, že kolem sebe nic nevnímal. Až jednoho dne Karel uviděl, jak kolem jeho kavalce vynášejí robusní tělo. Hlava visela z trupu jakoby k němu nepatřila, houkala se bezvládně ze strany na stranu, oči byly otevřené a mrtvě hleděly do neznáma. Ne, nemohl se mýlit, byl to Ota. Ten, který se tu pro druhé tolik obětoval. Zakryl si obličej dlaněmi. Po tváři mu stékal proud slz...

ZPRÁVY A RECENZE

Procesy s válečnými zločinci v Německu

Od počátku roku 2001 probíhal v německém Ravensburgu proces s bývalým frekventantem zpravodajské školy SS v Litoměřicích Juliem Vielem. Byl obviněn ze sedminásobné vraždy židovských vězňů, přidělených na hloubení protitankového příkopu u Litoměřic. Obžaloba byla vypracována na základě svědeckví bývalého Vielova podřízeného, studenta stejné školy Adalberta Lalliera, který v současné době žije v Kanadě.

Ten vypověděl, že Viel v březnu roku 1945 v době hloubení protitankového příkopu zastřelil sedm židovských vězňů z Terezína. Důležitým podpůrným důkazem této výpovědi byly záznamy hlavního kápa policejní věznice Malé pevnosti Mirko Charváta, tzv. „černý sešit“. Tam byly zaznamenány celkové počty vězňů přidělených odtud na tyto práce i počty zastřelených mimo Malou pevnost. Tento archivní materiál byl soudem vyžádán v kopii a posléze, v průběhu líčení soudu, byl předložen i v originále. Jako svědci byli k tomuto jednání předvoláni rovněž ředitel Památníku Terezín PhDr. Jan Munk a vedoucí dokumentačního oddělení Památníku PhDr. Marek Poloncarz.

Přestože státní zástupce navrhl pro Viela doživotní trest, právoplatný rozsudek nakonec zněl na dvanáct let vězení. Odsouzený, kterému je nyní 82 let, trpí rakovinou, a tak vzhledem k tomu takovýto trest prakticky znamená strávit ve vězení celý zbytek života.

O něco později, 23. dubna 2001, byl v Mnichově – Stadelheimu zahájen proces s bývalým dozorcem policejní věznice gestapa v Malé pevnosti Terezín, Antonem Mallothem. Ten patřil bez jakýchkoli pochyb mezi nejkrutější a nejzákeřnější dozorce. Účastnil se všech kolektivních vražd bezbranných vězňů a sám vyhledával příležitosti k takovémuto týrání pro vlastní potěšení. Po skončení války zůstal nezvěstný, a tak byl 24. 9. 1948 v nepřítomnosti odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích k trestu smrti. V roce 1969 byl tento rozsudek v plném rozsahu zrušen a jeho vyšetřování bylo vráceno do přípravného stadia. V roce 1971 požádaly československé orgány německou justici o převzetí tohoto vyšetřování, neboť v té době již bylo proti němu zahájeno stíhání i v Německu. Celou záležitostí se tehdy zabývalo státní zastupitelství v Dortmundu. Dne 30. května 2001 byl nad Antonem Mallothem konečně vyneseno rozsudek. Soud v Německu mu přiřkl doživotní vězení, nejvyšší možný trest.

Významnou roli v celé záležitosti sehrál vnuk jedné z Mallothových obětí, německo-česko-židovský novinář Petr Finkelgrün. On to byl, kdo vypátral Mallothův pobyt na území Německa, kdo ho chrání. Byl to on, kdo prokázal, že Malloth je vlastně bez německého občanství a nemůže být tedy z tohoto tí-

tulu chráněn německým státem. Byl to především on, kdo se snažil připomínat veřejnosti provinění A. Mallotha a vyvíjel tlak na německé justiční orgány. Věnoval tomu deset let života a proces u Zemského soudu v Mnichově je splněním hlavního cíle tohoto úsilí. Zadostiučiněním je jistě odsouzení A. Mallotha také pro jeho oběti, pro bývalé vězně Malé pevnosti v Terezíně. Pocit naplněné spravedlnosti je však poněkud zkalen skutečností, že k vynesení rozsudku došlo až tak pozdě. Rovněž jeho odsouzení je spíše pojmenováním zločinů, které spáchal. Pro člověka jeho věku a zdravotního stavu je jakákoli výše trestu pouhá formalita. Jako člověk, který je zcela bez prostředků a odkázán na pomoc druhých, je péče poskytovaná německou vězeňskou nemocnicí na úrovni, které se životní podmínky bývalých vězňů mohou jen těžko rovnat.

Přesto všechno je rozsudek nad Antonem Mallothem mimořádně významný. Člověk, který způsobil tolik zla, musí být odsouzen a jeho čin pojmenován, i kdyby to mělo být v poslední minutě jeho života. Anton Malloth musel být odsouzen a musí zemřít jako sprostý, sadistický vrah.

Jan Munk

Téma: Holocaust

Pod tímto názvem a s podtitulem Informační materiál pro učitele na základních a středních školách byla v r. 2000 vydána obsažná publikace, po které se volalo již delší dobu. Příručku zpracoval autorský kolektiv ve složení: Vojtěch Blodig (vedoucí), Otomar Krejča, Helena Krejčová, Jan Munk, Petr Lhotka a Leo Pavlát; pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky vydal Ústav pro informace ve vzdělávání v nakladatelství Tauris. Publikace má 51 stran velkého formátu, bohatou obrazovou dokumentaci, včetně 2 barevných reprodukcí památek na děti terezínského ghetta, a byla vydána v nákladu 7000 výtisků.

Hned na začátku své recenze bych chtěl vyslovit uznání všem autorům, kteří mi snad prominou, že jsem u jejich jmen vynechal vědecké a akademické tituly, a ocenit mimořádný přínos uvedeného edičního počínu. Posuzované dílo podle mého názoru přesahuje charakteristiku učební příručky. Jde nepochybně o komplexní populárně-vědecký textový a obrazový soubor na téma pronásle-

dování a hromadného zavraždění židovských a romských obyvatel Evropy, kteří se ocitli v dosahu moci hitlerovského Německa. Pro pojmenování strašlivých událostí spjatých s vyhlazením 6 milionů židů a desetitisíců Romů v letech 1939–1945 autoři volí jako neadekvátnější termín holocaust. V Úvodu, na s. 4 vysvětlují, v čem takto pojmenovaný vyhlazovací proces překračuje pojem genocidy. Vysvětlen je i smysl publikace a to, v čem autoři spatřují její poslání: chtějí zaplnit jedno z „bílých míst“ ve vyučování i informování široké veřejnosti o historii barbarského zločinu, který byl v minulých desetiletích totalitní komunistické moci zamlčován.

V již zmíněném Úvodu i v I. kapitole o předpokladech holocaustu jsou přehledně a velmi názorně vysvětleny kořeny a příčiny hrůzných událostí: tisíciletá protizhidská nenávisť, pseudovědecké rasové teorie, antisemitské a rasistické zaměření ideologie německého nacismu a zhroutilí demokracie v Německu ve 30. letech. V něm strhli na sebe moc Hitler a jím vedená Německá nacionálně socialistická dělnická strana a byl vytvořen režim, který na základě pseudolegálních norem zahájil nejstrašnější pronásledování a válku, která byla nejen dobovačná a vyhlazovací, ale i ideologická a rasistická.

Těžiště publikace spočívá podle mého názoru ve II.–V. kapitole publikace, kde je vylíčen holocaust evropských Židů a Romů v letech 1939–1945, včetně velmi podrobného zpracování tragického osudu židovského a romského obyvatelstva českých zemí. Značná pozornost je věnována koncentračním táborem pro tyto pronásledované obyvatele, ghettu Terezín a cikánským táborem v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu.

Jen obtížně hledám slova, jimiž bych chtěl vyjádřit zdařilé a přehledné uspořádání publikace, výstižný a uměřený styl (o to působivější je pak vylíčení otřesné faktografie). Autoři se opírali o rozsáhlou vědeckou a odbornou, jakož i memoárovou literaturu (její výběr doporučují čtenářům na s. 49–50). Odtud pramení jejich preciznost a historická profesionalita; slovníček podrobně vysvětlených pojmů (s. 45–48) dotváří didaktickou podobu publikace.

Brilantní závěr výkladové části tvoří kapitola Holocaust a dnešek. Z ní bych si dovolil ocitovat (podle s. 42) odstavec, který podle mého soudu vyjadřuje smysl a zaměření příručky snad nejpřehledněji:

„Svým pojetím i rozsahem holocaust představuje ojediněle hrůzný zločin v dějinách lidského rodu, a takto – jako varování i projev úcty k obětem i přeživším – je třeba jej uchovat v paměti lidstva. Je-li úcta k životu hodnotou, která je vlastní všem velkým kulturám lidstva, potom lidstvo nemůže zapomenout na činy, jež v samém principu život negují.

Uznáním zvláštního charakteru holocaustu se však nijak nezmenšuje utrpení a strádání ostatních národů v období války. Izraelský publicista Josef Goel to roku 1989 vyjádřil těmito slovy: „Jako oběť nejstrašnější plánované hromadné vraždy v lidských dějinách máme jako židovský národ oprávněný nárok na večitění světa. Jestliže však žádáme svět o pochopení naší vlastní tragédie, je zásadní, abychom otevřeně uznali tragédie ostatních národů, abychom přijali,

že jsme nebyli jedinou obětí organizovaného hromadného vraždění v tomto strašném století lidských dějin.“

Snad jen na závěr bych uvedl některé dílčí připomínky. K I. kapitole: Německo bylo v 19. století sjednoceno na nacionálních základech a jistě se v něm rozmohly antisemitské ideologie a organizace. Ale: „Kmenový nacionalismus, zejména ve své extrémní rasistické podobě, byl před r. 1918 přirozeně jen hlasitým spodním proudem, infekcí, která nemohla vážně ohrozit zdraví sociálního organismu, ale projevila se také jako odolná vůči všem pokusům ji vymýtit.“¹⁾ Sám Bismarck odmítal antisemitismus a vyslovil se pro symbiózu Židů a Němců (což nacisté utajovali). Naopak císař Vilém II. je znám svými nenávisťnými rasistickými výroky.

V otázce tzv. židovských míšenců i tzv. smíšených manželství (kap. I., s. 9) režim zejména v době války lavíroval. Kromě perzekuce byly udělovány výjimky atd., to vše ve snaze odsunout řešení problému na poválečnou dobu. Cílem bylo během války neznepokojovat veřejné mínění přes míru. Konečným záměrem bylo nepochybně i v tomto případě vyhlazení.

Do publikace se vloudila nesrozumitelná formulace. (Jde o s. 11; mimochodem způsob číslování stránek nepovažuji za šťastně zvolený.) Ta věta zní (ve zkrácené podobě): „spáchal (tj. Henschel Grynszpan) 7. listopadu 1938 za nikdy zcela nevyjasněných okolností atentát (na von Ratha)“. Tamtéž: „emigrovali antinacisté“ (substantivum považuji za poněkud nešťastně zvolený neologismus). Cikánský tábor v Osvětimi-Birkenau měl rozměry 150 x 750 m (nikoli 15 x 170, jak je uvedeno na s. 41).²⁾ Je otázkou (týká se s. 19), nakolik se vláda pomnichovské ČSR snažila likvidací demokratického státního zřízení pouze se zavděčit hitlerovskému Německu. Myslím, že autoři soudí příliš příkře. Dovolují si odkázat např. na deníkový záznam čs. tiskového atašé (v oné době již bývalého) Camilla Hoffmanna z rozhovoru s ministrem zahraničí Fr. Chvalkovským z 31. ledna 1939.³⁾

Dne 4. března 1939 Chvalkovský přijal vedoucího zahraniční organizace NSDAP v Česko-Slovensku Zeissiga. Podle zprávy kanceláře NSDAP v župě Sudety se čs. ministr snažil zjistit, „jak je Německo s námi spokojeno“. Hovořil o vládních opatřeních, mj. i těch, která omezovala a suspendovala práva židovských obyvatel. Hitler je osobně, opakovaně (a vždy s prudkou nespokojeností s ČSR) a vyděračsky vyžadoval při ministrových audiencích 13.–14. října 1938 v Berchtesgadenu a 21. ledna 1939 v Berlíně. (Při této poslední návštěvě dokonce prohlásil, že zatímco v Německu budou židé likvidováni, v Československu otravují národ.) Nyní „Chvalkovský prosil o to, aby českému národu bylo ‚příležitostně drobnými gesty‘ naznačeno, že Říše nezamýšlí zničení Československa.“⁴⁾

Uvedené připomínky nemění nic na mém hodnocení. Lze si jen přát, aby si hodnotná, nesmírně zajímavá publikace, doplněná o účinnou dokumentaci, našla cestu k co největšímu počtu čtenářů.

Miroslav Kryl

Poznámky:

- ¹⁾ B. Loewenstein: Projekt moderny, Praha 1995, s. 71.
- ²⁾ C. Nečas: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc 1995, s. 39.
- ³⁾ M. Kryl: Terezínský osud Kamila Hoffmanna (1878–1944) In: Terezínské studie a dokumenty, Praha 2000, s. 193–194.
- ⁴⁾ M. Breitfelder. Sudetoněmecká župa před vypuknutím války v dokumentech a záznamech kanceláře vůdce a zástupce. In: Historie okupovaného pohraničí 1938–1945, sv. 6 (editor Z. Radvanovský), Ústí n. L. 2000, s. 5.

Několik poznámek ke komunistickému antisemitismu, k interpretaci holocaustu a k zachování židovského kulturního dědictví u nás

(Diskusní příspěvek na semináři Holocaust ve vyučování, Terezín, leden 2000.)

Pro komunistický režim v poúnorovém Československu byl příznačný skrytý i zjevný antisemitismus. Nejhorší podoby nabyt komunistický antisemitismus v totalitní diktatuře 50. let 20. století, kdy také ve dnech 20. – 27. listopadu 1952 proběhl před státním soudem v Praze monstrózní, vykonstruovaný „proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským“. Tento proces měl výrazně protižidovské zaměření, neboť u 11 ze 14 obviněných bylo uvedeno, že jsou „židovského původu“. Rozsudek přinesl 11 obžalovaným trest smrti, který byl vykonán, a 3 obžalovaným trest doživotního vězení; ti byli později v rámci občanské rehabilitace propuštěni na svobodu. (O charakteru tohoto procesu si lze učinit představu z memoárového díla Artura Londona: Doznání. V soukolí pražského procesu. Přel. I. Fleischmann. 2. vyd. Praha 1990.) Na proces se skupinou Rudolfa Slánského pak navazovaly další protižidovsky zaměřené procesy a také čistky, v jejichž důsledku přišla řada židovských občanů o významnější funkce a zaměstnání a musela se nadále žít manuální prací. V období tzv. normalizace byl oficiální antisemitismus maskován tzv. antisionismem, který odhaloval údajné zločiny mezinárodního sionismu a ospravedlňoval protiizraelskou politiku arabských států (včetně teroristických aktivit). Českoslovenští Židé byli přitom vládnoucím režimem považováni – a někdy i označováni – za spojence sionismu. Protiizraelský a protižidovský postoj komunistického režimu v Československu byl

dán satelitním, vpravdě otrockým sledováním zahraničněpolitické linie Sovětského svazu – s výjimkou pokusu o reformu roku 1968. Po počáteční podpoře Státu Izrael zaujal Sovětský svaz a s ním i Československo ostře protizraelský kurz, který trval až do pádu východoevropského komunismu koncem 80. let.

V atmosféře oficiálního antisemitismu a stálého omezování činnosti židovských náboženských obcí v Československu odešli mnozí Židé ze své vlasti. První vystěhovalecká vlna proběhla již po květnu 1945, kdy část Židů přeživších nacistickou genocidu zemi opustila a odešla do Palestiny nebo na Západ, druhá emigrace následovala po vzniku Izraele roku 1948 a třetí po vojenské invazi v srpnu 1968. Vlivem těchto vystěhovaleckých vln a komunistického útla-ku (někteří občané se báli hlásit ke svému židovskému původu) patří dnes česká židovská pospolitost – spolu se slovenskou a polskou – k nejmenším v Evropě. V židovských obcích České republiky jsou nyní sdruženy asi 3 000 většinou starších lidí.

Součástí antisemitské (antisionistické) tendence státní politiky komunistického Československa bylo i zamlčování pravdy o židovských obětech nacismu a o účasti Židů v protinacistickém odboji. V případě oficiálně udávaného počtu 360 000 československých obětí fašismu a druhé světové války (včetně Podkarpatské Rusi) se vždy hovořilo globálně o Čechách a Slovácích, aniž by se po pravdě uvedlo, že více než dvě třetiny z tohoto počtu tvořili Židé. O velké účasti Židů v československých zahraničních armádách a o jejich podílu na protinacistických osvobozovacích bojích se nemluvílo vůbec. (O židovských vojácích v našich zahraničních armádách pojednávají knihy Ericha Kulky: *Židé v československé Svobodově armádě*. Praha 1990; *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha 1992.)

Komunistický režim rovněž potlačoval vědecké bádání o nacistické genocidě Židů a vůbec i šíření informací o holocaustu. Bádání v tomto směru mohlo v podstatě probíhat jen v rámci židovských náboženských obcí, Státního židovského muzea, Svazu protifašistických bojovníků a Památníku Terezín. Péčí Rady židovských náboženských obcí v českých zemích byl např. vydán rozsáhlý a skvělý anglicky psaný sborník o terezínském ghettu Terezín (Praha 1965, red. F. Ehrmann, O. Heitlinger a R. Iltis), který později vyšel i německy, péčí Státního židovského muzea byla připravena edice dětských kreseb z terezínského ghetta *Dětské kresby na zastávce k smrti. Terezín 1942–1944* (Praha 1959, red. H. Volavková), péčí Svazu protifašistických bojovníků vyšla kniha *Oty Krause a Ericha Kulky o nacistické vyhlazovací praxi Noc a mlha* (2. vyd. Praha 1966) a kniha *Karla Laguse a Josefa Poláka o terezínském ghettu a o genocidě hlavně českých Židů Město za mřížemi* (Praha 1964) a péčí Památníku Terezín byl kupř. vydán sborník *Umění v Terezíně 1941–1945* (Terezín 1972, red. M. Kuna) a práce *Evy Šormové Divadlo v Terezíně 1941–1945* (Ústí nad Labem 1973). Tato a další cenná díla vzniklá v rámci činnosti výše uvedených institucí byla ovšem oficiální historiografií (Akademie věd, vysoké školy) ves-

měs ignorována. Badatelská práce o holocaustu a vůbec o dějinách a kultuře Židů byla nadto sledována tajnou policií – Státní bezpečností.

O potlačení informací o genocidě Židů výmluvně svědčilo v letech komunistické diktatury samo město Terezín, kde návštěvník nenalezl žádnou připomínku židovského okupačního utrpení. Pouze na okraji parku proti nynějšímu Muzeu ghetta stál (a stojí dodnes) pomník věnovaný roku 1950 vojáky–záložníky „terezínským mučedníkům 1942–1945“, avšak prostý vši židovské symboliky. V 60. letech marně žádal tehdejší vrchní rabín českých zemí dr. Richard Feder (1875–1970), bývalý vězeň terezínského ghetta a autor vzpomínkové knihy o něm *Židovská tragédie. Dějství poslední* (Kolín 1947), úřady – v osobním jednání i v tisku –, aby byl ve městě Terezíně vyčleněn aspoň jeden dům k muzejním účelům a aby byl zařízen do té podoby, jakou měl v době ghetta. Od sklonku 60. let byly pietně upraveny jenom pohřební objekty ghetta v hradbách na jižní straně města. Jako problematická se jeví i úprava terezínského Židovského hřbitova z přelomu 60. a 70. let, kdy byl krásný památník mučedníků ghetta, postavený židovskými náboženskými obcemi v Československu roku 1955, odsunut na okraj hřbitovního areálu, kde je nyní obklopen a zakryt vzrostlými stromy, takže ho návštěvníci hřbitova obvykle nenajdou. Nelze se přitom zbavit dojmu, že k přemístění památníku došlo z ideologických důvodů. Nenastal již čas, aby byl tento památník vrácen na své původní, důstojné místo?

O úrovni výuky za komunismu týkající se genocidy Židů je možno se poučit v tehdejších středoškolských učebnicích dějepisu. V Československých dějinách od Václava Husy a Miroslava Kropiláka (6. vyd. Praha 1966) se hovoří pouze o tom, že po nástupu Reinharda Heydricha do úřadu zastupujícího říšského protektora „vzrůstalo pronásledování židovského obyvatelstva, jež bylo deportováno do koncentračních táborů a tam vražděno“ (s. 271), a o zabírání židovského majetku na Slovensku (s. 263). Ve Světových dějinách od Jaroslava Charváta (10. vyd. Praha 1981) jsou zmiňovány jenom norimberské zákony, podle nichž nacisté „zbavili židy občanské rovnoprávnosti“ (s. 488), a používání otravných plynů v koncentračních táborech „zvláště proti židům“ (s. 489) a obecně se zde mluví o snahách nacistů vyhubit „méněcenné národy“ (s. 507).

Po pádu komunismu u nás bylo patrné, že zde existuje nebezpečí zániku židovského etnika a židovské kultury, na což upozornil i československý prezident Václav Havel ve svém Poselství do Izraele: „Stojíme teď tvář v tvář nebezpečí, že v Čechách a na Slovensku úplně zanikne židovská kultura a židovská pospolitost. A přitom Židé žili s námi více než tisíc let, byli obchodníci, vědci, literáti, filozofy a vytvořili kulturu, která je také součástí a chloubou kultury naší země“ (in: *Na křižovatce kultur. Historie československých Židů*. Red. N. Bergerová, přel. L. a R. Pellarovi. Praha 1992, s. 12). Některé regiony České republiky – jižní a východní Čechy – jsou již v podstatě bez židovské populace; jsou ohroženy židovské kulturní památky, a to zvláště v mimopraž-

ských oblastech. Tyto neužívané synagogy a židovské hřbitovy jsou ohroženy pokračující devastací, nevhodným využitím (synagogy) a krádežemi náhrobků (hřbitovy). I když jsou zvláště po roce 1989 vyvíjeny snahy o záchranu židovských kulturních památek, narážejí na nedostatek peněz pro opravné práce.

V této souvislosti je nutno vyzdvihnout zásluhy Památníku Terezín, jeho vedení a pracovníků o uchování paměti o obětech holocaustu do budoucna. Péčí Památníku Terezín bylo zřízeno Muzeum ghetta, v opravených Magdeburských kasárnách bylo vybudováno Středisko setkávání a rozsáhlá expozice o kultuře v terezínském ghettu a v jedné místnosti byla rekonstruována ubikace vězňů ghetta. V Památníku probíhá intenzivní vědecký výzkum holocaustu, bohatá ediční činnost (v češtině, němčině a angličtině) a popularizační a kulturněvýchovná práce (spolupráce se školami, výstavy). Autorský kolektiv pod vedením Miroslava Kárného vydal péčí Nadace Terezínská iniciativa a ve spolupráci s Terezínskou iniciativou, Památníkem Terezín a dalšími institucemi rozsáhlé dílo Terezínská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy (Praha 1995, 2 sv.), které přináší jmenné seznamy obětí rasové perzekuce a jímž se těmto obětem dostává důstojného připomenutí.

Po listopadu 1989 je na našem knižním trhu dostatek literatury k problematice holocaustu a vůbec k dějinám, náboženství a kultuře Židů, k dispozici jsou i kvalitnější učebnice dějepisu, kde je této tematice věnována pozornost. To však neznamená, že výuka problematiky holocaustu je už na všech stupních škol na úrovni současného vědeckého poznání. Mnohdy totiž ve vyučování nadále přežívají staré stereotypy a vedle nových učebnic používají učitelé na některých základních a středních školách dokonce i tendenčních učebnic z doby totality. Je proto nutné prohloubit informovanost učitelů dějepisu a občanské výchovy (občanské nauky) o tematice holocaustu, a to s aktuálním zřetelem k současnosti.

Vzhledem k tomu, že působím jako vysokoškolský učitel, chtěl bych se ještě zamyslet nad možnostmi začlenění tematiky holocaustu do výuky na vysokých školách humanitního zaměření.

Podle usnesení vlády České republiky z roku 1999 převzal ministr školství, mládeže a tělovýchovy úkol týkající se zařazení problematiky holocaustu s aktuálním odkazem pro současnost do studia tzv. společného základu na filozofických a pedagogických fakultách, a to do 30. června 2000. Vedení těchto fakult byla zároveň příslušným ministerstvem požádána o vyjádření, jak je a bude uvedená problematika realizována ve výuce a výzkumné činnosti. Je to potěšující fakt jak z hlediska politického a pedagogického, tak i mravního. Bude tak možno účinněji čelit růstu fašistických a rasistických tendencí v současné společnosti, zvláště mezi mládeží.

Na filozofických a pedagogických fakultách může být tematika genocidy Židů organicky zařazena do studia dějepisu, občanské výchovy (občanské nauky), religionistiky (judaismus), politologie, sociologie, ekonomie, dějin české a německé literatury a právních a kulturních dějin. Ve výuce lze samozřejmě

hovořit i o dalších genocidách 20. století (arménská, romská, kambodžská, tibetská aj.).

Katedra společenských věd Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, na které pracuji, se uvedené tematice věnovala v celém uplynulém desetiletí. Spolu s historičkou a publicistkou dr. Hanou Houskovou (1941–1998; její nejvýznamnější prací je monografie o českobudějovickém a terezínském lékaři, spisovateli a výtvarníkovi dr. Karlu Fleischmannovi Česlicí času. Život a dílo Karla Fleischmanna. Olomouc 1998) jsem zpracoval skripta ke světovým a československým dějinám 20. století, kde je výklad o genocidě Židů (a také o dalších genocidách v tomto století) náležitě zastoupen. Rovněž ve skriptech z religionistiky jsem se v partii o judaismu věnoval otázkám holocaustu. V semináři k dějinám 20. století v rámci studia občanské výchovy pracujeme s antologií textů týkajících se holocaustu od Marie Bezchlebové, Anity Frankové a Evy Štichové Cesta – cíl neznámý (Praha 1995).

S problematikou holocaustu se naši studenti blíže seznamují při zpracovávání seminárních, ročníkových a diplomních prací se židovskou tematikou, které zadávám jak z dějin 20. století, tak z religionistiky. V těchto pracích volím často regionální náměty, takže studenti mohou při jejich vytváření využít vedle nadregionální odborné literatury i materiálů regionálních (archivní prameny, tisk, rozhovory s pamětníky včetně občanů přeživších rasovou perzekuci, poznávání židovských kulturních památek z autopsie). V letech 2000–2001 by při naší katedře měly být vytvořeny tyto diplomní práce: Kateřina Mikešová – Genocida Židů na Jihlavsku a jejich kulturní dědictví, Hana Puschová – Židovské památky na Českolipsku po holocaustu, Michal Vlček – Židé ve Strakonických (genocida, památky), Petra Vyškovská – Židé v Jindřichově Hradci (genocida, památky), Jana Zásmětová – Židé v Polné (hilsneriáda, genocida, památky).

Vzhledem k tomu, že se v jižních Čechách věnuji péčí o židovské kulturní památky, informuji o jejich opravách i studenty. Tímto způsobem lze u nich také vzbudit zájem o záchranu těchto památek – včetně praktické pomoci při jejich obnově (tak např. v roce 1990 pomáhali někteří studenti naší fakulty opravovat židovský hřbitov v Českých Budějovicích, těžce poškozený nacisty) – i o tragédii holocaustu a její důsledky.

Jan Podlešák

Deník Otty Wolfa

Do fondu Státní vědecké knihovny v Olomouci byla poměrně nedávno zařazena kniha s názvem Deník Otty Wolfa 1942–1945. Má 359 stran.

Předmluvu k této knize napsal profesor Univerzity Palackého v Olomouci Ludvík Václavek, edičně ji připravili Margita Kárná, Miroslav Kárný a Ludvík Václavek. Poznámku napsal Ivan Klíma, grafickou úpravu navrhl Vladimír Nárožník. Vydal Sefer s.r.o., nakladatelství židovských obcí v ČR, Praha 1 v roce 1997 jako svou 22. publikaci. Kniha byla vydána ve spolupráci s Nadací Tereziánská iniciativa. Odpovědný redaktor Jiří Daníček, vytiskla Tiskárna Ekon, Jihlava. Tato cenná publikace vyšla díky finanční dotaci Zahraničního úřadu Spolkové republiky Německo.

Jak upozorňuje v obsáhlém úvodu profesor Ludvík Václavek, čtenářům se předkládá text dokumentu, jenž s uvedením mnoha přesných detailů podává svědectví o osudu jedné židovské rodiny, která se v letech druhé světové války útekem do ilegality vyhnula deportaci do koncentračního tábora a zachránila se tak před nanejvýš pravděpodobnou záhubou. Současně podává i svědectví o pomoci, již poskytovalo české obyvatelství ohroženým. Je pravda, že tento deník představuje svědectví vzácné, kriticky zajímavé, psychologicky vysoce hodnotné a lidsky strhující.

Profesor Václavek, který se svými spolupracovníky pracoval na tomto tématu řadu let, otiskoval i stati v ročenkách Okresního archivu v Olomouci, upozorňuje, že jde o deník, který si v létě 1942 začal psát patnáctiletý O. Wolf, když se svými rodiči a starší sestrou Felicitas, v deníku označovanou jako Lici, přešel do úkrytu v blízkosti obce Tršice u Olomouce. Psal tento deník skoro tři roky až do násilné smrti v dubnu 1945 v osadě Zákřově.

Vše je zde podrobně vylíčeno a analyzováno, je osvětlen i osud deníku. Došlo k rozsáhlému bádání, než byl deník nalezen, a zjištěno, kde se nachází Ottův rukopis. Dlouho nebyl znám celý rozsah deníku, až – jak píše profesor Václavek – podařilo se navázat spojení s paní Felicitas Cardovou, žijící od roku 1969 v USA, a zjistit, že Ottův rukopis je v úplnosti v jejím držení.

„Paní Cardová nám v roce 1988 poslala prostřednictvím pana Rudolfa Marvína z Olomouce fotokopie originálu (deníku) s tím, že je plně dává k dispozici veřejnému uplatnění. Nyní byl tedy znám úplný deník. Byly činěny marné pokusy o jeho vydání tiskem. Tak konečně – po půl století – se Wolfovy záznamy o téměř neuvěřitelné tříleté cestě k záchraně dostávají na veřejnost.“ (L. Václavek, Deník Otty Wolfa na cestu, uvedené dílo, str. 21.)

Spisovatel Ivan Klíma, který za druhé světové války prožil tři roky v koncentračním táboře Terezín, se zamýšlí nad lidskou hodnotou Wolfova deníku a upozorňuje, že: „Záznamy Otty Wolfa jsou především dokumentem o ojedinělém osudu jedné židovské rodiny. Dokumentem o strádání stejně jako o pozoruhodné solidaritě desítek prostých lidí, kteří riskovali své životy, aby rodinu zachránili před transportem, jenž na devadesát devět procent znamenal

smrt. Jakoby v pozadí se odehrává jak život vesnice se svými pohřby, svatbami, žněmi, či nečekanými vstupy gestapa, tak i válečné dění, které otřásá celou Evropou.“ (Citované dílo, str. 23.)

Jsou zde pečlivě uvedeny záznamy Otty Wolfa od 22. června 1942 do 13. dubna 1945, kdy se spolu se svými rodiči a sestrou ukrýval před deportací. Knihu doplňují záznamy z doby od 13. dubna do 8. května 1945, které po zatčení a zavraždění Otty Wolfa pořídila jeho sestra Felicitas, která připojila i doslov deníku.

Kniha je příkladně edičně připravena a zpracována a představuje významný dokument k moravským dějinám i mezinárodnímu odbojovému hnutí za druhé světové války.

Jan Stuna

Autor deníku Otto Wolf

CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED O ČINNOSTI PAMÁTNÍKU TEREZÍN V ROCE 2000

Leden

- Proběhlo další z jednání zástupců Památníku o spolupráci s organizací Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research v oblasti vzdělávání pedagogů a přípravě učebních textů.

15. – 19. 1.

- V prostorách bývalých Magdeburských kasáren se uskutečnil mezinárodní seminář „Holocaust ve vyučování“ určený pro pedagogy z České republiky, Německa a Rakouska.

Únor

- Zasedání redakční rady Památníku Terezín.

Březen

9. 3.

- Vernisáž výstavy na IV. dvoře Malé pevnosti: Jiří Němeček. Grafika.

15. 3.

- Slavnostní otevření stálé expozice „Divadlo v terezínském ghettu“ v bývalých Magdeburských kasárnách.

Duben

10. 4.

- Pracovní setkání zástupců Památníku Terezín, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze, Muzea romské kultury v Brně a dalších institucí v souvislosti s přípravou učebních textů pro žáky a pedagogy o holocaustu.
Doplňková učebnice s názvem „Téma: Holocaust“ byla vydána na podzim roku 2000.

Květen

2. 5.

- U příležitosti dne Jom ha`šoa se konalo shromáždění v půdním divadle bývalých Magdeburských kasáren věnované památce obětí holocaustu.

11. 5.

- V cele č. 41 na IV. dvoře Malé pevnosti byla zahájena výstava z díla Marie Filippové pod názvem „Otevřený projekt a jiné práce“.

18. 5.

- Do konce srpna potrvá v prostoru IV. dvora Malé pevnosti výstava Ludka Tichého „Via dolorosa“, tohoto dne otevřená.

21. 5.

- Prezident republiky Václav Havel, za Poslaneckou sněmovnu Parlamentu

ČR Petra Buzková a Ivan Havlíček, vicepremiér Pavel Rychetský, ministři vlády ČR Pavel Dostál, Miroslav Grégr, Jaromír Schling, Petr Lachnit, předseda Českého svazu bojovníků za svobodu Jakub Čermín, pražský a zemský vrchní rabín Karol Sidon, představitelé politických stran, církví, zástupci velvyslanectví v ČR, bývalí vězni, hosté a veřejnost se zúčastnili tradiční Terezínské trizny konané na Národním hřbitově.

31. 5.

- Slavnostním vyhodnocením a předáním cen výhercům byl ukončen letošní ročník soutěží vyhlášených Památkem Terezín v lednu. Ceny získané ve výtvarné soutěži „Život je skříňka pokladů“ a literární „Světlo pro život“ převzaly děti již tradičně z rukou Hany Greenfieldové, bývalé vězenkyně terezínského ghetta, pod jejíž záštitou soutěže probíhají. Při této příležitosti byla v prostorách půdního divadla bývalých Magdeburských kasáren otevřena výstava oceněných děl.

Červen

- Vydání sborníku Terezínské listy č. 28.

22. 6.

- V prostoru bývalého „krankenrevíru“ v Malé pevnosti byla slavnostně odhalena pamětní deska u příležitosti 50. výročí poprav Dr. Milady Horákové.

Červenec

13. 7.

- Výstavní prostory v Malé pevnosti: vernisáž výstavy akademické malířky Milady Šindlerové „Reflexe z Izraele“.

Srpen

10. 8.

- Vernisáž výstavy z díla Anny Walinské nazvané „Ozvěny holocaustu“ v Muzeu ghetta.

17. 8.

- Zahájení výstavy obrazů a plastik Ivana Bukovského, Petra Císařovského, Ellen Jilemnické a Lubomíra Peška ve výstavních prostorech IV. dvora Malé pevnosti.

30. 8. – 3. 9.

- V Terezíně proběhl již osmý pracovní seminář s dějepisnou náplní pro pedagogy z České republiky a Spolkové země Braniborsko.

Říjen

- Vydání „Sešítu IV“ s literárními pracemi žáků a studentů, účastníků letošního ročníku soutěže.

Listopad

- Soubor dětských kreseb z uplynulých ročníků výtvarných soutěží vyhlášených Památkem Terezín byl předán Muzeu holocaustu v Los Angeles. Vernisáž putovní výstavy nazvané „Holocaust očima českých dětí“ proběhne v prosinci.

25. 11.

- Díla Gideona Kleina, Karla Reibera a Viktora Ullmanna zazněla v půdním divadle Magdeburských kasáren. Koncert konaný ve spolupráci s Památkem Terezín byl dalším z řady akcí pořádaných Iniciativou Hans Krása Hamburg.

29. 11.

- Další z řady pracovních jednání autorského kolektivu v souvislosti s přípravou nové české expozice v osvětivském muzeu.

Prosinec

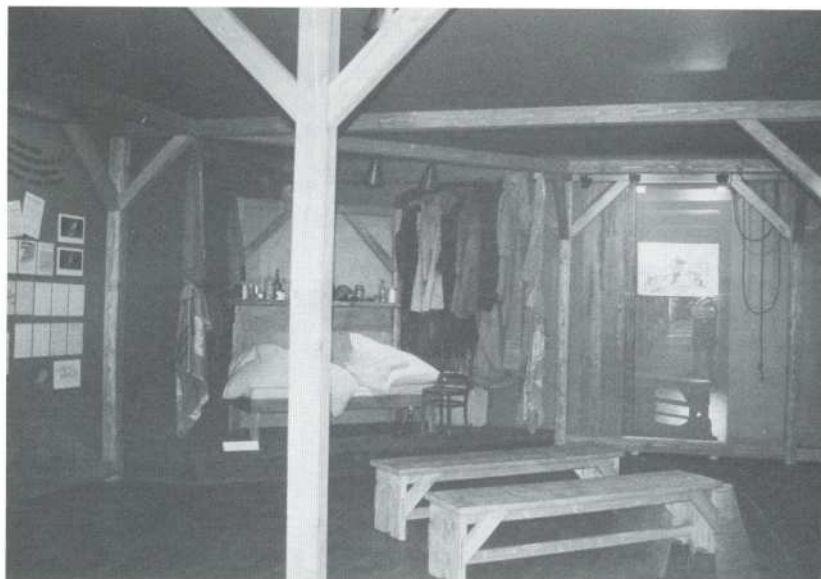
1. – 3. 12.

- Proběhl poslední z 12 seminářů, nazvaných „Jak vyučovat o holocaustu“ a konaných pod záštitou Ministerstva školství ČR. Jeho třídní program byl určen pedagogům a pracovníkům ve školství. Program a studijní materiály pro 400 účastníků připravili pracovníci Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze, vzdělávacího oddělení Památníku Terezín a Muzea romské kultury v Brně.

Sestavila Ilona Smékalová

Jednání mezinárodního semináře pedagogů „Holocaust ve vyučování“, Terezín 15.–19. ledna 2000

Vernisáž stálé expozice „Divadlo v terezínském ghettu“. O významu divadla pro tamní vězně hovořil Arnošt Lustig

Vzpomínka na oběti holocaustu – Jom ha'šoa. Půdní divadlo v Terezíně 2. května 2000

Terezínská tryzna na Národním hřbitově dne 21. května 2000

Hlavní projev pronesl prezident České republiky Václav Havel

Slavnostní odhalení pamětní desky JUDr. Milady Horákové v terezínské Malé pevnosti dne 13. července 2000

Plastiky a obrazy – z vernisáže výstavy předních českých výtvarníků v cele IV. dvora Malé pevnosti

Komorní koncert v půdním divadle dne 25. listopadu 2000. Na fotografii sopranistka Yasuko Kozaki a klavírista Cornelis Witthoeff

TEREZÍNSKÁ BIBLIOGRAFIE 2000

Použité zkratky:

RCH	Roš Chodeš
NO	Národní osvobození
TL	Terezínské listy
TSD	Terezínské studie a dokumenty
TStD	Theresienstädter Studien und Dokumente
ZTi	Zpravodaj Terezínské iniciativy

Sborníky:

Malý a velký svět tzv. terezínské opery Brundibár a toulky česko-německo-židovskou minulostí, Brundibárovým Terezínem až po dnešek s 39 pozastaveními Josefa Brodského. Vydal F. Boldt. Cheb, Nadace Evropské Comenium 2000, s. 145.

Téma: Holocaust. Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách. Vydal Ústav pro informace ve vzdělávání. Praha, Tauris 2000, s. 51.

Terezínské studie a dokumenty 2000. Editoři Miroslav Kárný, Eva Lorencová a Institut Terezínské iniciativy. Praha, Academia 2000, s. 392.

Theresienstädter Studien und Dokumente 2000. Herausgeber Miroslav Kárný, Raimund Kemper und Institut Theresienstädter Initiative. Praha, Academia 2000, s. 368.

Adamy Herbert Fialové trojúhelníky. Zapomenutá kapitola holocaustu. Praha, Ostrov 2000, s. 72.

Als Maurice Rossel zu reden begann. „Auch heute würde ich ihn unterschreiben.“ In: TStD 2000, s. 164–191.

Atze Marcel Středoevropští spisovatelé v exilu (H. G. Adler, Elias Canetti a Franz Baerman Steiner). Brno, Barrister a Principal 2000, s. 19.

Bartoš Josef Arizace židovského majetku v Olomouci v roce 1939. In: TSD 2000, s. 297–308.

Die Arisierung jüdischen Vermögens in Olmütz im Jahre 1939. In: TStD 2000, s. 282–296.

Blodig Vojtěch „Mezinárodní konference „Fenomén holocaust“. In: TL 28/2000, s. 99–106.

Bondy Ruth Chronik der sich schliessenden Tore. Jüdische Nachrichtenblatt-Židovské listy (1939–1945). In: TStD 2000, s. 86–106.

Česká herečka Hana Pravdová. Rozhovor sepsal Jiří Seydler. In: NO 25–26/2000, s. 9.

Číslo A 4813. Cesta Marianny Neumannové-Singrové. Vzpomínky. Připravila Monika Wendlová. Vydal Jan Podlešák. In: TL 28/2000, s. 67–71.

Daniček Jiří Tisková konference v Terezíně. In: RCH/červen 2000, s. 2.

Debold-Kritterová Astrid Pevnostní město-ghetto-vojenské město. Historický výzkum a hledání stop na místě. In: TSD 2000, s. 250–277.

Dokumente über die Schicksale der jüdischen Häftlinge in der Theresienstädter Kleinen Festung. In: TStD 2000, s. 27–65.

Dokumenty z Malé pevnosti. Sestavil Marek Poloncarz. In: TSD 2000, s. 25–27.

Erbán Arna „Devítka“ a co z ní zbylo. Vzpomínky. Vydala Ludmila Chládková. In: TL 28/2000, s. 72–78.

Filip Zdeněk Životní cesta Miloše Saluse. In: TL 28/2000, s. 7–22.

Flatow Gaby Inaugurační koncert – Křídlo pro Terezín (a vše co mu předcházelo a co následovalo). In: ZTi 18/2000, s. 17.

- Frankl Michal** Workshop o vzdělávání o holocaustu v Bejt Terezín. In: ZTi 18/2000, s. 5.
Židovské transporty z Německa do Terezína. K uveřejnění třetího svazku Terezínské pamětní knihy. In: TStD 2000, s. 76–96.
- Franková Anita**
Greenfieldová Hana Dilema (Další objevená zpráva o dětech z Bialystoku). In: TL 28/2000, s. 107–109.
- Grus Milan**
Hájková Alena 50 let od hrůzného zločinu. In: NO 13/2000, s. 2.
Byl z ročníku 1921. Medailonek Karla Noska. In: TL 28/2000, s. 81–87.
Dokument přinášející vysvětlení. Recenze. In: TL 28/2000, s. 114–115.
Ursprung und Zusammensetzung einer Personenkartei der Juden aus der Zeit des Protektorat. In: TStD 2000, s. 343–352.
Vznik a složení kartotéky židovských osob z let nacistické okupace. In: TSD 2000, s. 347–354.
Život lékaře Michala Bohína. In: TL 28/2000, s. 107–109.
- Hamsová Anna**
Havel Václav In Memory of Czech Terezín Composers. In: ZTi 17/2000, s. 14.
Když praskne článek řetězu. Projev k 55. výročí skončení 2. světové války na Terezínské tryzně. In: RCH/červen 2000, s. 8.
Kniha pro malověrné. In: RCH/únor 2000, s. 15.
Ze slohových prací studentů sestavil Michal Stránský. In: ZTi 17/2000, s. 16–17.
- Kárný Miroslav** Kaltenbrunnerova cesta do Terezína a transport prominentů. In: TSD 2000, s. 58–75.
Kaltenbrunners Reise nach Theresienstadt und der Prominenten-transport im April 1945. In: TStD 2000, s. 66–85.
Nové dílo o historii terezínského ghetta. In: ZTi 18/2000, s. 8.
Pamětní kniha III. In: RCH/duben 2000, s. 17.
Terezínské studie a dokumenty 2000. In: ZTi 18/2000, s. 2.
- Kavena Jiří** Sonderlager pro židovské mišence v Bystřici u Benešova. In: TL 28/2000, s. 51–60.
- Když Maurice Rossel promluvil.** „J dnes bych ji podepsal“. In: TSD 2000, s. 355–378.
- Kohn Pavel** Kolik naděje má smrt. Židovské děti z poválečné akce „zámký vzpomínají“. Brno, L. Marek 2000, s. 312.
- Kroupa Karel**
Kryl Miroslav Sněm Terezínské iniciativy. In: NO 8/2000, s. 2.
Hanele. Recenze. In: TL 28/2000, s. 111–112.
Terezínský osud Kamila Hoffmanna (1878–1944). In: TSD 2000, s. 189–201.
Das Theresienstädter Schicksal Kamil Hoffmanns (1878–1944). In: TStD 2000, s. 227–243.
- Kuna Milan** Hudba vzdoru a naděje. Terezín 1941–1945. O činnosti a tvorbě hudebníka v koncentračním táboře Terezín. Praha, Bärenreiter 2000, s. 236.
- Lederer Tomáš**
Leist Klaus Zemřela Anny Frei. In: RCH 12/2000, s. 23.
Dienst am Ghetto und Kulturart. Ein Tatsachenbericht von Philipp Manes. In: TStD 2000, s. 123–150.
Služba ghetta a kulturní čin. Zpráva o skutečných událostech od Philippa Manese. Terezín 1944. In: TSD 2000, s. 141–165.
Květnové setkání v Bejt Terezín. In: ZTi 18/2000, s. 7.
Divadlo v Terezíně. In: ZTi 17/2000, s. 13.
Terezínský chodec. Na paměť Jiřího Žantovského. In: RCH/říjen 2000, s. 3.
Zatímco se rozpadal svět. In: RCH březen/2000, s. 3 a 7.
Friedl Diecker Brandeis. Ein Leben für Kunst und Lehre. Wien-München, Christian Brandstätter Verlag 2000, s. 240.

- Makarova Elena + Makarov Sergi + Kuperman Victor** University over The Abyss. The story behind 489 lectures and 2309 lectures in KZ Theresienstadt 1942–1944. Jerusalem, Verba Publishers 2000, s. 472.
- Marxová Alice** O zlém snu. In: RCH/listopad 2000, s. 17. V Evropě není srovnatelná pevnost. Výstava Terezín – zpřítomnění historie města v Rakouském kulturním centru v Praze. In: RCH/červen 2000, s. 8–9.
- Merová Evelína** Ještě jedna malá vzpomínka na Fredyho. In: ZT 18/2000, s. 17–18.
- Munk Jan** Seminář v Bejt Terezín. In: RCH/květen 2000, s. 3.
- Pařík Arno** Možnosti kresby. Terezínský portrét Moritze Müllera. In: RCH/únor 2000, s. 12–13.
- Petrův Helena** Právní postavení Židů za Protektorátu Čechy a Morava (1939–1941). Vydal Institut Terezínské iniciativy. Praha, Sefer 2000, s. 176.
- Pick Miloš** Verstehen und nicht vergessen. Durch Theresienstadt, Auschwitz und Buchenwald – Meuselwitz. Vydal Erhard Roy Wiehn. Konstanz, Hartung – Gorre Verlag 2000, s. 30.
- Poloncarz Marek** Das Gestapo-Polizeigefängnis Kleine Festung Theresienstadt. In: TStD 2000, s. 11–26.
Policejní věznice gestapa Malá pevnost Terezín. In: TSD 2000, s. 11–24.
Protitankový příkop a vězni Malé pevnosti. In: TL 28/2000, s. 41–50.
- Přežil Terezín i Osvětim.** Rozhovor s prof. Jiřím Fraňkem vedl Jiří Seidler. In: NO 20/2000, s. 6.
- Příbyl Lukáš** Das Schicksal des dritten Transports aus dem Protektorat nach Nisko. In: TStD 2000, s. 297–342.
Osud třetího protektorátního transportu do Niska. In: TSD 2000, s. 309–346.
- Rupnow Dirk** „Ihr müsst sein, auch wenn ihr nicht mehr seid.“ Das „Jüdische Zentralmuseum“ in Prag 1942–1945. In: TStD 2000, s. 192–214.
„Ústřední židovské muzeum v Praze“ 1942–1945. „Vy musíte být, i když už nejste.“ In: TSD 2000, s. 278–296.
- Růžičková Zuzana** Fredy Hirsch. In: ZT 17/2000, s. 10–12.
- Semotamová Barbora** Deník Tomáše Lederera. In: TSD 2000, s. 213–239.
- Stehlíková Blanka** Petr Kien. In: TSD 2000, s. 166–188.
Petr Kien. In: TStD 2000, s. 244–269.
Josef Kylvies. In: TL 28/2000, s. 23–40.
- Stránský Pavel** Ota B. Kraus. In: RCH/prosinec 2000, s. 11.
- Suchá Václava** Kresby z vězeňské cely. In: NO 8/2000, s. 6.
- Stuna Jan** V Olomouci o francouzském básníkovi. In: TL 28/2000, s. 110–111.
- Stuna Rudolf** Recenze. Katarína Hradská – Nemeckí poradcovia na Slovensku a ich činnosť. In: TL 28/2000, s. 113–114.
- Špačková Renata** Cesta za poznáním. In: TL 28/2000, s. 63–66.
- Tarsí Anita** Arbeit in der Falle. Die Arbeitszentrale im ersten Jahr der Existenz des Ghettos Theresienstadt. In: TStD 2000, s. 107–122.
Práce v pasti. Ústředna práce v prvním roce existence ghetta Terezín. In: TSD 2000, s. 127–140.
- Terezín Program.** Zpracovala Deborah Dwork. In: Center for Holocaust Studies. Report on Activities During the Academic Year June 1999 through June 2000. Worcester, Clark University 2000, s. 8–9.
- Terezínská zpráva Otto Zuckera.** Připravil Miroslav Kárný. In: TSD 2000, s. 97–126.
- Terezínský hechaluc.** Ze vzpomínek Berla Herškoviče. In: TSD 2000, s. 202–212.
- Theresienstädter Gedenkbuch.** Die Opfer der Judentransporte aus Deutschland nach Theresienstadt 1942–1945. Vydal Institut Terezínská iniciativa. Praha, Academia 2000, s. 896.
- Theresienstädter Hechalutz.** Aus den Erinnerungen von Berl Herškovič. In: TStD 2000, s. 151–163.
- Tučková Anna** O odvaze, neuvěřitelných náhodách a troše štěstí. In: TSD 2000, s. 240–277.

- Über mut, unglaubliche Zufälle und ein wenig Glück. In: TSd 2000, s. 270–281.
- Vidláková Michaela** Čeští žáci se dovídají o holocaustu. In: ZTi 17/2000, s. 17.
Konečně! České školy navštěvují terezínské ghetto. In: ZTi 18/2000, s. 1.
Terezínští vychovatelé. In: ZTi 18/2000, s. 10–11.
- Vidláková M. + Radvanský A.** Zkušenosti z návštěv německých škol. In: ZTi 18/2000, s. 16.
- Vrabec Václav** O historii terezínského ghetta. In: NO 11/2000, s. 6.
- Zahradník Vladimír** Osvození. Vzpomínky. In: TL 28/2000, s. 79–80.
- Žahourková Věra** Svědek proti Mallothovi se dožívá 90 let. In: NO 21/2000, s. 7.

Sestavila Marie Poljaková

TEREZÍNSKÉ LISTY

SBORNÍK PAMÁTNÍKU TEREZÍN

Řídí redakční rada ve složení doc. PhDr. Vojtěch Blodig, CSc.,
PhDr. Jan Gebhart, CSc., PhDr. Alena Hájková, Mgr. Ludmila Chládková,
doc. PhDr. Miroslav Kryl, CSc.,
Miroslava Langhamerová-Benešová, PhDr. Jan Munk, CSc.
a PhDr. Jan Stříbrný

Grafická úprava: Petr Oswald s použitím obálky Milana Janáčka
Překlad resumé: Vladimíra Ráftlová (do angličtiny)
a Margit Hermannová (do němčiny)
Odpovědný redaktor: Ludmila Chládková
Pro Památník Terezín vydalo v roce 2001 nakladatelství
Helena Oswaldová, Nakladatelství OSWALD, Praha
Sazba a litografie TYPO JP, s. r. o.
Náklad 600 kusů

ISBN 80-85433-56-7

byl inspirován mytologickými sny. Návštěvy Izraele v polovině devadesátých let konfrontovaly autorku se starobylým světem židovských biblických motivů, které svou emocionální výpovědí propojila s temným dědictvím holocaustu. Ve výtvarné kontemplaci bílých hradeb starověkých měst a panoramat prozářených sluncem se ozývá předzvěst novodobé tragédie. Ve variantách Jeremiášova pláče, synagogálních zpěvů či modlitby Kol Nidrei klade Šindlerová symboly menory a žehnajících rukou na pozadí amorfních, krystalických i vířivých tvarů a prostupujících se harmonických valérů. Záplava bílého světla vycházejícího z malířské hmoty je však nositelem naděje.

Milada Šindlerová vystavuje v Terezině od počátku devadesátých let. Přivedla ji sem humanitární akce Výtvarníků dobré vůle, s nimiž se (mj. s Ludkem Tichým a Jiřinou Adamcovou) zúčastnila společné výstavy. V létě 2000 prezentovala na Malé pevnosti cyklus *Reflexe z Izraele*, z něhož do sbírek Památníku Tereziín věnovala *Vzpomínku na dávne město* a triptych *Vzpomínka na Yad Vashem z let 1999-2000*. Obohatila tak donaci symbolicky abstraktního pastelu *Smutný anděl z Tereziína*, který darovala v roce 1995. Reprezentativním vzorkem autorčiny současné tvorby se Památník Tereziín zařadil po bok Národní galerie v Praze, galerií v Jihlavě, Hluboké či ve Frýdku-Místku a dalších veřejných i soukromých sbírek u nás i v zahraničí (Izrael), v nichž je její tvorba zastoupena.

Milada Šindlerová žije a tvoří v Praze. V současné době se připravuje na výstavu v Německu.

Ivana Melicharová

ПАМ'ЯТНИК ТЕРЕЗІН
TEREZÍN MEMORIAL
ПАМ'ЯТНИК ТЕРЕЗИН
GEDENKSTÄTTE THERESIENSTADT

